
Powiślańskie Studenckie
Zeszyty Naukowe
1/2023

Referaty wygłoszone podczas
III Międzynarodowej Konferencji Studenckiej
Powiślańskiej Szkoły Wyższej
„Oblicza dobrobytu”

28.05.2022 r.
Powiślańska Szkoła Wyższa

Redakcja naukowa:

dr Katarzyna Strzała-Osuch, prof. PSW

Recenzent:

dr Beata Pawłowska, prof. PSW

Skład i opracowanie techniczne:

dr Katarzyna Strzała-Osuch, prof. PSW

Paulina Osuch

© Copyright by Powiślańska Szkoła Wyższa w Kwidzynie, Kwidzyn 2023

ISBN: 978-83-956346-2-8

Wydawca:

Wydawnictwo Powiślańskiej Szkoły Wyższej

Powiślańska Szkoła Wyższa

ul. 11. Listopada 29

82-500 Kwidzyn

www.psw.kwidzyn.edu.pl

www.powislanska.edu.pl

tel/fax +48 55 279 311 39

Słowo wstępne

Przedmiotem przekazywanej szanownemu czytelnikowi publikacji są wybrane referaty studentów, wygłoszone na III Międzynarodowej Konferencji Studenckiej „Oblicza dobrobytu”, Kwidzyn 2022. Pozycja ta stanowi kolejną, zbiorową pracę środowiska studentów Powiślańskiej Szkoły Wyższej.

Tematyka niniejszego opracowania jest zróżnicowana, tak, jak zróżnicowane są zainteresowania studentów, a także reprezentowane przez nich obszary nauki, oscyluje jednakże wokół głównej tematyki konferencji jakim są zdrowotne, ekonomiczne i społeczne oblicza dobrobytu. Niezmiernie cieszy fakt publikacji, po raz trzeci w historii Uczelni zeszytów studenckich w języku obcym. To ważny krok ku jeszcze bardziej efektywnej internacjonalizacji, jak również podniesienia efektów uczelnia się.

Wydaje się iż układ zagadnień poruszonych w publikacji stanowi logiczne odbicie zmian, które w wyniku ewolucji społecznych, zdrowotnych i ekonomicznych zaszły i stale zachodzą we współczesnym świecie oraz aktualnych problemów, z jakimi musi się on borykać. Należy wyrazić nadzieję, iż niniejsza praca zainteresuje szerokie grono młodzieży, studentów oraz specjalistów, związanych z najróżniejszymi dziedzinami życia naszego kraju.

Składam serdeczne podziękowania wszystkim osobom i instytucjom, zaangażowanym w powstanie niniejszej publikacji oraz wspierających rozwój Powiślańskiej Szkoły Wyższej, w tym realizację Międzynarodowych Konferencji Studenckich, które mam nadzieję odbywać się będą rokrocznie, zrzeszając coraz więcej studentów różnych – krajowych i międzynarodowych uczelni, pod auspicjami Powiślańskiej Szkoły Wyższej.

dr Katarzyna Strzała-Osuch, prof. PSW

Słowo od Recenzenta

Wydanie niniejszej publikacji jest wynikiem pogłębiającego się procesu tzw. otwartej nauki, procesu popieranego m.in. w Konkluzjach Rady UE z dnia 27 maja 2016 *Przejsście na system otwartej nauki* oraz w dokumencie *Amsterdam Call for Action on Open Science*. Otwarty dostęp do publikacji naukowych i otwarta nauka zyskują coraz większe znaczenie w kontekście polityki naukowej na świecie. Polityki otwartego dostępu (ang. *open mandate*) przyjęło wiele wiodących uniwersytetów, instytucji badawczych oraz podmiotów finansujących badania naukowe. Jest to szczególnie istotne w dobie obecnych zmian i perturbacji w obszarze gospodarczym i społecznym na skutek wojny w Ukrainie oraz zdrowotnych w wyniku pandemii SARS-CoV2, a także implikacji, jakie spotkały środowiska studenckie w wyniku obostrzeń, migracji i sytuacji kryzysowych z nimi związanych.

Podczas III Międzynarodowej Konferencji Studenckiej Powiślańskiej Szkoły Wyższej studenci różnych Uczelni, w tym uczelni zagranicznych mieli okazję do zaprezentowania swoich wyników badań oraz poglądów związanych z szerokopojętymi obliczami dobrobytu – w kontekście pozytywnym i negatywnym.

Godnym podkreślenia jest fakt, że Powiślańska Szkoła Wyższa w Kwidzynie wpisuje się w naukową rzeczywistość RP nie tylko z publikacjami pracowników naukowo-dydaktycznych ale również studentów.

Zaprezentowane prace z jednej strony są zróżnicowane ale z drugiej znamienita większość stanowi dużą wartość aplikacyjną. Artykuły prawidłowo komponują się z tematyką konferencji. Na uwagę zasługuje fakt, że znaczna część publikacji została wygłoszona w języku angielskim. Strona merytoryczna jak i formalna nie budzi zastrzeżeń. Język artykułów jest właściwy. Większość wykorzystywanych źródeł to publikacje zwarte, aczkolwiek wyraźnie zauważalny jest fakt wykorzystywania przez studentów źródeł internetowych, co koresponduje ze stale zmieniającą się rzeczywistością w kontekście globalnym.

Na podstawie publikacji można stwierdzić, że stanowią one fundament do przyszłych badań i pracy naukowej.

W tym miejscu pragnę złożyć gratulacje organizatorowi, który przyczynił się do zainicjowania takich wydarzeń w Powiślańskiej Szkole Wyższej.

dr Beata Pawłowska, prof. PSW

Spis treści:	strona:
ANALIZA PORÓWNAWCZA ROZWOJU KART PŁATNICZYCH W POLSCE I STANACH ZJEDNOCZONYCH W LATACH 2010-2020 Anna Gliniecka	6
POLITICAL AND SOCIOECONOMIC SITUATION IN ALBANIA IN CONTEXT OF RUSSIAN-UKRAINE WAR. Armela Merhadi	18
MIAŻDŻYCA, JAKO CHOROBA CYWILIZACYJNA XXI WIEKU Ewelina Fiał	25
PROFESSION PRESPECTIVES OF UNIVERSITY GRADUATES IN COMPARSION WITH PEOPLE WHO DO NOT HAVE HIGHER EDUCATION IN ALBANIA Erland Mazrreku	31
FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIORSTW A POMOC RZĄDU W CZASIE PANDEMII-ANALIZA PORÓWNAWCZA Karolina Żyła	39
HEALTH CARE SECTOR SITUATION IN ASPECT OF SOCIAL WELFARE IN PALESTINE Lama Dweik	50
OPIEKA NAD PACJENTEM Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI JAKO PROBLEM ZDROWOTNY W XXI WIEKU Krzysztof Biesiada	56
ECONOMIC AND SOCIAL SITUATION AFTER PANDEMIC IN PALESTINE Majda Abu Sharar	61
THE PLACE OF THE AGRICULTURE SECTOR IN THE TURKISH ECONOMY Rabia Aydin	69
PRZYRZĄDOWE I BEZPRZYRZĄDOWE TECHNIKI UDRAŻNIANIA DRÓG ODDECHOWYCH Żaneta Rutkowska	77
MIGRATION PROBLEM IN MOROCCO Tasnime Rbii	81

ANALIZA PORÓWNAWCZA ROZWOJU KART PŁATNICZYCH W POLSCE I STANACH ZJEDNOCZONYCH W LATACH 2010-2020

Anna Gliniecka¹

Streszczenie:

W artykule dokonano krótkiej charakterystyki kart płatniczych z podziałem na ich funkcjonalność, sposób użytkowania oraz zasięg działania. Przedstawiono po krótku historyczny rozwój kart płatniczych zarówno w Polsce jak i Stanach Zjednoczonych na przełomie lat 2010-2020. Zapoznano czytelnika z obawami i przesądami jakie towarzyszą obecnym i przyszłym klientom korzystającym z usług płatniczych przy użyciu kart bankowych. Znaczny wzrost zainteresowania kartami można było obserwować podczas pandemii Covid 19. Konieczność izolacji i przestrzegania reżimu sanitarnego zmusiła społeczeństwo do wyboru bezgotówkowej formy płatności np. przy zakupach.

Słowa kluczowe: karty płatnicze, pandemia Sars-CoV-2, Covid-19, obawy i korzyści wynikające z użytkowania kart płatniczych.

Wstęp

Karta płatnicza czy inaczej karta bankowa to nic innego jak instrument płatniczy wydawany przez instytucje finansowe, najczęściej banki². Karta płatnicza służy do regulowania należności za nabyte towary i usługi oraz do podejmowania gotówki z bankomatów. Z definicji ustawy karta płatnicza może być używana wyłącznie przez osobę, której dane identyfikacyjne zostały na niej umieszczone³. Płatność kartą jest wygodną alternatywą w stosunku do transakcji gotówkowej. Nie musimy za każdym razem wypłacać gotówki, gdy planujemy coś zakupić. Za pomocą karty zrealizujemy nasze potrzeby, marzenia czy nieprzewidziane wydatki bez konieczności wizyty w Banku⁴. Ponadto przy wyjazdach zagranicznych nie musimy przewidywać ile gotówki w walucie danego kraju należy ze sobą zabrać, karta płatnicza umożliwia realizację płatności w dowolnym kraju. W momencie przeprowadzania transakcji wystarczy włożyć kartę do terminalu płatniczego, podać kod PIN, zatwierdzić, a bank zajmie się całą resztą operacji, regulując zobowiązania klienta w stosunku do sprzedawcy oraz pomniejszając saldo naszego rachunku o odpowiednią kwotę⁵.

Karty płatnicze stały się z biegiem lat bardzo wygodną formą płatności zarówno dla klientów jak i samych banków. Klienci nie muszą wystawać w kolejkach aby pozyskać gotówkę, a banki nie muszą gromadzić zapasów gotówki. Wraz z rozwojem funkcjonalności

¹ * Powiślańska Szkoła Wyższa, Kwidzyn

² Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych, Dz.U.2011 Nr.199 poz.1175, Dział I, Art.2. pkt 15a, str. 5/216.

³ Ibidem, Dział II, Rozdział 5, Art.59a, str. 77/216.

⁴ <http://kartyplatnicze.info/historia.php> data dostępu 31.10.2021r.

⁵ Ibidem.

kart, dostępnością oraz ciągłym udoskonalaniem jej bezpieczeństwa stają się one dominującą formą płatniczą zarówno w Polsce jak i poza jej granicami⁶.

Karty płatnicze w Polsce

Karty płatnicze akceptowane są w Polsce od roku 1968. Wówczas w Polskim Biurze Podróży Orbis został powołany Dział Legitymacji Kart i jako pierwsze takie centrum autoryzacyjne posiadał on umowy na akceptację⁷. W latach 70. i 80. XX wieku wydawanymi kartami mogli posługiwać się w Polsce cudzoziemcy i to tylko w wyznaczonych do tego miejscach takich jak ekskluzywne hotele i restauracje biura podróży Orbis, kasy Polskich Linii Lotniczych PLL LOT oraz w sklepach zajmujących się sprzedażą towaru za zagraniczną walutę typu Baltona, Cepelia, Pewex⁸. Zainteresowanie systemami kart płatniczych przez polskie banki było bardzo niskie dlatego pierwsza polska karta o charakterze identyfikacyjnym pojawiła się dopiero w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia⁹. Wystawcą tej karty był Bank Polska Kasa Opieki S.A. W jego oddziale zainstalowano bankomat, który umożliwiał wypłacanie dewiz do kwoty 150 dolarów USD, nie była to karta płatnicza a jedynie bankomatowa¹⁰. Po roku 1989 czyli po reformach ustrojowych w naszym kraju zaczęła pojawiać się nadzieja na zmiany. Zwiastunem tych zmian było przejście systemu akceptantów przez spółkę PolCard Ltd. Została ona utworzona z inicjatywy Orbisu i Banku Inicjatyw Gospodarczych S.A. oraz poprzez działanie tego banku dążące do wydania karty międzynarodowej obsługiwanej w ramach VISA International¹¹. Koncepcja została zrealizowana w 1992r. W tym czasie pojawiła się na rynku karta VISA Business a w lipcu 1993r. pierwsza polska karta krajowa PolCard, której emitentem był BIG Bank S.A.¹².

Jednocześnie rozpoczęto współpracę pomiędzy PKO BP a Bankiem Inicjatyw Gospodarczych zmierzającą do wdrożenia krajowego systemu kart płatniczych. Dla klientów indywidualnych pierwsza międzynarodowa karta płatnicza pojawiła się 25 lutego 1993r. i była to Visa Classic, której pierwszym emitentem był Bank PKO S.A., a kolejnym Bank Przemysłowo-Handlowy S.A. w Krakowie¹³. Uzyskanie karty obwarowane było trudnymi do spełnienia warunkami dlatego początkowo nie cieszyły się one powodzeniem. Pomimo bardzo powolnego i mozolnego rozwoju rynku kart płatniczych w danym okresie można było zaobserwować coraz bardziej optymistyczne zmiany. PolCard wydawał własne, lokalne karty i za jego przykładem podobne produkty zaczęły pojawiać się w ofertach innych banków¹⁴. Przykładem jest Glob Bank, który w latach 1993-1996 emitował kartę o nazwie ExpressM akceptowaną w Warszawie i we Wrocławiu. W roku 1995 pojawiła się na krajowym rynku

⁶ <https://www.najlepszekonto.pl/karta-płatnicza> data dostępu 31.10.2021r.

⁷ <https://www.nbp.pl/systempłatniczy/karty/karty.pdf> data dostępu 01.11.2021r.

⁸ J. W. Kwiatkowski „Bankowe karty płatnicze” AWA, Warszawa 1995. s. 54.

⁹ Narodowy Bank Polski Departament Komunikacji Społecznej „Rynek kart płatniczych w Polsce” Warszawa 2013r. s. 6.

¹⁰ A. Borcuch „Bankowość elektroniczna w Polsce” Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2012r., str. 69.

¹¹ J. W. Kwiatkowski „Bankowe karty ...”, op. cit. s. 54.

¹² Ibidem.

¹³ S. Flejterski, B. Świącka „Rynek kart ...”, op.cit. s. 33

¹⁴ Ibidem.

międzynarodowa karta kredytowa o nazwie Partner emitowana przez PKO S.A. z logo MasterCard, a rok później wraz z wprowadzeniem do oferty rachunek Eurokonta posiadaczom przydzielano z automatu kartę debetową EC/Maestro¹⁵.

W wielu krajach w tym również i w Polsce wdrażane są na szeroką skalę programy promujące obrót bezgotówkowy. Program Polska bezgotówkowa to wspólna inicjatywa wiodących na polskim rynku wydawców kart, agentów rozliczeniowych, przy udziale Związku Banków Polskich oraz sektora publicznego. Program związany jest z deklaracją przedstawicieli Rządu Rzeczypospolitej Polski, dotyczącej upowszechnienia akceptacji płatności bezgotówkowych¹⁶. Ideą Programu Polska Bezgotówkowa jest wsparcie przedsiębiorców, którzy do tej pory nie zapewniali w swoich placówkach możliwości płatności bezgotówkowych i ułatwić im dostęp do terminali płatniczych¹⁷.

Karty płatnicze w Stanach Zjednoczonych

Według encyklopedii Britannica początki kart kredytowych w Stanach Zjednoczonych datuje się na lata dwudzieste XX wieku, kiedy prywatne podmioty, takie jak sieci hotelowe i kampanie naftowe wydawały je swoim klientom¹⁸. Wszystkie te systemy jednak działały niezależnie od siebie i dopiero koło 1938 roku firmy wzajemnie zaczęły akceptować wyemitowane przez siebie karty¹⁹. Przed II wojną światową podobne karty typu charge bardzo się rozpowszechniły w USA. Wydawały je duże sieci sklepów, domy towarowe, sieci stacji benzynowych, promując je wśród klientów hasłem „kup dziś, zapłać później”. Akceptowane one jednak były tylko w punktach handlowych swojego wystawcy.

W 1950 roku pierwszą plastikową kartę kredytową o zasięgu ponadstanowym wydał Franklin National Bank, a osiem lat później powstały karty American Express oraz Bank Americard, którego kontynuacją jest obecny ogólnoswiatowy system akceptacji kart VISA International²⁰. W 1960 r. w Stanach Zjednoczonych powstała kolejna wielka organizacja bankowa California Bank Card Association, a na rynku pojawiły się karty MasterCharge obecnie MasterCard. Logo karty VISA pojawiło się w 1977r. Bank of America sprzedał licencję na wydawanie kart płatniczych brytyjskiemu Barclays Bank co poskutkowało w Wielkiej Brytanii emisją karty kredytowej o nazwie BarclayCard²¹.

Powyższe wydarzenia dały początek dynamicznego rozwoju rynku kart płatniczych w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. W 1970 roku posługiwało się nimi już ponad 20 mln osób na całym świecie, które wykonały 170 mln transakcji rocznie²². Cały rynek płatności bezgotówkowych otrzymał świeży impuls pod koniec XX wieku razem z rewolucją technologii informatycznej, powstanie globalnej sieci komunikacyjno-informacyjnej, tj. Internetu. Razem

¹⁵ A. Borchuch „Bankowość elektroniczna ...”, op. cit. s. 70-71.

¹⁶ <https://beztgotowki.pl/o-programie/> dostęp na dzień 07.09.2021r.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ J. Kukulski „Aspekty prawne” Wydawnictwo Kodeks, Warszawa 2002r. s. 42.

¹⁹ L. Delamaire, H. Abdou, J. Pointion „Credit card fraud” article, published 2009r., s.59.

²⁰ M. Kobosko „Plastikowe pieniądze” Wydawnictwo MUZA S.A., Warszawa 2011, s. 33-34.

²¹ L. Stecki „Karty kredytowe” Wydawnictwo Dom Organizatora Toruń 1998, s. 23.

²² J.W. Kwiatkowski „Bankowe karty płatnicze” AWA, Warszawa 1995., s. 11.

z postępem systemów bankowo-finansowych znacznie wzrosła szybkość dokonywania transakcji, bezpieczeństwo, moc rozliczeniowo-obliczeniowa a przede wszystkim wygoda obrotu bezgotówkowego. Powstały wirtualne sklepy i banki, co w efekcie zwiększyło znacznie popyt na pieniądz elektroniczny²³. Obecnie o wyborze płatności z użyciem karty płatniczej decydują m.in. łatwość jej użycia, szybkość transakcji oraz powiązane z instrumentami płatniczymi różnego rodzaju programy lojalnościowe²⁴. Drugi system krajowy jako Stowarzyszenie Kart Międzybankowych powstało w 1966 r. Od roku 1969 pod nazwą Master Charge a w 1979 roku. został przemianowany jako MasterCard. Oprócz tych dobrze znanych krajowych programów, szereg lokalnych banków we wczesnych latach pięćdziesiątych eksperymentował z usługami kart Community Charge²⁵. Po autoryzacji karty klienta, sprzedawca zarejestrował transakcję kredytowa na pokwitowaniu sprzedaży a na końcu dnia, kopie kwitów sprzedaży zostały złożone w bank akceptanta, który zestawiał sumy i rozliczone rachunki z bankiem wydającym kartę²⁶.

Kolejna karta to karta Discover Card, która została uruchomiona w 1986 roku przez Dean Witter Financial Services Group, Inc., będącą spółką zależną Sears. Karty kredytowe nie zawsze miały paski magnetyczne lub chipy EMV²⁷. Przed paskami magnetycznymi maszyny pobierały odciski kart kredytowych, aby przechwycić informacje potrzebne do przetwarzania płatności. Kopia była wysłana do centrum przetwarzania, gdzie urzędnik może wprowadzić dane konta karty kredytowej danej osoby do systemu komputerowego.

W 1969 IBM pomógł opracować standard pasków magnetycznych, który ostatecznie został przyjęty na arenie międzynarodowej²⁸. Ten standard pozwalał kartom kredytowym na używanie pasków magnetycznych do przesyłania informacji o kartach na całym świecie. Do niedawna najczęściej używanym sposobem przechowywania i przesyłania informacji o kartach były paski magnetyczne. Nowa technologia, zwana chipem EMV, miała na celu zwiększenie bezpieczeństwa transakcji kartami kredytowymi²⁹. Te chipy generują unikalne, jednorazowe kody do zatwierdzania transakcji i są uważane za bezpieczniejsze niż statyczne informacje na pasku magnetycznym. Reasumując w rozwoju kart płatniczych należy wyszczególnić kilka ważnych dat w ujęciu chronologicznym przedstawiających kolejne ważne etapy³⁰:

- 1950: Diners Club wydaje pierwszą kartę płatniczą,

²³ K.J. Jakubski „Wybrane aspekty prawnokarnej ochrony systemu” Monografie prawnicze, Wydawnictwo C.H.Beck, s. 71-72.

²⁴ Ibidem.

²⁵ S. H. Vanatta, Charge account banking: A study of financial innovation in the 1950s. Enterprise & Society art. Nr.19, data publikacji rok 2018, s. 352–360.

²⁶ D. L. Stearns, *Electronic Value...*, op. cit. s.211.

²⁷ <https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/banking-payment/cards/emv/about>, data dostępu 01.11.2021r. Standard EMV to technologia bezpieczeństwa stosowana na całym świecie do wszystkich płatności dokonywanych za pomocą kart kredytowych, debetowych i przedpłaconych kart inteligentnych EMV.

²⁸ https://mfiles.pl/pl/index.php/Karta_magnetyczna data dostępu 01.11.2021r.

²⁹ Bezpieczny Bank, czasopismo ISSN 1429-2939, Wydawca Bankowy Fundusz Gwarancyjny Warszawa 2016r., Nr 1(62) s. 138-140.

³⁰ <https://www.creditkarma.com/credit-cards/i/credit-card-history> data dostępu 01.11.2021r.

- 1958: Bank of America wydaje pierwszą kartę kredytową ogólnego przeznaczenia z funkcją „kredytu odnawialnego”,
- 1958: American Express Company wydaje kartę płatniczą dotyczącą podróży i rozrywki,
- 1969: W USA przyjęto standard paska magnetycznego,
- 1976: Bank of America wydziela BankAmericard i łączy się z innymi bankami, tworząc Visa,
- 1979: Powstaje marka Mastercard, dawniej Interbank Card Association i Master Charge,
- 1986: Dean Witter Financial Services Group jako spółka zależna Sears wprowadza na rynek kartę Discover Card,
- 2015: chipy EMV stają się standardem, aby chronić kupujących przed nieuczciwymi transakcjami kartowymi³¹.

Podział kart płatniczych

Karty płatnicze można próbować klasyfikować biorąc pod uwagę różne kryteria. Jedną z form podziału kart płatniczych jest liczba osób zaangażowanych w ich obrocie³². Wyróżniamy wśród nich karty:

- Dwustronne – czyli akceptowane przez ich wydawcę, najczęściej są to duże domy towarowe, stacje paliw, linie lotnicze, sklepy firmowe itp., które upoważniają do zakupu bezgotówkowego dóbr i usług u ich wydawcy tzw. karty podarunkowe;
- Trójstronne – to takie karty które wymagają współpracy trzech podmiotów: wydawcy, akceptanta i posiadacza karty;
- Czterostronne – to karty wymagające współpracy czterech podmiotów: wydawcy, akceptanta, posiadacza karty i towarzystwa płatniczego, z logo którego karty są wydawane³³.

Inną formą zróżnicowania kart jest podział na ich rodzaj według systemów kartowych. Biorąc pod uwagę organizacje płatnicze z logo których wydawane są karty płatnicze dzielimy je na:

- Karty Visa, które stanowią przeważającą pozycję na rynku;
- Karty Mastercard, które zajmują drugie miejsce według danych NBP za II kwartał 2021r³⁴.

Kolejnym i najbardziej popularnym rodzajem klasyfikacji jest podział według sposobu rozliczania transakcji. Rozróżniamy tu następujące kart³⁵:

- Karty debetowe – są kartami typu pay now czyli zapłać teraz³⁶, charakteryzują się tym, że umożliwiają wykonanie zakupów lub wypłatę gotówki tylko do wysokości środków

³¹ Ibidem.

³² B. Świecka „Bankowość Elektroniczna...”, op. cit., s. 51.

³³ Ibidem.

³⁴ https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2021.pdf data dostępu 01.11.2021r., s. 4.

³⁵ Ibidem.

³⁶ B. Świecka „Bankowość Elektroniczna...”, op. cit., s. 51.

znajdujących się na rachunku bankowym. Transakcje wykonywane przy użyciu tych kart z wyłączeniem transakcji dokonanych przy użyciu funkcji zbliżeniowej w trybie off-line są autoryzowane. Oznacza to, że przy każdym użyciu karty weryfikowana jest sama karta i jej posiadacz np. przez podanie kodu PIN, oraz dostępność środków na rachunku. Na dzień dzisiejszy karty te są wydawane standardowo przez banki w pakiecie przy otwarciu rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego³⁷;

- Karty kredytowe – są kartami typu pay later czyli zapłać później³⁸. Umożliwiają one jej posiadaczowi skorzystanie z limitu kredytowego oferowanego przez bank. Zazwyczaj banki określają tak zwany okres bez odsetkowy, czyli miesięczny okres rozliczeniowy ze spłatą zadłużenia bez odsetek w terminie od 20-25 dni w zależności od banku i rodzaju karty, który umożliwia klientowi dokonywanie płatności na poczet nieoprocentowanego kredytu. Posiadanie karty kredytowej nie jest związane z koniecznością posiadania lub otwarcia rachunku bieżącego w danym banku³⁹;
- Karty obciążeniowe – są to karty zwane również kartami charge. Jest ona jakby hybrydą karty wydawanej do konta osobistego i karty kredytowej. Ma wyznaczony limit pieniężny, z którego klient banku może korzystać nawet wtedy, gdy nie ma nic na koncie⁴⁰. Różni się tym od karty kredytowej, że długu nie można spłacać w częściach a w całości w ciągu miesiąca. Nie wywiązuje się z zapewnienia wypłacalności wiąże klienta z zapłaceniem należnych bankowi odsetek karnych lub zablokowaniem konta. Limit odnawia się automatycznie co miesiąc⁴¹.
- Kart przedpłacone – są kartami typu pay before czyli zapłać wcześniej⁴². Umożliwiają one dokonywanie płatności z wykorzystaniem środków dostępnych na rachunku przypisanym do karty. Rachunek ten należy wcześniej zasilić środkami np. poprzez wpłatę określonej kwoty w oddziale banku⁴³. Karty te często są używane przez rodziców dzieci nieletnich, którzy zasilają te karty niewielkimi kwotami w formie tzw. kieszonkowego.

Biorąc pod uwagę podział na rodzaje według technologii zapisu danych wyróżniamy:

- Karty wyposażone w pasek magnetyczny – to karty gdzie nośnikiem danych jest pasek magnetyczny. Dane czytane są przy przeciąganiu karty w czytniku reagującym na zmiany pola magnetycznego⁴⁴;
- Karty wyposażone w pasek magnetyczny i mikroprocesor - to karty gdzie nośnikiem umożliwiającym autoryzację jest zarówno pasek magnetyczny, jak i mikroprocesor.
- Karty wyposażone tylko w mikroprocesor – to karty gdzie zastosowanie technologii EMV ma zwiększyć bezpieczeństwo transakcji, Mikroprocesor może kontrolować

³⁷ https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2021.pdf..., op. cit., s. 5.

³⁸ B. Świecka „Bankowość Elektroniczna” ..., op. cit., s. 52.

³⁹ https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2021.pdf..., op. cit., s. 6.

⁴⁰ <https://www.pbs.poznan.pl/karty-platnicze-typu-charge-charakterystyka/> data dostępu 24.09.2021r.

⁴¹ Ibidem.

⁴² B. Świecka „Bankowość Elektroniczna” ..., op. cit., s. 52.

⁴³ https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2021.pdf..., op. cit., s. 8.

⁴⁴ <https://www.cs.pl/produkty/karty-z-paskiem-magnetycznym/> na dzień 24.09.2021r.

nieudane próby wprowadzania PIN-u, a po ustalonej wcześniej liczbie błędnych logowań karta może być zablokowana⁴⁵;

- Karty wirtualne - służące do dokonywania płatności za pośrednictwem Internetu oraz płatności mobilnych.

System kart płatniczych zarówno w Polsce jak i w Stanach Zjednoczonych opiera się na takich samych funkcjonalnościach, podziałach kart i zabezpieczeniach. Karty bankowe stanowią część codziennego życia setek milionów ludzi. Kluczem do ich sukcesu jest wygoda i prostota wykonywania wszelkiego rodzaju operacji: wypłat gotówki, zakupów, płatności itp. Kiedy przychodzi czas na wybór jednej z nich, ważne jest, aby wiedzieć, jakie są rodzaje kart bankowych, jakie są ich cechy, co ich różni i ile kosztują⁴⁶. Karty płatnicze podlegają różnym klasyfikacjom, na przykład podział zależy od tego jak przebiega proces autoryzacji, czy do jakiego segmentu klienta jest skierowany, lub uzależniają Banki swoją ofertę od sytuacji finansowej klienta⁴⁷.

Analiza

W kwestionariuszu zostało zadane 14 pytań dotyczących podjętej problematyki badawczej. Kwestionariusz został stworzony w formie elektronicznej i rozesłany przy użyciu adresów email oraz komunikatorów społecznościowych. W taki sam sposób uzyskano informację zwrotną. Odpowiedzi respondentów zostały skrupulatnie zapisane i policzone przez automatyczny zapis zwrotny stosowany w tego typu stworzonym kwestionariuszu przy użyciu narzędzi na Google dysk. W celu uzyskania bardziej wiarygodnego obrazu przedstawionych odpowiedzi przez respondentów, przeprowadzono badanie wstępne na przełomie grudnia 2021r. i stycznia 2022r. Dzięki temu uzyskano informację czy sporządzony kwestionariusz jest poprawny, czy zadane pytania są zrozumiałe i czytelne dla odbiorcy, czy została odpowiednio wybrana grupa badawcza i czy uzyskane odpowiedzi będą stanowiły oczekiwaną podstawę do przeprowadzenia analizy.

Po upływie okresu dwóch miesięcy przeprowadzono w miesiącu marcu 2022r. badanie właściwe. W kwestionariuszu zawarto pytania zarówno jednokrotnego jak i wielokrotnego wyboru. Dobór pytań był prosty, nie wymagający poświęcania dużej ilości czasu ani nie sprawiający dodatkowych trudności związanych z udzieleniem odpowiedzi. Dzięki uzyskanym rzetelnym informacjom dotyczącym badanego zjawiska podjęto przeprowadzenie ostatecznej analizy, wynik końcowy badania i jego interpretację w celu poparcia wytyczonych hipotez badawczych. Analiza końcowa badanego zjawiska opiera się wyłącznie na wynikach uzyskanych z odpowiedzi badanych internautów na pytania zawarte w kwestionariuszu badawczym.

⁴⁵ <https://www.bankiwpigulce.pl/placenie-karta-ile-razy-mozna-wpisac-zly-pin-258> data dostępu 01.11.2021r.

⁴⁶ <https://www.bbva.com/en/what-types-of-bank-cards-exist-and-how-theyre-different/> data dostępu 25.09.2021r.

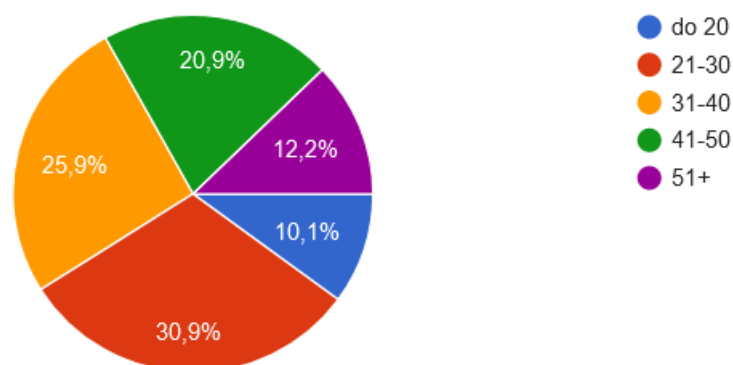
⁴⁷ <https://www.najlepszekonto.pl/rodzaje-kart-płatniczych> data dostępu 03.09.2021r.

Przedstawione w niniejszej pracy czynności i etapy przygotowania, opracowania jak również analiza opracowanego materiału z pewnością nie wyczerpują tematu, ponieważ proces rozwoju zarówno kart jak i całego systemu płatniczego jest bardzo dynamiczny i otwarty w dobie obecnego potencjału rozwoju usług elektronicznych, i preferencji klienta. Należy się spodziewać że za kilka lat temat kart płatniczych będzie rozpatrywany bardziej w kontekście historycznym niż teraźniejszym.

Można zauważyć podejście młodego pokolenia, które obecnie nie uznaje już używania karty płatniczej, a wszystkie płatności dokonywane są przy użyciu urządzeń mobilnych i zainstalowanych do wykonywania tych czynności aplikacji. Posługiwanie się taką formą dokonywania transakcji płatniczych jest z całą pewnością wygodne, nie wymaga noszenia przy sobie ani gotówki ani karty płatniczej, jednak musi minąć na pewno sporo czasu na przekonanie, nabranie pewności, zrozumienie a przede wszystkim uzyskanie poczucia bezpieczeństwa przy dokonywanych płatnościach.

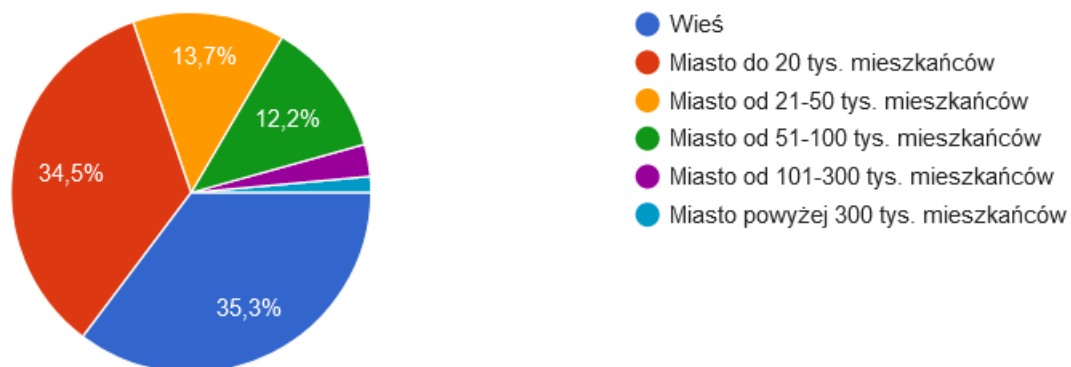
W przeprowadzonym badaniu wzięło udział 139 osób. Ankieta właściwa została udostępniona 5 kwietnia 2022r. i możliwość nadsyłania odpowiedzi zakończono w dniu 18 kwietnia 2022r. Kanałem dotarcia do respondentów były komunikatory społecznościowe typu Messenger, WhatsApp oraz skrzynki mailowe osób prywatnych. Ankieta została sporządzona w oparciu o formularz ankietowy na stronie Google, gdzie gromadzono i uporządkowywano nadsyłane odpowiedzi. W badaniu wzięło udział 95 kobiet co stanowi 68,3% odpowiedzi oraz 44 mężczyzn co stanowi 31,7% nadesłanych odpowiedzi. Płeć respondentów nie wywiera żadnego wpływu na wartość badań, a udzielone wypowiedzi w kwestionariuszu są w równym stopniu cenne. W oparciu o dane uzyskane z powyższego kwestionariusza można w formie graficznej przedstawić niektóre z osiągniętych wyników:

Wykres 1. Respondenci ze względu na wiek

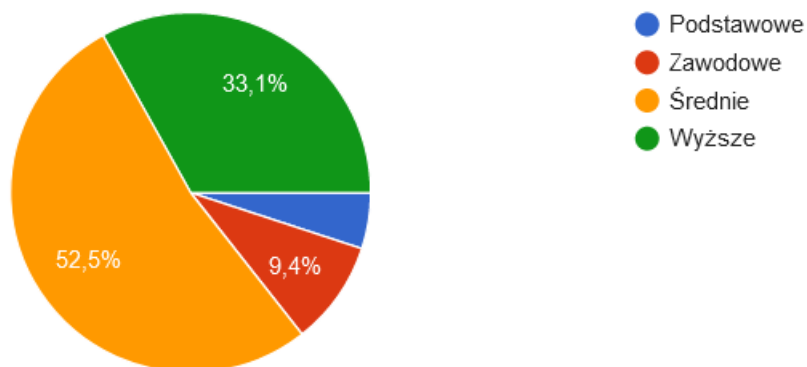
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Wykres 2. Respondenci ze względu na miejsce zamieszkania

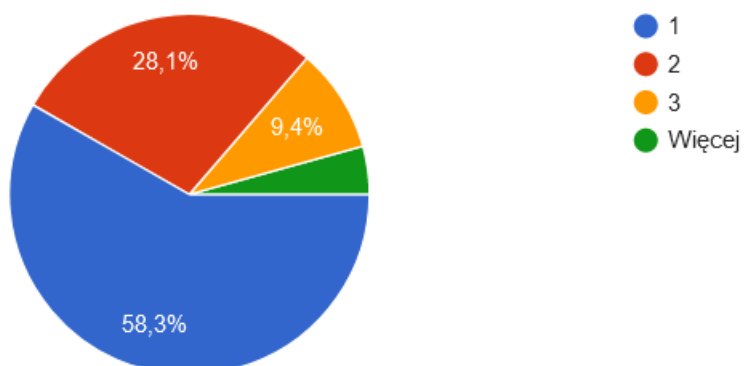
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Wykres 3. Respondenci ze względu na wykształcenie

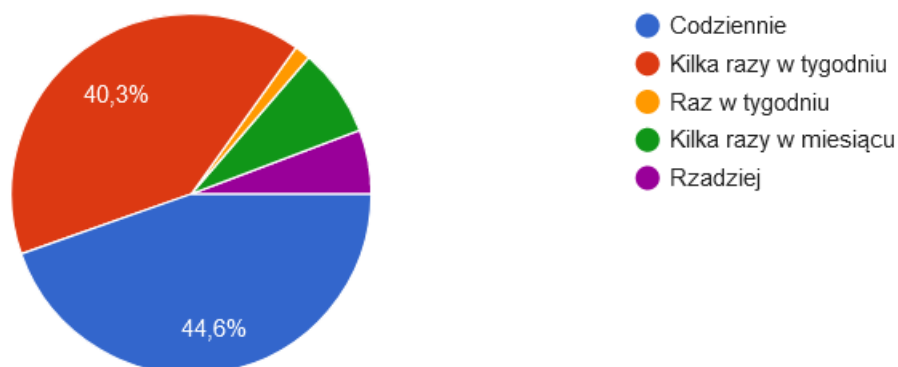
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Wykres 4. Respondenci ze względu na ilość posiadanych kart

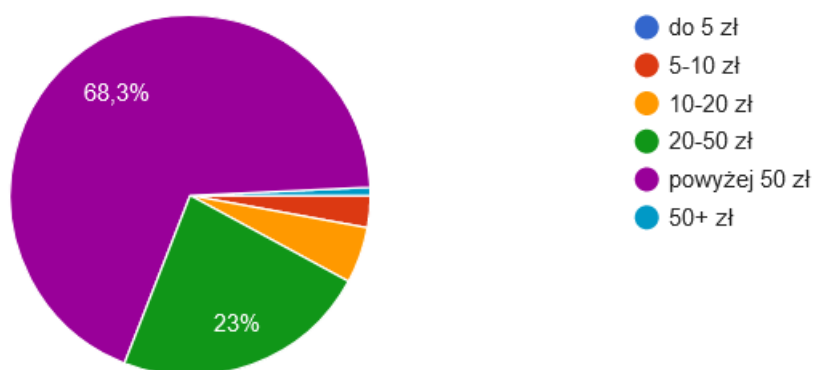
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Wykres 5. Respondenci ze względu na częstotliwość używania kart

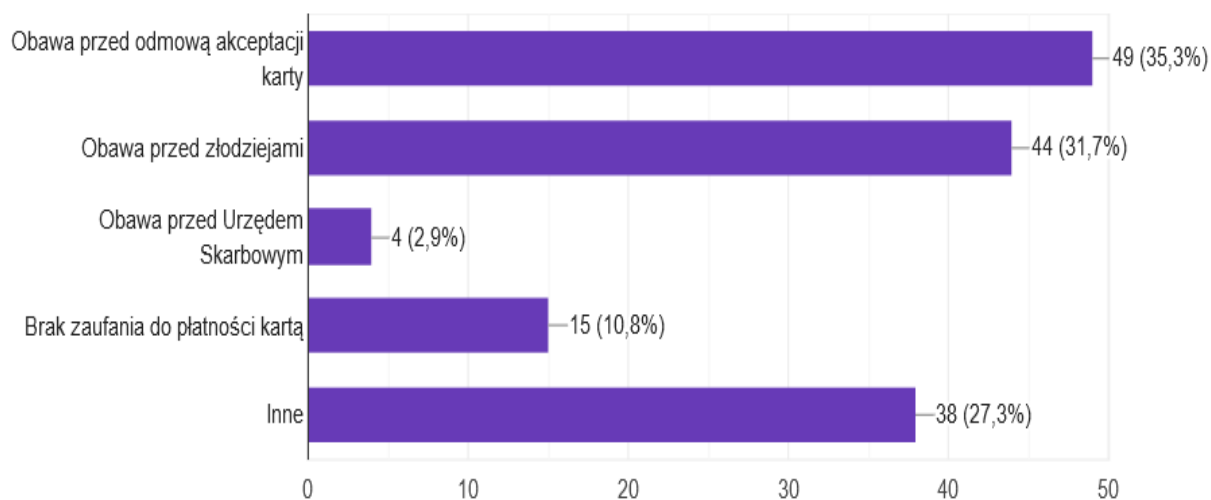
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Wykres 6. Respondenci ze względu na wysokość dokonywanych transakcji kartowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Wykres 7. Respondenci ze względu na wskazanie barier przy używaniu karty

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Podsumowanie

Od chwili pojawienia się kart debetowych czy kredytowych wśród społeczeństwa zarówno Amerykańskiego jak i Polskiego obserwowano bardzo zachowawcze podejście do takiej formy regulowania płatności. Ludzie obawiali się, że mając w portfelu zamiast prawdziwej gotówki, tylko przysłowiowy kawałek plastiku zostaną pozbawieni możliwości dokonywania zakupów w związku z odmową autoryzowania transakcji czy brakiem terminali płatniczych lub we wcześniejszym etapie ograniczony dostęp do gotówki w bankomatach. Z biegiem czasu, wraz z rozwojem nowoczesnych technologii ale również dzięki temu, że świadomość wśród społeczeństwa wzrasta wraz z młodym pokoleniem, które od najmłodszych lat korzysta z dobrodziejstw i nowinek technicznych. Posiadanie i użytkowanie karty płatniczej wzrastało systematycznie z roku na rok w badanym okresie czasu o czym świadczą wszelkie dane publikowane przez Narodowy Bank Polski ale i Bank Federalny Stanów Zjednoczonych. Na chwilę obecną większość ludzi posiada i chętnie korzysta z płatności przy użyciu kart płatniczych oraz innych form płatności mobilnych, które w najbliższej przyszłości z całą pewnością zastąpią karty płatnicze.

Literatura:

1. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych, Dz.U.2011 Nr.199 poz.1175, Dział I, Art.2. pkt 15a,
2. J. W. Kwiatkowski „Bankowe karty płatnicze” AWA, Warszawa 1995.
3. Narodowy Bank Polski Departament Komunikacji Społecznej „Rynek kart płatniczych w Polsce” Warszawa 2013r.
4. A. Borcuch „Bankowość elektroniczna w Polsce” Wyd. CeDeWu, Wa-wa 2012r.
5. S. Flejterski, B. Świąćka „Rynek kart płatniczych” Zachodniopomorska Szkoła Businessu, Szczecin 1996.
6. J. Kukulski „Aspekty prawne” Wydawnictwo Kodeks, Warszawa 2002r.
7. L. Delamaire, H. Abdou, J. Pointion „Credit card fraud” article, published 2009r.
8. M. Kobosko „Plastikowe pieniądze” Wydawnictwo MUZA S.A., Warszawa 2011,
9. L. Stecki „Karty kredytowe” Wydawnictwo Dom Organizatora Toruń 1998,
10. K.J. Jakubski „Wybrane aspekty prawnokarnej ochrony systemu” Monografie prawnicze, Wydawnictwo C.H.Beck,
11. S. H. Vanatta , Charge account banking: A study of financial innovation in the 1950s. Enterprise & Society art. Nr.19, data publikacji rok 2018,
12. D. L. Stearns, Electronic Value Exchange: Origins of the VISA Electronic Payment System, Wydawnictwo Springer 25.02.2013r.
13. Bezpieczny Bank, czasopismo ISSN 1429-2939, Wydawca Bankowy Fundusz Gwarancyjny Warszawa 2016r., Nr 1(62) .

Inne źródła:

1. <http://kartyplatnicze.info/historia.php> data dostępu 31.10.2021r.

2. <https://www.najlepszekonto.pl/karta-platnicza> data dostępu 31.10.2021r.
3. <https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/karty.pdf> data dostępu 01.11.2021r.
4. <https://bezugotowki.pl/o-programie/> dostęp na dzień 07.09.2021r.
5. <https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/banking-payment/cards/emv/about>, data dostępu 01.11.2021r. Standard EMV to technologia bezpieczeństwa stosowana na całym świecie do wszystkich płatności dokonywanych za pomocą kart kredytowych, debetowych i przedpłaconych kart inteligentnych EMV.
6. https://mfiles.pl/pl/index.php/Karta_magnetyczna data dostępu 01.11.2021r.
7. <https://www.creditkarma.com/credit-cards/i/credit-card-history> data dostępu 01.11.2021r.
8. https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2021.pdf data dostępu 01.11.2021r., s. 4.
9. <https://www.pbs.poznan.pl/karty-platnicze-typu-charge-charakterystyka/> data dostępu 24.09.2021r.
10. <https://www.cs.pl/produkty/karty-z-paskiem-magnetycznym/> na dzień 24.09.2021r.
11. <https://www.bankiwpigulce.pl/placenie-karta-ile-razy-mozna-wpisac-zly-pin-258> data dostępu 01.11.2021r.
12. <https://www.bbva.com/en/what-types-of-bank-cards-exist-and-how-theyre-different/> data dostępu 25.09.2021r.
13. <https://www.najlepszekonto.pl/rodzaje-kart-platniczych> data dostępu 03.09.2021r.

POLITICAL AND SOCIOECONOMIC SITUATION IN ALBANIA IN CONTEXT OF RUSSIAN-UKRAINE WAR.

Armela Merhadi¹

Summary

The political and socioeconomic situation in Albania in the context of the Russian-Ukraine war has several key aspects to consider. Albania, a country located in Southeastern Europe, has been observing the developments in the Russian-Ukraine conflict with interest and concern. While not directly involved in the conflict, the situation has implications for Albania on political, economic, and security levels.

On the political front, Albania has expressed support for Ukraine's territorial integrity and sovereignty, aligning itself with the European Union and NATO's stance on the matter. The country has condemned Russia's actions in Ukraine and has called for a peaceful resolution to the conflict through diplomatic means. Albania's position reflects its aspirations for closer integration with European institutions and its commitment to upholding international norms and principles.

From an economic perspective, the Russian-Ukraine war has the potential to impact Albania in several ways. Firstly, any disruption in the energy sector, particularly gas supplies from Russia, could have repercussions for energy-dependent countries like Albania. Additionally, economic sanctions imposed by Western countries on Russia may have indirect effects on Albania's economy, considering its interconnectedness with regional and global markets. It is essential for Albania to monitor these developments closely and implement measures to mitigate any potential economic risks.

Furthermore, the Russian-Ukraine conflict may have implications for regional security dynamics. Albania, as a member of NATO, is part of a collective security alliance that has a vested interest in maintaining stability and deterring potential threats in the region. The situation underscores the importance of Albania's participation in collective defense efforts and reinforces the need for enhanced cooperation among NATO member states.

In summary, the political and socioeconomic situation in Albania in the context of the Russian-Ukraine war involves Albania's political support for Ukraine, potential economic impacts, and considerations of regional security. Albania's stance reflects its commitment to international norms, while also acknowledging the potential consequences of the conflict on its economy and regional stability. It will be important for Albania to navigate these challenges while maintaining its commitments to its allies and pursuing its own national interests.

Keywords: the Russian-Ukraine war, the situation of Albania, implications of the war, NATO,

¹ University "Aleksandër Moisiu" Durrës, Albania

The Bank of Albania has conducted a special survey during March 2022 to analyze the projections of how the Ukraine-Russia war could affect the economic situation in the country. The answers show that the banks estimate that the war in Ukraine and the sanctions against Russia will have an impact on the Albanian economy, mainly in the form of slowing economic growth, rising inflation, increasing the budget deficit and deteriorating trade balance, over a period of time that goes beyond 2022. "The most negatively exposed economic sectors are energy, cereals, construction and tourism. In the banking activity, the greatest impact is expected on the decline in the quality of the loan portfolio, which may extend beyond 2022².

Banks also show a high sensitivity to the possibility of compromising cyber security. In general, the impact is not expected to hurt liquidity and capital ratios. Banks are monitoring the progress of the situation and are expected to develop more concrete assessments in the short term", it is said in the Financial Stability report published by the BoA, which includes the results of the survey conducted in March this year. The Financial Stability Report also analyzes the direct and indirect impact that military conflict may have on Albania. In terms of direct impact, at the end of 2021, Albania's trade activity with these Ukraine and Russia (imports and exports, in goods and services), is estimated at about 1.5% of the total value of imports and exports. For goods alone, the ratio of imports and exports from these two countries to total imports and exports is about 2.5%. For services, the ratio is 0.2%. In general, trade activity with these two countries is small³.

The direct exposure of the Albanian economy to Russia and Ukraine, in the form of exports to these two countries, is almost insensitive. Albania mainly exports agricultural products, minerals and tourism services to these countries and has minimal financial exposures. Referring to the exports of goods, they go mainly to Ukraine, but the values of Albania's exposure to both countries are negligible. For exports of services, even considering the values of 2019 as the best year (for exports of tourist services)⁴, the values between the two countries are more balanced but it is estimated that they do not exceed 1% of the total value of exports of services, or 2% of the value of exports of travel services. "So, the values lost from the conflict are not important and the withdrawal of these volumes from other markets is possible", the Bank of Albania estimates. The indirect impact on Albania, in the context of imports from these two countries, is more obvious, but still not critical. More specifically, imports of goods from Russia and Ukraine, at the end of 2021, accounted for about 3% of the total value of imports of goods. The value of imports from Russia is about 4 times higher than that of imports from Ukraine, and in importance focuses on cereals and plant products, mineral fuels (fuels), base metals and chemical industry products (fertilizers). As specific weight, imports of fuels and minerals, and imports of cereals and plant products, occupy respectively 4.1% and 41% of the total of these imports of our country during 2021. Rising prices and the energy crisis. The war

² Ministry of Foreign Affairs of Albania: The official website of the Ministry of Foreign Affairs of Albania (www.mfa.gov.al) provides information on Albania's foreign policy, including its stance on international conflicts.

³ "Albania and the Ukraine Crisis: Assessing the Impact on Security Dynamics in the Western Balkans" by Alba Cela (2016)

⁴ "Albania's Response to the Ukraine Crisis: A Security Perspective" by Ilir Kalemaj and Arjan Dyrnishi (2015)

in Ukraine and the imposition of sanctions on Russia have been accompanied by rising inflationary pressures and production costs in the economy, mainly due to rising energy, food and metal costs. According to the BoA, these developments are expected to have a negative impact on consumer demand and private investment. At the same time, the hydropower situation in hydropower plants has dictated a significant reduction in electricity production within the country and an increase in the volume of its imports at extraordinary prices, according to international stock exchanges. Under these conditions, fiscal policy has redirected a portion of revenues and expenditures to more priority needs, including helping to cope with the blow to the weaker strata of society⁵.

Albania's economy will suffer direct and indirect shocks from Russia's attacks on Ukraine. Fuel and flour prices are expected to rise, as the country imports from Russia 47% of its annual grain needs and 12% of oil. The indirect consequences will come from the overall rise in food and energy prices and the negative impacts on tourism. The wholesalers claim that there are reserves of oil for three months and wheat, for 45 days, but claim that the new supplies will be at higher prices. Three scenarios of the impact of war on the global economy. When Russia's attacks on Ukraine began at dawn on Thursday, February 24, beyond security, states around the world began to calculate the economic costs of the war. Global markets that had just begun the fragile post-pandemic recovery plummeted. Commodity prices, especially oil and grain, rose immediately by 5-8% overnight⁶. As history has shown, crises do not affect all countries equally. In times of war, supply chains are damaged, so states with large supply reserves suffer less, as often even monetary power is not enough if goods are lacking. If the war continues and so do the sanctions, Albania will be affected by its supply of the country's main commodities, bread and oil⁷. The next confrontation will be with the inability to curb the price increase that the war will bring about for all import items as a whole. It will affect our country directly, due to the dependence of oil and wheat supplies from Russia and indirectly, with rising commodity prices, as Ukraine is a major global exporter of raw materials for the food industry (cereals, sunflower oil, etc.)⁸.

Albania provides 47% of the annual wheat needs from the Russian market and 3.3% from Ukraine, according to INSTAT. The President of the Association of Flour Processors, Adi Haxhiymeri, said that the wheat reserves in our country are enough for 45 days. He ruled out the possibility of being left without supply, but said the price of cereals would rise further. Luigj Aliaj, from the Association of Hydrocarbon Companies, stated that fuel reserves are enough for three months, but added that the situation in supplies and prices will evolve depending on the situation. Russia's economic isolation from Western sanctions will block the 11th largest economy in the world, the weakening of which will make it difficult to supply the world with

⁵ Albania's Energy Security: Vulnerabilities and Resilience in the Context of the Ukraine Crisis" by Klejdja Qosja and Ornela Liperi (2020)

⁶ "The Impact of the Ukraine Crisis on the Albanian Economy" by Alketa Peci and Anila Denaj (2016)

⁷ "Albania's Foreign Policy Amid the Ukraine Crisis: Between Realism and Idealism" by Enkelë Dedej and Jonida Drogu (2021)

⁸ "Albania's Foreign Policy in the Context of the Ukrainian Crisis" by Mirela Bogdani and John Loughlin (2016)

raw materials, especially oil. In the worst-case scenario, which means a total cut-off of gas from Russia, Europe's economy would shrink by 3%, according to an analysis made for this purpose by the US news agency "Bloomberg". The war will also affect the tourism sector in Albania, as Ukrainians accounted for 22% of charter movements to Albania⁹.

During 2021, Albania realized 2.7% of foreign trade with the conflict areas, Russia and Ukraine. Albania's trade volume reached ALL 701 billion, while with Russia and Ukraine, trade in value was ALL 19 billion, or 2.7% of the total. The trade volume is dominated by imports of goods from these two countries. In 2021, Albania imported from Russia and Ukraine ALL 19 billion of goods, which constitutes 99.5% of the trade volume and the rest, 0.5%, is represented by Albanian exports to these countries, mainly agricultural products¹⁰. The attacks in Ukraine were the darkest day for grain importers, who have linked their business directly to Russian supplies. Adi Haxhiymeri, one of the leading importers of wheat, said the conflict between the world's leading grain producers, Russia and Ukraine, would put supplies across the world in difficulty¹¹.

Data from customs show that in 2021 a total of 326 thousand tons of cereals were imported, 50% of which were supplies from areas in conflict. Albania imported 47% of cereals from Russia in 2021, 36% from Serbia, 4% from France and 3% from Ukraine. Cereal import sources are dominated by Russia, Ukraine and Serbia at 86% of total consumption needs. The wholesalers claim that the reserves are not large, as a part of them were depleted due to the pandemic, while in the last two years there have been problems in supplies from the decline in production. Adi Haxhiymeri said the war in Ukraine came at a time of multiple crises, created by declining wheat production and high energy prices. He said wholesalers have enough reserves in warehouses to afford 1.5 months of imports, but meanwhile the government has no grain reserves, as other states have in these situations. According to Mr. Haxhiymeri, the wholesalers are trying to find new sources of supply from France, Argentina, Romania, etc. The possibility of not having supplies, according to him, is very low, but the price of new imports will be higher. Meanwhile, at the moment, importers need large liquidities in order to change sources of supply and cope with high prices. Bread market players claim that if the conflict lasts and so do the sanctions, it will no longer be about prices but about the existence of the product. Russia is the world's largest supplier of grain and, together with Ukraine, accounts for nearly a quarter of total global exports. In countries like Egypt and Turkey, Russian cereals meet 70% of domestic needs. Negative effects on tourism. Last year, the share of Ukrainian tourists in domestic tourism had increased. According to data from TIA, last year, in July-August flew to Rinas and vice versa, 38.5 thousand passengers from Ukraine, or 65% more than the same

⁹ Institute for Democracy and Mediation (IDM): The website of the Institute for Democracy and Mediation (www.idmalbania.org) provides research publications, reports, and analysis on various aspects of Albanian politics, including international relations and conflicts.

¹⁰ The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic in Albania: Challenges and Policy Responses" by Ledjon Shahini, Blerta Zilja, and Klodiana Gorica (2021)

¹¹<https://www.dw.com/sq/shqip%C3%ABri-lufta-n%C3%AB-ukrain%C3%AB-dhe-efekti-i-mundsh%C3%ABm-n%C3%AB-ekonomi/a-61030304>

period before the pandemic. Tourists from Ukraine accounted for 22% of charter traffic and were the second largest group after Poles¹².

Albania was expected to be an important destination for tourists from Russia and Ukraine in 2022. Ukrainians for several years have discovered on Albanian soil, with very attractive tourist offers, among which the undiscovered Albanian nature was the strongest point. Besnik Vathi, head of the travel agency ATHS, with long experience in the market, tells Monitor that this war is thought to have catastrophic consequences, in all the tourist markets that Ukrainians make up the majority. Rrahman Kasa, from the Albanian Tourist Union, says that, due to the escalation of the Russia-Ukraine conflict, the negative effect does not lie only in the cancellation of bookings, but in the scheme of how they work. "International partners have some guarantee contracts by prepaying 20-40% of the tourist offer, I think this is the main problem. They are worried about their money, the continuation of customer relations, as well as the partnership relations between accommodation structures, partner agencies, etc¹³.

Bookings are canceled there and can have a chain effect, as they can claim the money back and the tourist facilities in the country would be put in trouble. This has happened in crisis situations, it has been shown by the case of the earthquake or even the pandemic situation "- concludes Mr. Kasa. Commodity prices will rise. The effects of war on the economy from decades of experience have resulted in a summary¹⁴.

1. Public debt and tax levels have risen during most conflicts;
2. Consumption as a percentage of GDP has decreased during most conflicts;
3. Investments as a percentage of GDP have decreased during most conflicts;
4. Inflation has increased during or as a direct result of these conflicts.

Let's take it one by one by making the explanations described by the analyzes of world scholars.

1. Public debt and tax levels have risen during most conflicts.

As far as the level of public debt is concerned, it can be said that it is still too early to express its tendencies, as long as the war events are in their infancy and the financial and fiscal measures as well. While global isolation and financial punishment could hurt Putin and his supporters, but mainly and directly as well as Russian and Belarusian citizens, the 30% depreciation of the Russian ruble against the US dollar and the euro in a few days, as well as rising rates of interest at 20% (+ 11.5% above the start of the war) indicate the direct effect of

¹² <https://www.monitor.al/lufta-rusi-ukraine-4-frontet-ku-goditet-ekonomia-shqiptare/> (22.11.2021)

¹³ "Post-Communist Transition and Democracy in Albania: Pathways, Perspectives, and Challenges" edited by Albert Rakipi and Giovanna Campani (2020)

¹⁴ BBC News - Albania: The BBC News website (www.bbc.com/news) has a dedicated section for news related to Albania. It covers a wide range of topics, including political and socioeconomic issues, and may provide information on Albania's perspective on the Russian-Ukraine conflict.

the austerity measures of the global anti-war coalition¹⁵. Also, the Central Bank of Russia has temporarily blocked the sale of securities to foreigners. But measures to financially impact the country's budget are on the rise. The European Commission, the US, the UK and Canada said they would move to prevent Russia from using its massive foreign reserves, estimated at around \$ 630 billion by the end of January 2022¹⁶. Financial reserves in dollars, euros, sterling and the yuan would allow the central bank to intervene significantly to support the ruble in the event of volatility. International rating agencies have already downgraded Russia. S&P has downgraded Russia's credit rating to "junk", while Moody's has put it under review for a downgrade to "junk" status. This means that the gov But Russia still has some options to exploit. About 17.7% of its foreign exchange reserves are held in China and the Chinese government may be willing to help. Meanwhile other reserves are stored in France 15.6%, in Japan 12.8%, in Germany 12.2%, in the US 8.5% and less in other countries or the IMF. Russia also holds one of the largest gold reserves in the world, about 2,300 tonnes worth about \$ 142 billion at current prices. However, both of these resources are not worth the costs that must be borne both in the war front, but also on the domestic front with its citizens¹⁷.

From what can be seen in terms of fiscal policy, it seems that Western leaders can not rely on fiscal policy to counter the inhibitory effects of the shockwave on Ukraine. The US and many other advanced economies are running out of fiscal "ammunition" after enforcing all the bans in response to the COVID-19 pandemic. Governments have accumulated increasingly volatile deficits and servicing these debts will become much more expensive in an environment with higher interest rates¹⁸.

Moreover, a fiscal stimulus is the wrong policy response to a stagflationary supply shock. While it may reduce the negative impact of the rising shock, it will increase inflationary pressure. And if policymakers rely on both monetary and fiscal policy to respond to the shock, the stagflationary consequences will become even more severe, due to the increased effect on inflationary expectations. The massive monetary and fiscal stimulus policies that governments implemented after the global financial crisis of 2008 were not inflationary because the source of that shock was demand-driven, driven by a credit crunch at a time when inflation was low and below target. The situation today is completely different¹⁹. We are facing a negative supply shock in a world where inflation is already rising and well above target. ernment may not have enough money to repay what it has borrowe.

¹⁵ "The Ukraine Conflict and its Implications for Albania: Security and Geopolitical Perspectives" by Ilir Kalemaj and Arjan Dyrmishi (2020).

¹⁶ "Albania's Role in Addressing the Ukraine Crisis: An Assessment of Contributions and Challenges" by Besfort Rrecaj (2021).

¹⁷ <https://www.bbc.com/news/business-61061619> (22.11.2021)

¹⁸ NATO: The North Atlantic Treaty Organization (NATO) website (www.nato.int) offers news updates, reports, and statements related to NATO's engagement in regional security, including the Russian-Ukraine conflict.

¹⁹ "Albania's Position on the Ukraine Crisis: A Multidimensional Analysis" by Aida Liho (2021)

References:

1. Ministry of Foreign Affairs of Albania: The official website of the Ministry of Foreign Affairs of Albania (www.mfa.gov.al) provides information on Albania's foreign policy, including its stance on international conflicts.
2. "Albania and the Ukraine Crisis: Assessing the Impact on Security Dynamics in the Western Balkans" by Alba Cela (2016).
3. "Albania's Response to the Ukraine Crisis: A Security Perspective" by Ilir Kalemaj and Arjan Dyrmishi (2015).
4. "The Ukraine Conflict and its Implications for Albania: Security and Geopolitical Perspectives" by Ilir Kalemaj and Arjan Dyrmishi (2020).
5. "Albania's Role in Addressing the Ukraine Crisis: An Assessment of Contributions and Challenges" by Besfort Rrecaj (2021).
6. <https://www.bbc.com/news/business-61061619>
7. NATO: The North Atlantic Treaty Organization (NATO) website (www.nato.int) offers news updates, reports, and statements related to NATO's engagement in regional security, including the Russian-Ukraine conflict.
8. "Albania's Position on the Ukraine Crisis: A Multidimensional Analysis" by Aida Liho (2021).
9. <https://www.monitor.al/lufta-rusi-ukraine-4-frontet-ku-goditet-ekonomia-shqiptare/>
10. "Post-Communist Transition and Democracy in Albania: Pathways, Perspectives, and Challenges" edited by Albert Rakipi and Giovanna Campani (2020)
11. Institute for Democracy and Mediation (IDM): www.idmalbania.org.
12. "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic in Albania: Challenges and Policy Responses" by Ledjon Shahini, Blerta Zilja, Klodiana Gorica (2021).
13. "Albania's Energy Security: Vulnerabilities and Resilience in the Context of the Ukraine Crisis" by Klejdja Qosja and Ornela Liperi (2020).
14. "The Impact of the Ukraine Crisis on the Albanian Economy" by Alketa Peci and Anila Denaj (2016).
15. "Albania's Foreign Policy Amid the Ukraine Crisis: Between Realism and Idealism" by Enkelë Dedej and Jonida Drogu (2021).
16. "Albania's Foreign Policy in the Context of the Ukrainian Crisis" by Mirela Bogdani and John Loughlin (2016)
17. <https://www.dw.com/sq/shqip%C3%ABri-lufta-n%C3%AB-ukrain%C3%AB-dhe-efekti-i-mundsh%C3%ABm-n%C3%AB-ekonomi/a-61030304>
18. <https://www.monitor.al/lufta-rusi-ukraine-4-frontet-ku-goditet-ekonomia-shqiptare/>
19. <https://www.dw.com/sq/shqip%C3%ABri-lufta-n%C3%AB-ukrain%C3%AB-dhe-efekti-i-mundsh%C3%ABm-n%C3%AB-ekonomi/a-61030304>
20. <https://www.bbc.com/news/business-61061619>

MIAŻDŻYCA, JAKO CHOROBA CYWILIZACYJNA XXI WIEKU

Ewelina Fiał¹

Streszczenie

Miażdżyca jest chorobą cywilizacyjną XXI wieku, która stanowi istotne wyzwanie dla zdrowia publicznego. Jest to proces przewlekły, polegający na gromadzeniu się płytek i lipidów wewnątrz naczyń krwionośnych, prowadzący do powstawania blaszek miażdżycowych. Choroba rozwija się stopniowo i często nie daje objawów przez długi czas, co utrudnia jej wczesne wykrycie. Miażdżyca ma wiele przyczyn, w tym niezdrowy styl życia, takie jak nieprawidłowe odżywianie, brak aktywności fizycznej, palenie papierosów oraz nadwaga lub otyłość. Czynniki genetyczne również mogą odegrać rolę w predyspozycji do choroby.

Nawykowe czynniki ryzyka miażdżycy, takie jak niezdrowa dieta bogata w tłuszcze i cholesterol, prowadzą do narastania blaszek miażdżycowych i zwężenia naczyń krwionośnych. To z kolei zwiększa ryzyko wystąpienia powikłań, takich jak zawał serca, udar mózgu czy zaburzenia krążenia. Miażdżyca jest szeroko rozpowszechniona na całym świecie i stanowi poważne wyzwanie zdrowotne. Wymaga wieloaspektowego podejścia, które obejmuje edukację w zakresie zdrowego stylu życia, monitorowanie czynników ryzyka, wczesne wykrywanie i odpowiednie leczenie. W kontekście XXI wieku, w którym tempo życia jest coraz szybsze, a nawyki żywieniowe i aktywność fizyczna często są niezdrowe, miażdżyca jest problemem zdrowotnym, który wymaga interwencji na poziomie społecznym, edukacyjnym i medycznym w celu zapobiegania i zarządzania tą chorobą.

Słowa kluczowe: miażdżyca, choroba miażdżycowa, choroby cywilizacyjne

Choroba miażdżycowa to istotny problem medyczny w ujęciu globalnym. Schorzenie to odpowiedzialne jest za znaczny odsetek przedwczesnych zgonów na skutek niewydolności serca i układu krążenia. Miażdżyca dotyka coraz młodsze osoby – schorzenie kiedyś typowe dla seniorów jest obecnie diagnozowane nawet u dzieci i młodzieży. To ukazuje skalę problemu oraz skłania do bliższego poznania mechanizmów rozwoju choroby, a także sposobów jej zapobiegania.²

O miażdżycy mówimy wtedy, gdy dochodzi do nadmiernego odkładania się związków tłuszczowych w tętnicach. Komórki żerne (makrofagi) pochłaniają gromadzący się pod śródbłonką naczyń „zły cholesterol” (LDL) i przekształcają w komórki piankowate. Cholesterol i komórki piankowate tworzą w ścianie tętnic blaszkę miażdżycową. Powstająca w ścianie blaszka powoduje wpuklanie ściany do środka naczynia, co utrudnia przepływ krwi równocześnie zmniejszając elastyczność naczyń. Narastająca blaszka może doprowadzić do

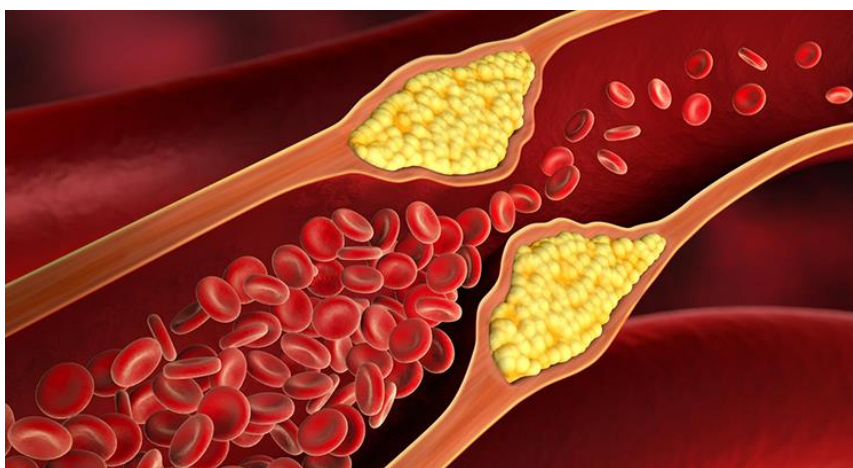
¹ Powiślańska Szkoła Wyższa

² Galler C. Choroby serca i układu krążenia, Wydawnictwo MedPharm, Warszawa 2011, s. 79.

powstania stanu zapalnego naczynia nasilającego ujemne konsekwencje dla funkcjonowania naczynia^{3,4}

Kiedy blaszka miażdżycowa pęknie do światła naczynia, w naczyniu powstaje zakrzep. Może on zablokować naczynie i spowodować nagłe niedokrwienie obszaru, który zaopatruje dana tętnica. Pękają głównie młode blaszki miażdżycowe pozbawione tkanki włóknistej. Niestety konsekwencją tego jest fakt, że osoba, która do tej pory nie odczuwała żadnych objawów miażdżycy, może niespodziewanie doświadczyć zawału serca. Jak widać, skutki miażdżycy mogą być bardzo poważne. Z czasem blaszka miażdżycowa ulega zwłóknieniu i ryzyko pęknięcia spada. Jednak powoduje to zwężenie światła tętnicy i zmniejszenie przepływ krwi, przez co pojawiają się objawy niedokrwienia. To jeden z podstawowych symptomów, stanowiący przesłankę do wdrożenia diagnostyki miażdżycy.⁵

Rys. 1. Miażdżycyca

Źródło: <https://etermed.pl/miazdzyca-niebezpieczna-choroba-cywilizacyjna/> (dostęp 03.10.2021)

Często zastanawiamy się jak dochodzi do powstania zmian miażdżycowych. Istotnym czynnikiem, który zapoczątkowuje rozwój miażdżycy jest zaburzone funkcjonowanie ścian naczyń krwionośnych. Dochodzi do ich nadmiernej przepuszczalności i stopniowego przylączania się różnych cząstek do wewnętrznej powierzchni tętnic. Rozwija się proces zapalny, a uszkodzenie ścian tętnic wieńcowych, szyjnych, tętnic nerkowych lub innych ciągle postępuje. Niemalże znaczenie w tym procesie mają zaburzenia lipidowe. Zbyt wysokie stężenie cholesterolu, szczególnie jego frakcji LDL, tzw. "złego cholesterolu" i trójglicerydów, a także niski poziom frakcji HDL, tzw. "dobrego cholesterolu" sprzyja tworzeniu się zmian miażdżycowych. Wśród czynników ryzyka, które zwiększają szansę na rozwój miażdżycy możemy wymienić:

- palenie tytoniu,

³ B. Zambrzycki, M. Łuczaj, M. Knapp, M. Oleksiuk, A. Lisowska *Pacjent z ciężką złożoną wadą zastawkową serca i uogólnioną miażdżycą naczyń*, Folia Cardiologica 2022, vol. 17, no. 3, pages 177–179, DOI: 10.5603/FC.a2022.0022.

⁴ Geller, op.cit., s. 81.

⁵ Ibidem, s. 82.

- nadużywanie alkoholu,
- przyjmowanie dużej ilości cholesterolu z pożywieniem, nadmierne spożywanie węglowodanów,
- niska aktywność fizyczna,
- nadwaga i otyłość,
- dodatni wywiad rodzinny - rozwój choroby był obserwowany wśród innych członków rodziny,
- choroby podstawowe - np. nadciśnienie tętnicze, cukrzyca, niewydolność nerek, niedoczynność tarczycy,
- przyjmowane leki - np. kortykosteroidy i niektóre leki moczopędne.⁶

Im więcej czynników ryzyka występuje u jednej osoby, tym większe jest prawdopodobieństwo rozwoju miażdżycy tętnic. Choroba ta częściej dotyka mężczyzn, choć różnice te zacierają się, kiedy kobiety wchodzi w okres menopauzy. Zachodzące wówczas zmiany hormonalne zwiększają skłonność do powstawania blaszek miażdżycowych. W ogólnym rozrachunku, choroby sercowo-naczyniowe, będące wynikiem miażdżycy, powodują większą śmiertelność u kobiet niż u mężczyzn. Czynnikiem wpływającym na rozwój miażdżycy, na który nie mamy wpływu, jest też wiek. Wraz z upływem lat, zmiany miażdżycowe zdarzają się coraz częściej. Objawy choroby najczęściej dotyczą osób powyżej 50. roku życia.⁷

Jeśli blaszki miażdżycowe tworzą się w obrębie tętnic wieńcowych, w wyniku zwężenia tętnic doprowadzających krew do serca może rozwinąć się choroba niedokrwienna serca. Natomiast pęknięcie takiej blaszki może wywołać zawał serca. Zmiany miażdżycowe uformowane w okolicy tętnic szyjnych (tzw. miażdżycy mózgu) mogą prowadzić do niedokrwienia mózgu i wystąpienia takich symptomów jak np. zawroty głowy, zaburzenia czucia lub zaburzenia widzenia. W wyniku ostrego niedokrwienia tętnic szyjnych może natomiast dojść do udaru mózgu.

Miażdżycy tętnic zaopatrujących w krew kończyny dolne, powoduje objawy typowe dla niedokrwienia. Może być też przyczyną chromania przestankowego. Schorzenie to charakteryzuje się silnym bólem kończyn, występującym pod wpływem aktywności fizycznej. Blaszki miażdżycowe powstające w naczyniach krwionośnych są też najczęstszą przyczyną tętniaka aorty. Odrywające się fragmenty skrzepliny mogą przemieścić się wraz z krwią i doprowadzić do zatoru.⁸

W zależności od miejsca, w którym powstają zmiany miażdżycowe, choroba ta może objawiać się w inny sposób. Miażdżycy kończyn dolnych powoduje często ból, zaburzenia czucia, ziębnięcie kończyn, drętwienie i bladość skóry. W wyniku miażdżycy tętnic

⁶ Noszczyk W.: Miażdżycy i inne choroby tętnic obwodowych, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2017, s. 123.

⁷ Ibidem, s. 124.

⁸ Treben M., Panek E.: Choroby serca i układu krążenia, Wydawnictwo Esprit, Warszawa 2019, s. 115.

wieńcowych, pacjent odczuwa ból za mostkiem, który w początkowym okresie pojawia się podczas wysiłku. Postęp choroby prowadzi do występowania dolegliwości bólowych również w okresach spoczynku. Pęknięcie blaszki miażdżycowej, która umiejscowiona jest w obrębie tętnicy wieńcowej, grozi zawałem serca. Mięsień sercowy przestaje otrzymywać potrzebną do prawidłowej pracy ilość krwi. Objawy, które mogą się wówczas objawić to m.in. silny ból w klatce piersiowej, ból w kończynach górnych, barkach, ból szyi, zlewne, zimne poty, kłopoty z oddychaniem i utrata przytomności. Zablokowanie tętnic doprowadzających krew do mózgu może skutkować wspomnianymi wcześniej zaburzeniami widzenia i czucia, a także zaburzeniami świadomości, drętwieniem i niedowładem kończyn. Stanem zagrażającym życiu jest udar mózgu. W większości przypadków jest on powodowany właśnie przez miażdżycę. Kiedy choroba ta jest przyczyną tętniaka aorty, symptomy mogą być bardzo zróżnicowane. U większości chorych występuje wówczas silny ból, a ogólny stan zdrowia bardzo szybko się pogarsza. Spada ciśnienie tętnicze, mogą pojawić się wymioty, duszność, a także utrata przytomności. Wszystkie stany, będące wynikiem utrudnienia przepływu krwi przez tętnice lub pęknięcia blaszki miażdżycowej to typowe powikłania miażdżycy. Udar mózgu, zawał serca, niedokrwienie kończyn i inne konsekwencje postępującej miażdżycy stanowią poważne zagrożenie dla zdrowia i życia, a w łagodniejszej postaci zaburzają komfort życia pacjentów. Uważa się, że miażdżycyca jest najczęstszą przyczyną zgonów.⁹

Miażdżycyca jest chorobą podstępna, która rozwija się powoli i początkowo bezobjawowo. Dlatego należy regularnie kontrolować poziom cholesterolu i pamiętać o metodach profilaktyki. Jest to szczególnie ważne z uwagi na fakt, że problem nadwagi i otyłości dotyczy coraz większej ilości osób. Jest on powszechny również wśród dzieci. Większa świadomość rodziców w zakresie konsekwencji zdrowotnych, do których może prowadzić nieodpowiedni styl życia, może być przyczyną wprowadzenia odpowiednich nawyków, pomagających w jak najdłuższym zachowaniu zdrowia.¹⁰

Wczesne wykrycie zaburzeń lipidowych, będących jedną z najbardziej istotnych przyczyn choroby, pozwala wcześniej rozpocząć leczenie miażdżycy i zapobiec niebezpiecznym powikłaniom. Czynniki, których obecność powinna skłaniać do wykonania lipidogramu i oznaczenia poziomu cholesterolu, frakcji LDL, HDL i trójglicerydów to m.in.:

- otyłość,
- choroby podstawowe - występowanie nadciśnienia tętniczego, cukrzycy, chorób serca, nerek lub chorób autoimmunologicznych zwiększa ryzyko rozwoju miażdżycy,
- występowanie zaburzeń lipidowych lub chorób sercowo-naczyniowych wśród najbliższej rodziny,
- wiek - przekroczenie przez kobiety 50. roku życia, a przez mężczyzn 40. również jest wskazaniem do oznaczenia poziomu lipidów.¹¹

⁹ Treben, op. cit., s. 116-117.

¹⁰ Górnicka J.: Choroby układu krążenia, Wydawnictwo AWM, Lublin 2012, s. 103.

¹¹ Ibidem, s. 104.

Mimo ogólnych zaleceń do wykonania badań przez kobiety powyżej 50. roku życia, powinny być one przeprowadzone wcześniej przez te pacjentki, które przekroczyły już okres menopauzy. W praktyce, oznaczenie lipidogramu dopiero w 40. lub 50. roku życia może wielu pacjentom odebrać szansę na wczesne leczenie miażdżycy. W przypadku wystąpienia więc któregoś z wyżej wymienionych czynników, warto wcześniej przeprowadzić badanie. Typowo, u pacjentów z grupy ryzyka, poziom cholesterolu i trójglicerydów powinien być oznaczany raz do roku. Pozwoli to nie przeoczyć pierwszych oznak miażdżycy.

Podstawowymi lekami, przeznaczonymi do leczenia miażdżycy są statyny. Wśród tej grupy substancji wyróżniamy atorwastatynę, rosuwastatynę, a także rzadziej stosowaną simwastatynę. Ich działanie polega na hamowaniu syntezy cholesterolu w wątrobie. U większości pacjentów, odpowiednio dobrane dawki statyn i stosowanie się do zaleconego dawkowania umożliwia uzyskanie prawidłowego stężenia lipidów we krwi. Jeśli chory źle znosi terapię statynami lub leki te nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, lekarz może zalecić np. preparat z ezetymibem lub fenofibratem. Czasem dopiero łączenie dwóch substancji obniżających poziom lipidów pozwala uzyskać prawidłowe wyniki¹².

Miażdżycą, u części pacjentów, pomimo stosowania wysokich dawek leków i modyfikacji stylu życia, nie poddaje się w wystarczającym stopniu leczeniu. W takich przypadkach można wziąć pod uwagę metodę zabiegową - aferezę lipoproteinową. Jest to skuteczny sposób na obniżenie nawet wysokich stężeń cholesterolu LDL i lipoproteiny (a), bez wpływu na cholesterol HDL. Zabieg ten uważany jest za skuteczny. Jego wadą jest konieczność częstego powtarzania, nawet co tydzień. Afereza lipoproteinowa nie jest też pozbawiona możliwych powikłań. U pacjenta mogą wystąpić m.in. zawroty głowy, bóle brzucha, nudności, spadek ciśnienia krwi i reakcje alergiczne. U pacjentów cierpiących na nadciśnienie tętnicze zaleca się więc omińnięcie dawki leku obniżającego ciśnienie.¹³

Miażdżycą tętnic nerkowych, wieńcowych, kończyn dolnych lub zlokalizowaną w innych naczyniach zaczyna rozwijać się we wczesnych latach życia, możliwe że już w okresie płodowym. Uwarunkowania genetyczne i styl życia w dużej mierze decydują o tym, czy zmiany miażdżycowe będą się rozwijać prowadząc do zaawansowanej postaci choroby w przyszłości. Ze względu na to, że miażdżycą jest chorobą niezwykle podstępna, a **objawy miażdżycy** mogą pojawić się dopiero po kilku latach, ogromne znaczenie ma profilaktyka tej choroby. Odpowiedni sposób odżywiania się umożliwia obniżenie poziomu cholesterolu LDL o 5-10%. Zaleca się:

- ograniczenie spożycia tłuszczów, szczególnie tłuszczów nasyconych i tłuszczów trans, które podnoszą poziom cholesterolu LDL, a jednocześnie obniżają stężenie frakcji HDL,

¹² I. Śmierciak, Opieka pielęgniarska nad 81-letnim pacjentem z miażdżycą tętnic kończyn dolnych, Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2020, st. 14-26.

¹³ Górnicka, op.cit., s. 127

- mniejsze spożywanie węglowodanów i spożywanie w ich miejsce dobrej jakości nienasyconych kwasów tłuszczowych,
- większa podaż produktów bogatych w błonnik,
- redukcję nadmiernej masy ciała,
- rezygnację lub co najmniej ograniczenie używek - od dawna wiadomo, że palenie tytoniu istotnie zwiększa ryzyko wystąpienia chorób sercowo-naczyniowych,
- regularną aktywność fizyczną.

Formą profilaktyki jest też karmienie piersią przez okres co najmniej 6-ciu miesięcy. Udowodniono, że wiąże się ono z niższym ryzykiem wystąpienia wielu chorób u dziecka w późniejszych latach. Maluchy karmione mlekiem matki rzadziej cierpią na otyłość i miażdżycę w wieku dorosłym. Aktywność fizyczna, zdrowy styl życia i dieta, pomagająca zachować zdrowie to główne sposoby na zapobieganie rozwojowi tak groźnej choroby, jaką jest miażdżyca. Przyczyny tego schorzenia są na tyle dobrze poznane, że bez trudu można określić główne czynniki, sprzyjające tej przypadłości. Nie na wszystkie z nich mamy wpływ, jednak kluczowy w rozwoju **miażdżycy** jest właśnie tryb życia. Im wcześniej wprowadzimy korzystne, zdrowe zmiany do codzienności, tym mamy większe szanse na uniknięcie lub chociażby ograniczenie uszkodzenia naczyń krwionośnych wywołane zmianami miażdżycowymi.¹⁴

Literatura:

1. Galler C. Choroby serca i układu krążenia, Wydawnictwo MedPharm, Warszawa 2011.
2. Noszczyk W.: Miażdżyca i inne choroby tętnic obwodowych, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2017.
3. Treben M., Panek E.: Choroby serca i układu krążenia, Wydawnictwo Esprit, Warszawa 2019.
4. Górnicka J.: Choroby układu krążenia, Wydawnictwo AWM, Lublin 2012.
5. Zambrzycki B., M. Łuczaj, M. Knapp, M. Oleksiuk, A. Lisowska Pacjent z ciężką złożoną wadą zastawkową serca i uogólnioną miażdżycą naczyń, Folia Cardiologica 2022, vol. 17, no. 3, pages 177–179, DOI: 10.5603/FC.a2022.0022.
6. <https://etermed.pl/miazdzyca-niebezpieczna-choroba-cywilizacyjna>
7. Śmierciak I., Opieka pielęgniarska nad 81-letnim pacjentem z miażdżycą tętnic kończyn dolnych, Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2020

¹⁴ Górnicka, op.cit., s. 130-131

PROFESSION PRESPECTIVES OF UNIVERSITY GRADUATES IN COMPARSION WITH PEOPLE WHO DO NOT HAVE HIGHER EDUCATION IN ALBANIA

Erland Mazrreku¹

Summary

The professional perspectives of university graduates in comparison with individuals without higher education in Albania have been a subject of interest. Higher education is often seen as a pathway to better employment opportunities and career advancement. Graduates tend to possess specialized knowledge and skills that can make them more competitive in the job market. Studies conducted in Albania suggest that university graduates generally have higher chances of securing employment and earning higher wages compared to individuals without higher education. The qualifications obtained through higher education are valued by employers and can open doors to a wider range of career options. Furthermore, university graduates often have access to professional networks and resources that can further enhance their career prospects. They may also have better chances of securing positions in managerial or leadership roles, which can bring additional benefits and opportunities for growth. However, it is important to note that the job market in Albania, as in any country, is influenced by various factors such as economic conditions, market demands, and individual skills and qualifications. While higher education can provide an advantage, it does not guarantee automatic success or eliminate the need for continuous learning and skill development. Additionally, there are instances where individuals without higher education have been able to achieve successful careers through alternative pathways, such as entrepreneurship or vocational training. These individuals may have acquired practical skills and experiences that are highly valued in certain industries or sectors. In conclusion, while university graduates in Albania generally have better professional prospects compared to individuals without higher education, various factors contribute to employment outcomes. Both higher education and practical skills are valuable assets in the job market, and individuals should consider a range of factors when making career choices and pursuing professional development opportunities.

Keywords: profession perspectives, university graduates, work, professional skills,

Universities have multiple functions of teaching, research, community development, and social impact, with the teaching function often thought of as just equipping students with professional knowledge and skills. However, the purpose of students' higher education may span more than just career preparation, and this knowledge of other purposes could influence how universities can provide opportunities for attaining these goals². Through in-depth interviews of undergraduate students, we find three core purposes of higher education: It qualifies students

¹ University "Aleksandër Moisiu" Durrës, Albania

² "The Impact of Higher Education on Employability in Albania" by Ana Perduta (2019). This research paper examines the impact of higher education on employability in Albania. It explores the career prospects and job outcomes of university graduates compared to individuals without higher education.

to receive the necessary knowledge, skills, and certification for professional involvement; it socialises them to broader perspectives of society and others; and it makes them subjects who think for themselves and clarify what values they hold. Although most students still put primacy on the qualification purpose of higher education, the integration of these three purposes will have an impact on how education quality may be more clearly understood, better assessed, and more intentionally pursued³.

In the social and economic transition, the Higher Education in Albania has tremendously overcome its capacities and the opportunities offered. Albania is considered the champion country in Europe for the high number of universities. Besides the public universities, in the country also operate dozens of private universities. In Albania there are about 20 universities per million inhabitants, (161500 students for a population of 2,8 million people), nearly eight times more than countries like UK that have internationalized higher education and have a very large percentage of foreign students⁴.

This paper takes into account the development of higher education and the responsible institutions of this development during the transition in Albania, the current structure of universities, the financial problems and the reform of higher education. It also examines issues such as: the measurement of quality, the ranking and the competition between public universities and private institutions. Then the focus of the paper runs on the employment of the young graduates who have finished albanian universities in the last five years. Firstly, relying on foreign literature, I have analyzed some of the main models of employment of graduates, their skills in the labor market, and also the changes that have occurred in the careers of the graduates in the last century. For the extraction of data are used questionnaires distributed electronically to over 230 employees that have brought significant conclusions about the employment of graduates in Albania, as well as the impact of such factors as: GPA, the training, the number of foreign languages spoken and other qualifications and skills that affect the level of salary and their position at work. Also starting from the above models, the scope is to identify the key elements that affect the careers of albanian graduates, and the key factors that have driven their employment. In the end of the paper are given some conclusions and recommendations on how higher education in Albania should be reformed, given by the sample responses of the interviewees, but also by a concrete analysis of the problems that are facing this sector in Albania, and how this reformation of higher education can increase its fruits on more qualified and employed youths in their respective fields. The methodology used is mainly from primary sources, ranging from the data collected by the respondents, as well as from secondary sources of data published for this area of study. The main limitation of such a work

³ "Higher Education and Employment in Albania" by Besnik Krasniqi and Julie B. Elixhauser (2017). This study investigates the relationship between higher education and employment in Albania. It analyzes the labor market outcomes of university graduates, including their employment rates, wages, and job satisfaction.

⁴ "The Role of Education in Employment and Earnings in Albania" by Denada Sulstarova and Irma Shehu (2016). This research article explores the role of education, including higher education, in employment and earnings in Albania. It examines the link between educational attainment and individuals' labor market outcomes.

is the limited number of samples under the survey, the data of whom has been generalized for all the population of the paper.

Education in Albania for primary, secondary, and tertiary levels are mostly supported by the state. The academic year is much similar to that as in the United States, classes starts almost in September or October and end in June or July. Albanian is the language of instruction in all public schools. The education takes place in three stages such as the primary, secondary, and pre-university education. There are about 5000 schools throughout the nation. Elementary education is compulsory from grades 1 to 9, but most students continue at least until a secondary education. Students must pass the graduation exams at the end of the 9th grade and also at the end of the 12th grade in order to continue their education. The academic year is divided into two semesters. The school week begins on Monday and ends on Friday. The 'School life expectancy (primary to tertiary education)' of Albania is 16 years. The nation ranks 25th out of 167 countries. In 2015, the overall literacy rate in Albania was 98.7%; the male literacy rate was 99.2% and female literacy rate was 98.3%. The Human Rights Measurement Initiative (HRMI) finds that Albania is fulfilling only 87.4% of what it should be fulfilling for the right to education based on the country's level of income⁵. HRMI breaks down the right to education by looking at the rights to both primary education and secondary education. While taking into consideration Albania's income level, the nation is achieving 86.3% of what should be possible based on its resources (income) for primary education and 88.5% for secondary education⁶.

On the surface, universities are a nice idea. You go in, pick a subject you like, learn from the experts, and leave being job- and future-ready. This is why so many people (around 40% in rich countries) decide to go to college, even if it means making big financial and personal sacrifices. Yet just because so many people are doing it doesn't mean it's necessarily a good thing to do. In fact, while there is generally a cost – in terms of employment prospect – of not having a college degree, there are not always clear competitive advantages in having one, particularly if almost half of the population has one. The reality in today's digital-first world is that we need to teach every generation how to learn, unlearn, and relearn — quickly — so they can transform the future of work, rather than be transformed by it⁷.

If you're reading this, our guess is that you are more likely to have a university degree than not, and we are sure you have very fond memories of your years in college. We also suspect that you have first-hand experience of some of the challenges graduates face when they enter the labor market, and the frustrations employers express when dealing with them (e.g., finding

⁵ R. Shulakku *The Relationship between Self - efficacy and Academic Performance in the Context of Gender among Albanian Students*, University of Tirana, EUROPEAN ACADEMIC RESEARCH, VOL. I, ISSUE 4/ JULY 2013.

⁶ Rollnick, M., B. Davidowitz, M. Keane, A. Bapoo, and L. Magadla. 2008. —Students' learning-approach profiles in relation to their university experience and success. || *Teaching in Higher Education* 13(1): 29-42.

⁷ H. Mucostepa *Higher Education in Albania – Trends and Perspectives*, Higher Education in Europe, vol X, 2014.

the right people, managing them and their expectations, and developing their skills). For example, many of our ManpowerGroup clients lament the time and money that they must invest in upskilling and reskilling graduates so they can “actually learn skills required to be successful at work versus the skills that made them successful in a classroom.” And most of the students one of us has taught at Columbia and University College London spent a great deal of time trying to find an appealing job despite graduating from top programs, and they always end up having to compromise with their choices. No clear alternative to universities has yet emerged, and while there’s no clear path to disrupting higher education, there are pain points which those of us in the education field and beyond could be confronting. At some point a viable alternative will likely emerge and we see six reasons that make the case for demanding something different⁸.

Employers need skills, not just knowledge or titles: The industrialized world is experiencing an unprecedented job boom. There has never been a better time in history to find work — this should no doubt be cause for celebration. However, there is still a significant mismatch between the jobs people want and those that are actually available. For example, the current U.S. unemployment rate is just 3.6%, yet there are 7.4 million job openings. Why? First, some of those jobs are unappealing to “overqualified” graduates, which is why Walmart is offering up to \$108K to truck drivers, and still has vacancies. Second, some jobs require a different skillset than what job seekers offer, which is why 60% of organizations can’t find qualified cybersecurity analysts, for example. Third, while the number of college graduates keeps rising, there is a general questioning of how university qualifications translate to work, with a growing number of employers expressing reservations about graduates’ job-readiness and potential to add immediate value to the workplace. For example, employers often complain that even when graduates come with stellar academic credentials they will probably not have learned what they need to learn to be able to do their job⁹.

It is also clear that a large number of people often end up in careers that are not even aligned with their education, with a recent report by Burning Glass suggesting that 20% of graduates are still not working in a degree-demanding job even 10 years post-graduation. Things get even more complicated when we take into consideration the fact that a substantial proportion of future jobs will be hard to predict, except for the fact that they will require a very different range of skills than that displayed by most graduates. That’s why the future potential of the workforce will depend on its ability to cultivate learnability, rather than displaying lots of college credentials¹⁰.

⁸ Bana S. Canaj E., *The architecture of higher education in Albania in the context of Bologna Process*, 7th International Technology, Education and Development Conference, Valencia, Spain, 2013.

⁹ Bana, L. (2016). Brain Circulation, the Phenomenon and Challenges. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(1), 56–63. <https://doi.org/10.26417/ejis.v4i1.p158-165>

¹⁰ Prendushi H., *Graduated, What Are Going to Do my Students?*, International Journal of Science and Research (IJSR), 2015.

Students want jobs, not knowledge or titles: The number one reason students have for investing so much time and money into a college education is to get a good job, with two thirds of them seeing “financial stability” as the primary goal. And yet, despite record low unemployment, *under*-employment is extremely common, with as many as 40% of college graduates working in jobs that don’t actually require their qualifications. It is also unlikely that students value the actual process of learning — or absorbing knowledge — as much as the actual diploma they receive at the end. For example, would most people rather have an Ivy League education without the diploma, or an Ivy League diploma without the Ivy League education¹¹?

Students are paying more and more to get less and less: Other than healthcare, nothing has risen as much as the cost of higher education, which in the U.S. has increased some 200% in the past 20 years (145% above the inflation rate). Actually, there is *one* thing that has risen far more: student debt¹², increased 600%, reaching an all-time-high of \$1.4 trillion in America (higher than credit card debt and higher than car financing debt). Believe it or not, some people have managed to accumulate \$1 million in student debt. To be sure, there’s still an ROI to most college degrees, and you are generally better off having one than not having one. However, for every Ivy League degree that generates around 12% in annual ROI, there are many less prestigious colleges and careers where the balance is negative. It is also true that the more graduates a nation produces, the less value-add there is in being a graduate, which partly explains the forecast that college enrollment should plateau in the next two or three years¹³.

Students have unrealistic expectations (understandably) about college: Irrespective of their global ranking, all universities market themselves as an engine of growth, employability, and success, and a college education is still a promise to upgrade someone’s talent. Understandably, this produces high expectations, but it is just not feasible to fulfill them at scale. Not everyone can be a leader, a CEO, a manager, or a highly sought-after knowledge worker. By any objective measure, we’ve come a long way in the past 100 years, transitioning from monotonous assembly lines and routine jobs to flexible and meaningful careers and “the start-up of you.” But let’s not forget that it is just not possible to give everyone their dream job. If our career aspirations surpass the available opportunities, and our self-perceived talents exceed our actual talents, we are surely destined to be miserable at work, and perhaps this explains the prevalence of low employee engagement ratings despite more and more money being devoted to giving employees a consumer-like experience. The equivalent in the world of love would be if everyone aspired to date movie stars like Brad Pitt or Angelina Jolie: the result would be an epidemic of single people¹⁴.

¹¹ Clouder, L. (2009). *Being responsible ‘: students ‘ perspectives on trust, risk and work-based learning. Teaching in Higher Education, 14*(3), 289-301.

¹² [Six Forces Disrupting Higher Education | College Enrollment Decline \(manhattan.institute\)](#), 20.11.2021.

¹³ Theresa, L. D. (2015). Factors that inform students’ choice of study and career. *Journal of Education and Practice, 6*(27), 43–49.

¹⁴ M. Hoxhaj, *Youth Unemployment in Albania, Causes and Consequences*, Editura Universitară Danubius, 2017.

Many elite universities prioritize research, often at the expense of teaching: Anyone who spends time in academia will know that the quality of universities, at least as judged by research excellence tables, is predominantly based on research rather than teaching. In many top institutions, teaching can be seen as a distraction from publishing and getting research grants. Top faculty are attracted not just with higher salaries, but also with more freedom and a lower teaching load. In return, they will publish research prolifically and bring in grant income while leveraging graduate students to do their teaching instead. And the journals in which they publish that research rely on a questionable business model – they are owned by profitable publishing empires which rake in billions in revenue. Until the entire higher educational system prioritizes the classroom over the research lab, it will be a challenge for this dynamic to change. The vetting process used by mainstream academic journals – blind review process by independent experts – is an effective way to advancing science, but in an age of distributed knowledge and open-source information, there is a clear benefit to democratizing science-based insights to those who actually fund it. And while research is the engine of growth and innovation, which explains the strong emphasis top academic universities place on it, it should not be an excuse to neglect the actual education offered to students, including the critical issue of preparing them for the real world. In the meantime, it will be up to individual departments in universities to strike the right balance between their emphasis on and incentives for teaching and research¹⁵.

Instead of boosting meritocracy, universities reinforce inequality: The value-add of a university degree is inversely related to a student’s socio-economics status¹⁶, as most top college graduates would have enjoyed high levels of career success anyway because of their initial wealth, privilege, and contacts. This is what makes the recent college admissions scandal in the U.S. so ironic¹⁷: the people who could afford to pay such high bribes were the ones who needed to do this the least – their wealth, privilege, and contacts virtually guaranteed that they would land in a good place in life regardless of whether or where they attended college.

At the same time, universities tend to increase rather than decrease inequality. As research reports¹⁸ have noted, rich people are not just more likely to buy a more expensive education, but also to marry equally rich and educated people, which in turn will produce more affluent and privileged offspring. And as Anthony Jack noted in a recent book, even when elite universities focus on enrolling minorities, they tend to prioritize what he calls the “privileged poor,” such as Black or Hispanic people from higher socio-economic status. The fundamental question we see is this: If a university claims to be a top educational institution, shouldn’t it admit the people with the lowest test scores, and turn them into the leader of tomorrow (as

¹⁵ Prendushi, op.cit. s.26-34.

¹⁶ [Estimating the Return to College Selectivity over the Career Using Administrative Earnings Data | NBER](#), 16.11.2021)

¹⁷ [How Much Does Getting Into an Elite College Actually Matter? - The New York Times \(nytimes.com\)](#), 16.11.2021.

¹⁸ [Marital choices are exacerbating household income inequality | The Economist](#), 17.11.2021

opposed to admitting the people with the highest income and test scores, who would probably rule the world tomorrow regardless of those three or four years in college)? In short, there is much that we need to rethink about the current model of higher education. Tomorrow belongs to the companies and individuals who are approaching education in parallel with work, with continuous loops of learning. Success in the future won't be defined by a degree, but by potential and the ability to learn, apply, and adapt.

References:

1. "Higher Education and Employment in Albania" by Besnik Krasniqi and Julie B. Elixhauser (2017).
2. "The Impact of Higher Education on Employability in Albania" by Ana Perduta (2019).
3. "The Role of Education in Employment and Earnings in Albania" by Denada Sulstarova and Irma Shehu (2016).
4. Bana S. Canaj E., *The architecture of higher education in Albania in the context of Bologna Process*, 7th International Technology, Education and Development Conference, Valencia, Spain, 2013.
5. Bana, L. (2016). Brain Circulation, the Phenomenon and Challenges. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(1), 56–63. <https://doi.org/10.26417/ejis.v4i1.p1>.
6. Clouder, L. (2009). 'Being responsible': students' perspectives on trust, risk and work-based learning. *Teaching in Higher Education*, 14(3).
7. [Estimating the Return to College Selectivity over the Career Using Administrative Earnings Data | NBER](#).
8. H. Mucostepa *Higher Education in Albania – Trends and Perspectives*, Higher Education in Europe, vol X, 2014.
9. ^H Prendushi, Graduated, *What Are Going to Do my Students?*, International Journal of Science and Research (IJSR), 2015.
10. [How Much Does Getting Into an Elite College Actually Matter? - The New York Times \(nytimes.com\)](#)
11. Hoxhaj M., *Youth Unemployment in Albania, Causes and Consequences*, Editura Universitară Danubius, 2017.
12. https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Albania#:~:text=In%202015%2C%20the%20overall%20literacy,the%20country's%20level%20of%20income.
13. <https://hbr.org/2019/11/6-reasons-why-higher-education-needs-to-be-disrupted>
14. <https://ideas.repec.org/a/eur/ejsrj/4.html>
15. https://www.google.com/search?q=professional+perspectives+of+university+graduate&source=lmns&rlz=1C1GGRV_enAL753AL753&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwj7v-6rkPb3AhVxl4sKHTCHCmEQ_AUoAHoECAEQAA
16. https://www.researchgate.net/publication/349699329_More_than_professional_skills_student_perspectives_on_higher_education's_purpose
17. [Marital choices are exacerbating household income inequality | The Economist](#).

18. Rollnick, M., B. Davidowitz, M. Keane, A. Bapoo, and L. Magadla. 2008. —Students' learning-approach profiles in relation to their university experience and success. *Teaching in Higher Education* 13(1).
19. Shulakku R., *The Relationship between Self – efficacy and Academic Performance in the Context of Gender among Albanian Students*, University of Tirana, EUROPEAN ACADEMIC RESEARCH, VOL. I, ISSUE 4/ JULY 2013.
20. [Six Forces Disrupting Higher Education | College Enrollment Decline \(manhattan.institute\)](#).
21. Theresa, L. D. (2015). Factors that inform students' choice of study and career. *Journal of Education and Practice*, 6(27).

FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIORSTW A POMOC RZĄDU W CZASIE PANDEMII-ANALIZA PORÓWNAWCZA

Karolina Żyła¹

Streszczenie:

W artykule dokonano charakterystyki przedsiębiorstw oraz krótkiej analizy ich funkcjonowania w obliczu pandemii Covid-19. Przedstawiono po krótce rozwój Zakładów Pracy Chronionej w okresie ostatnich 5 lat. Zapoznano czytelnika z obowiązkami i przywilejami a także obawami jakie towarzyszą prowadzącym zakłady chronione oraz dodatkowymi utrudnieniami spowodowanymi sytuacją epidemiologiczną. Celem raportu jest podsumowanie działań pomocowych, wdrożonych w okresie od marca do grudnia 2020 r. oraz pokazanie, czy i w jakim stopniu Tarcza Antykryzysowa zamortyzowała uderzenie kryzysowe, którego doświadczyła polska gospodarka.

Słowa kluczowe: tarcza antykryzysowa, pandemia Sars- CoV-2, Covid-19, obawy i korzyści wynikające z prowadzenia Zakładów Pracy Chronionej.

Wstęp

Praca oraz zatrudnienie są najistotniejszymi czynnikami w prowadzeniu niezależnego życia przez osoby niepełnosprawne. Mogą one w ten sposób uzyskiwać własny dochód. W aktywizacji osób niepełnosprawnych zakłady pracy chronionej odgrywają szczególnie ważną rolę², a ich działalność- jako przedsiębiorstw o niższej efektywności funkcjonowania, wspierana jest przez różne formy pomocy publicznej.

Zakłady pracy chronionej powstały w 1991 roku jako próba ochrony spółdzielczości inwalidzkiej, która funkcjonowała przed zmianami ustrojowymi głównie dzięki pomocy państwa, przed mechanizmem gospodarki rynkowej³.

Przedsiębiorstwa te dają możliwość przygotowania osób z niepełnosprawnością do zatrudnienia w przyszłości na otwartym rynku pracy- stanowiąc potencjalnie etap przejściowy dla tej grupy pracowników, mogą również być docelowym miejscem zatrudnienia⁴. Zakłady pracy chronionej to przedsiębiorstwa, które są przystosowane do zatrudniania osób z wyższym stopniem niepełnosprawności⁵. Głównym celem przedsiębiorstwa chronionego jest nie tylko

¹ * Powiślańska Szkoła Wyższa, Kwidzyn

² D. Wielgórka, *Problemy funkcjonowania zakładów pracy chronionej a koncepcja zintegrowane rozwoju*, Wrocław 2011, s.786.

³ M.Garbat, *Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością – bariery i koszty*. Zielona Góra 2013r., s.166.

⁴ https://www.pfron.org.pl/fileadmin/ZPCh_raport_koncowy_pelny.pdf, dostęp: 18.04.2022r.

⁵ A. Barczyński, *Analiza rynku pracy dla osób niepełnosprawnych w świetle zmian wynikających z nowelizacji z dnia 29.10.2010r.*, Warszawa 2012, s.75.

wypracowanie zysku, jak w przypadku zwykłych firm, ale również aktywizacja zawodowa i rehabilitacja osób niepełnosprawnych⁶.

Przepisy prawne stwarzają niepełnosprawnym osobom możliwość podjęcia zatrudnienia w trybie normalnym, jak również na warunkach szczególnych⁷.

Jedną z niewielu alternatyw, a tym samym podstawowym elementem systemu zatrudniania osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy, są przedsiębiorstwa działające na zasadach statutu Zakładu Pracy Chronionej (ZPChr)⁸. Do roku 1991 odpowiednikiem zakładu pracy chronionej była spółdzielnia inwalidów oraz spółdzielnia niewidomych, zajmowały się one głównie usługami, handlem i posiadały zagwarantowaną przez państwo pozycję monopolisty w tym obszarze⁹. Osoby z niepełnosprawnością pracując z zakładach chronionych mają szansę wykonywać pracę przy łącznym uwzględnieniu ograniczeń będących efektem ich niepełnosprawności. Funkcją zakładów chronionych jest stworzenie warunków do pracy zarobkowej osobom niepełnosprawnym¹⁰.

W świetle obowiązujących uregulowań prawnych status zakładu pracy chronionej reguluje ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹¹. Wymagane warunki jakie musi spełniać przedsiębiorstwo ubiegające się o status zakładu pracy chronionej, jak również zasady przyznawania wspomnianego statusu reguluje ustawa z dnia 27 sierpnia 1997r, o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Ustawa ta stanowi, że o status zakładu pracy chronionej może ubiegać się pracodawca, który spełnia określone kryteria formalne oraz organizacyjno-techniczne. W myśl art.3 k.p. „pracodawcą jest jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej oraz osoba fizyczna, pod warunkiem, że zatrudniają one pracowników”¹².

Ustawa ta jednak nie ogranicza formy prawnej firmy, która ubiega się o przyznanie statusu zakładu pracy chronionej. Natomiast warunkiem efektywnego ubiegania się pracodawcy o status prowadzącego zakład pracy chronionej jest równoległe spełnianie następujących kryteriów¹³:

⁶ Barczyński, op.cit.

⁷ E. Brożyna, *Osoby niepełnosprawne i ich pracodawcy w regulacjach prawnych* Krajowa Izba Gospodarczo Rehabilitacyjna, Warszawa 2008, s. 39

⁸ L. Klimkiewicz, P. Nowacki, M. Rączka, *Chroniony rynek pracy, w: Prawo pracy 2012*, red.K. Jaśkowski, Warszawa 2012, s.805.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Z. Florczak-Nowak, *Status zakładu...*, op.cit., nr7, s.2.

¹¹ T.j. Dz. U. z 2011r. Nr 127, poz.721 ze zm.

¹² A. Giedrynowicz-Niewińska, M. Szablowska-Juckiewicz, *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2014, s.154.

¹³ Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, rozdział 6 Zakłady pracy chronionej i zakłady aktywności zawodowej, według stanu prawnego na dzień 1 styczeń 2009 r.

- działalność gospodarcza jest prowadzona przez pracodawcę przez okres co najmniej 12 miesięcy. Nie uwzględniając natomiast okresu kiedy jest zawieszona oraz umożliwia się zmianę formy prawnej prowadzonej działalności gospodarczej i nie wpływa ona na obliczanie tego okresu¹⁴,

- zatrudnia w tym czasie nie mniej niż 25 pracowników w pełnym wymiarze czasu pracy,

- osiąga wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych, przez co najmniej 6 miesięcy, na poziomie:

a) nie mniej niż 50%, a w tym co najmniej 20% ogółu zatrudnionych w zakładzie wynosi liczba osób zaliczonych do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, albo

b) co najmniej 30% osób niewidomych lub psychicznie chorych, lub upośledzonych umysłowo, którzy są zaliczeni do znacznego albo umiarkowanego stopnia niepełnosprawności¹⁵.

Obiekty i pomieszczenia eksploatowane przez zakład pracy:

a) odpowiadają ogólnym przepisom i zasadom bezpieczeństwa i higieny pracy,

b) mają na uwadze potrzeby osób niepełnosprawnych w zakresie przystosowania stanowisk pracy, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych i ciągów komunikacyjnych oraz spełniają wymagania dostępności do nich¹⁶.

Na przestrzeni ostatnich 20 lat liczba zakładów pracy chronionej systematycznie malała. W początkowych latach minionego dwudziestolecia takich podmiotów działało w kraju ponad 3 tysiące¹⁷. W ciągu ostatnich 10 lat liczba ZPChr spadła poniżej 2 tysięcy, natomiast w 2018 roku ich liczba spadła drastycznie poniżej 1 tysiąca. W czerwcu 2020 roku przedsiębiorstwa chronionego posiadało jedynie 805 podmiotów¹⁸, a na koniec drugiego kwartału 2021r, liczba zakładów pracy chronionej spadła do 780 w których zatrudnione były 93 699 osób niepełnosprawnych¹⁹. Udział osób niepełnosprawnych w zatrudnieniu ogółem w zakładach pracy chronionej wynosił 77,8%²⁰. Trend spadkowy przebiega w sposób zbliżony do funkcji liniowej, co ilustruje poniższy wykres na rysunku nr. 1.

¹⁴ L. Grzonka, *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2010, s.29.

¹⁵ Dz.U.2021.0.573 t.j. - Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych na dzień 07.11.2021r.

¹⁶ L. Klimkiewicz, P. Nowacki, M. Rączka, *Chroniony rynek...*, op.cit., s.801.

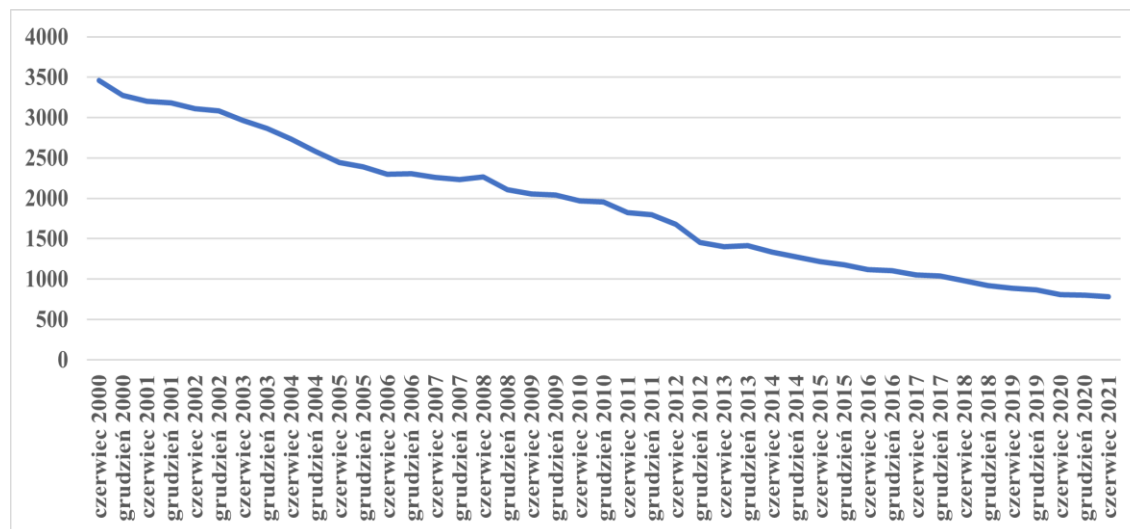
¹⁷ <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,84,dane-dotyczace-zakladow-pracy-chronionej>, dostęp:09.11.2021r.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ <https://niepelnosprawni.gov.pl/p,84,dane-dotyczace-zakladow-pracy-chronionej>, dostęp: 20.12.2021r.

²⁰ Ibidem

Rysunek 1. Liczba zakładów pracy chronionej działających w Polsce od czerwca 2000r. do czerwca 2021r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych <http://www.niepełnosprawni.gov.pl>, dostęp dn. 12.11.2021r.

Zatrudnienie osoby niepełnosprawnej wiąże się z wymiernymi korzyściami, które w dużym stopniu rekompensują dodatkowe obciążenia, wynikające np. z zakupu specjalistycznego sprzętu. Należy podkreślić wymierną korzyść dla pracodawcy, mianowicie może zyskać wykwalifikowanego pracownika, którego jakość pracy często przewyższa jakość pracy pracowników sprawnych²¹. Pracodawcę, który zatrudnia osobę niepełnosprawną, obejmują korzyści w postaci zmniejszenia pośredniego kosztów związanych z zatrudnieniem²². Z punktu widzenia pracodawcy, istotna wydaje się także możliwość dokonania bezpośrednio oszczędności poprzez dofinansowanie wynagrodzenia osoby niepełnosprawnej oraz zmniejszenie wysokości opłat publicznych w związku z zatrudnieniem osób z orzeczoną stopniem niepełnosprawności²³.

Do środków, wspierających pracodawcę zatrudniającego osoby niepełnosprawne zaliczamy:

- zwolnienie z wpłat na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych(PFRON),
- dofinansowanie wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych,
- zwrot kosztów doposażenia stanowiska pracy niepełnosprawnego zarejestrowanego w Powiatowym Urzędzie Pracy,
- zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy,
- zwrot kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu,
- zwrot kosztów szkolenia pracowników z niepełnosprawnością²⁴.

²¹ A. Giedrewicz-Niewińska, M. Szablowska-Juckiewicz, *Zatrudnianie osób...*, op.cit., s.123.

²² A. Giedrewicz-Niewińska, M. Szablowska-Juckiewicz, *Zatrudnianie osób...*, op.cit., s.123.

²³ Ibidem, s.124

²⁴ idn.org.pl/sonnszz/zpch.htm, dostęp:29.11.2021r.

Decydując się na funkcjonowanie w oparciu o status, pracodawcy mają możliwość skorzystania z następujących przywilejów:

- zwolnień z podatków, z wyjątkiem podatku od gier, podatku od towarów i usług oraz podatku akcyzowego, cła, podatków dochodowych, podatku od środków transportowych, z tym że:
- zwolnień z podatków od nieruchomości, rolnego i leśnego- na zasadach, które określają odrębne przepisy, zwolnień z podatku od czynności cywilnoprawnych- jeżeli czynność przez niego dokonana pozostaje w bezpośrednim związku z prowadzeniem zakładu, zwolnień z opłat, z wyjątkiem opłaty skarbowej i opłat o charakterze sankcyjnym²⁵, otrzymywania częściowego lub całkowitego zwrotu wpłaconej kwoty podatku od towarów i usług, zwolnień z wpłat nieopodatkowanych należności budżetowych, finansowania przez PFRON obowiązkowej składki pracownika na ubezpieczenie emerytalne i chorobowe²⁶.

Powyżsi pracodawcy są zwolnieni z wpłat na PFRON w sytuacji gdy, wskaźnik zatrudnienia wynosi w ich zakładzie co najmniej 6%²⁷. Natomiast kształtowanie się wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych dla publicznych i niepublicznych uczelni, wyższych szkół zawodowych, publicznych i niepublicznych szkół, zakładów kształcenia nauczycieli oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych kształtuje się inaczej i wynosi 2%²⁸.

Z wpłat na Fundusz zwolnieni zostali także pracodawcy prowadzący zakład pracy, który jest w likwidacji lub taki co do którego ogłoszono upadłość²⁹. Pracodawcy, nie spełniający określonych warunków pozwalających na całkowite zwolnienie z wpłat na PFRON, mają jedynie możliwość obniżenia należnej wpłaty³⁰. Warunkiem zmniejszenia wpłaty jest, zgodnie z art. 22 ust.1 u.r.z.s, zakup usługi, z wyłączeniem handlu, lub produkcji od pracodawcy zatrudniającego przynajmniej 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy, którego wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych osiąga wysokości co najmniej 30%³¹. Wyżej wymienione osoby, powinny być zaliczone do znacznego stopnia niepełnosprawności albo być osobami niewidomymi, chorymi psychicznie lub upośledzonymi umysłowo lub osobami z całościowymi zaburzeniami rozwojowymi lub epilepsją zaliczonymi do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności³². Wysokość dofinansowania kształtuje się następująco:

- 1950 zł.- w przypadku osób niepełnosprawnych ze znacznym stopniem niepełnosprawności,
- 1200 zł - w przypadku osób ze stopniem umiarkowanym,

²⁵ idn.org.pl, op.cit.

²⁶ J. Knapieńska, *Nowe zasady wspierania pracodawców osób niepełnosprawnych*, Sł. Prac.2019,nr.5,s.13.

²⁷ J. Knapieńska, *Nowe zasady wspierania pracodawców osób niepełnosprawnych*, Sł. Prac.2019,nr.5,s.13

²⁸ L.Klimkiewicz, *Wpłaty...*,op.cit.,s.90.

²⁹ A. Giedrewicz-Niewińska, M. Szablowska-Juckiewicz, *Zatrudnianie osób...*,op.cit.,s.128.

³⁰ Ibidem

³¹ Ibidem,s.129.

³² Ibidem,s.130.

- 450 zł - w przypadku osób niepełnosprawnych z orzeczoną lekkim stopniem niepełnosprawności³³.

Wymienione powyżej kwoty, w odniesieniu do osób niepełnosprawnych, którym orzeczono chorobę psychiczną-02-P, upośledzenie umysłowe- 01-U, całościowe zaburzenia rozwojowe-12-C lub epilepsję-06-E oraz niewidomych w stopniu znacznym i umiarkowanym-04-O, zwiększają się o:

- 1200 zł w przypadku niepełnosprawności zaliczającej się do znacznego stopnia niepełnosprawności – w sumie kwota dofinansowania wynosi 3150zł,
- 900 zł w przypadku osób niepełnosprawnych zaliczonych do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności- w sumie kwota dofinansowania wynosi 2100zł,
- 600 zł w przypadku osób niepełnosprawnych zaliczonych do lekkiego stopnia niepełnosprawności- w sumie kwota dofinansowania wynosi 1050zł³⁴.

Kiedy na początku 2020r. wirus COVID-19 zaskoczył świat polski rząd, podobnie jak inne europejskie gabinety, wiele decyzji podejmował w bardzo szybkim trybie. Aby przeciwdziałać niekorzystnym zjawiskom oraz złagodzić efekty recesji, polska administracja zaproponowała pakiet działań i instrumentów pod wspólną nazwą Tarczy Antykryzysowej, która miała zamortyzować skutki kryzysu, który nastąpił w wyniku walki z COVID-19.

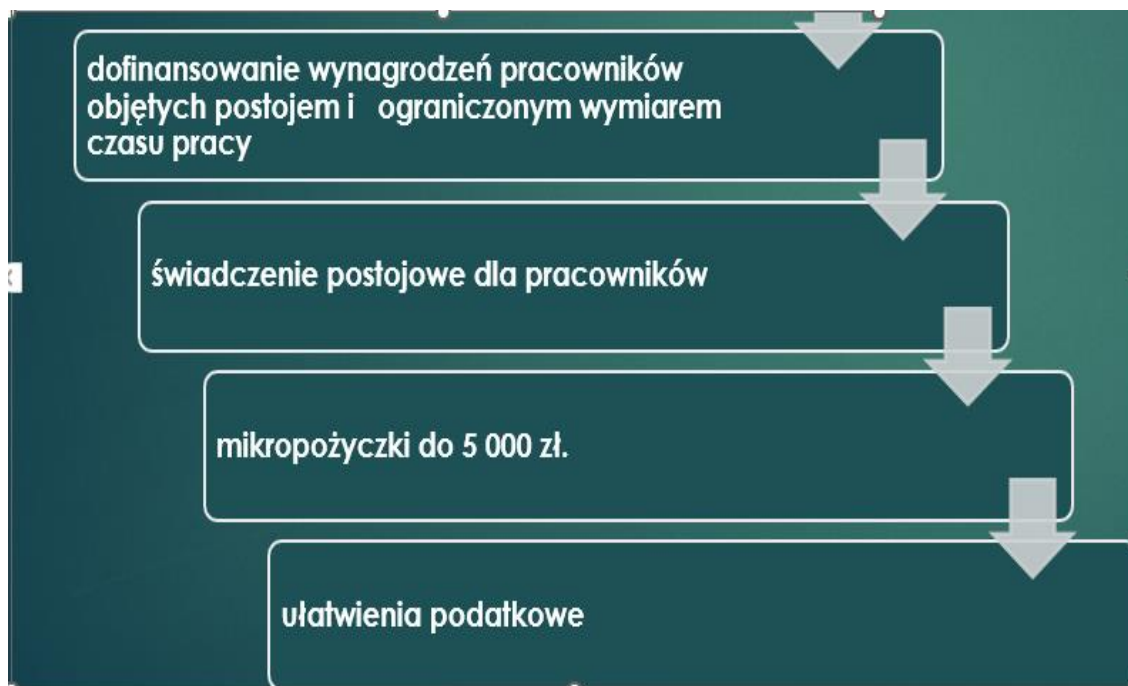
Priorytetem działań rządów podczas pierwszej fali pandemii było zapewnienie bezpieczeństwa obywateli. Jeszcze w marcu 2020 r. w Polsce rozpoczęto dodatkowo prace nad sposobami ratowania gospodarki. Punktem wyjścia stała się formuła pięciu filarów: ochrona miejsc pracy i bezpieczeństwo pracowników, finansowanie przedsiębiorców, ochrona zdrowia,, wzmocnienie systemu finansowego oraz inwestycje publiczne.

³³<https://niepelnosprawni.gov.pl/a,17,dofinansowanie-do-wynagrodzen-osob-niepelnosprawnych>,dostęp:30.11.2021r.

³⁴<https://niepelnosprawni.gov.pl/a,17,dofinansowanie-do-wynagrodzen-osob-niepelnosprawnych>,dostęp:30.11.2021r.

Najczęściej wykorzystywanymi środkami pomocowymi z Tarczy Antykryzysowej były instrumenty pokazane na rysunku 1.

Rysunek 1. Instrumenty wykorzystywane z Tarczy Antykryzysowej

Źródło: <https://pie.net.pl/86-proc-polskich-firm-skorzystalo-z-tarczy-antykryzysowej/> 12.04.2022.

Do najczęściej stosowanych w tarczach środków pomocowych należały:

- świadczenia postojowe,
- zwolnienia ze składek ZUS,
- mikropożyczki,
- jednorazowe dotacje.

Źródło: <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa/pytania-i-odpowiedzi> 12.04.2022.

Szczególną popularnością cieszyły się subwencje dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw z Polskiego Funduszu Rozwoju oraz dofinansowanie na ochronę miejsc pracy z Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, a także dofinansowanie części kosztów wynagrodzeń i składek na ubezpieczenie społeczne dla mikro małych i średnich przedsiębiorstw (dystrybuowana przez powiatowe urzędy pracy).

Przyznane środki z Polskiego Funduszu Rozwoju podlegały zwrotowi jedynie w części przyznanej subwencji pod warunkiem, że przedsiębiorca spełniał określone warunki, między innymi:

- jeśli kontynuował swoją działalność w ciągu 12 miesięcy od uzyskania subwencji, a jednak dokonał redukcji zatrudnienia, wówczas był zobowiązany do zwrotu subwencji w wysokości aż do 50% jej wysokości,
- jeżeli przedsiębiorcy udało się wygenerować zysk lub suma strat na była niższa niż 25% przyznanej subwencji, był on zobowiązany do zwrotu części z przyznanego finansowania,
- subwencja podlegała zwrotowi w całości w przypadku zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej, rozumianego również jako zawieszenie jej prowadzenia lub otwarcia likwidacji w ciągu 12 miesięcy od dnia przyznania subwencji³⁵.

Mechanizm ten miał być ukierunkowany na zabezpieczenie pozycji gospodarczej przedsiębiorcy i wspierać firmę, natomiast w praktyce odczytany został jako swoista „kara” tzn. konieczność spłaty zobowiązania w przypadku wygenerowania przez firmę zysku i sprzedaży. Instrumentami najczęściej wykorzystywanymi przez przedsiębiorców były:

- zwolnienie ze składek ZUS 73%,
- tarcza finansowa 65%,
- dofinansowanie wynagrodzeń i składek na ubezpieczenie społeczne 65 %,
- obniżenie wymiaru pracy lub jej zdalny tryb 66%³⁶.

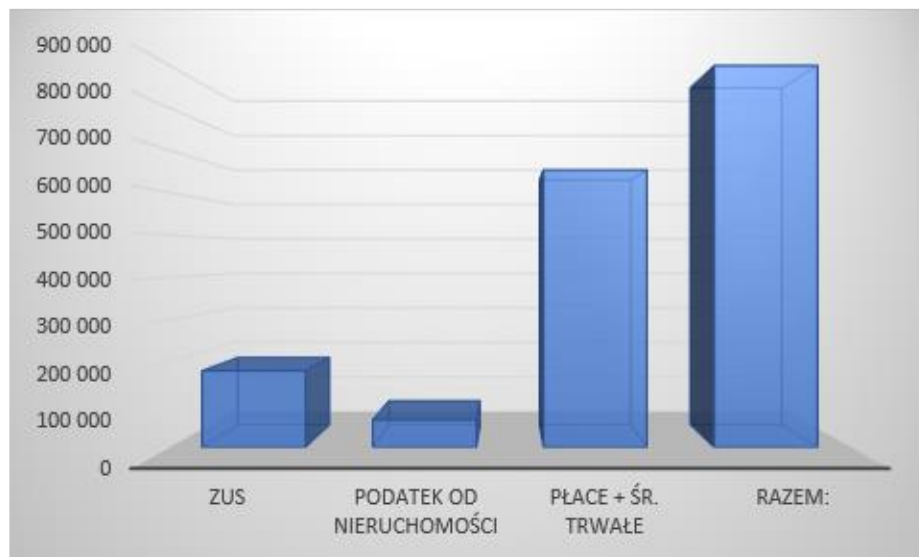
Pomimo różnicy w profilu działalności- Spółki X branża metalurgiczna, spółki Y- gastronomia, hotelarstwo, wykorzystywane instrumenty były na zbliżonym poziomie procentowym. Jaki widać zwolnienia ze składek ZUS cieszyły się największym zainteresowaniem w obu sektorach.

³⁵ <https://pie.net.pl/86-proc-polskich-firm-skorzystalo-z-tarczy-antykryzysowej/> 12.04.2022.

³⁶ <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa/pytania-i-odpowiedzi> 12.04.2022

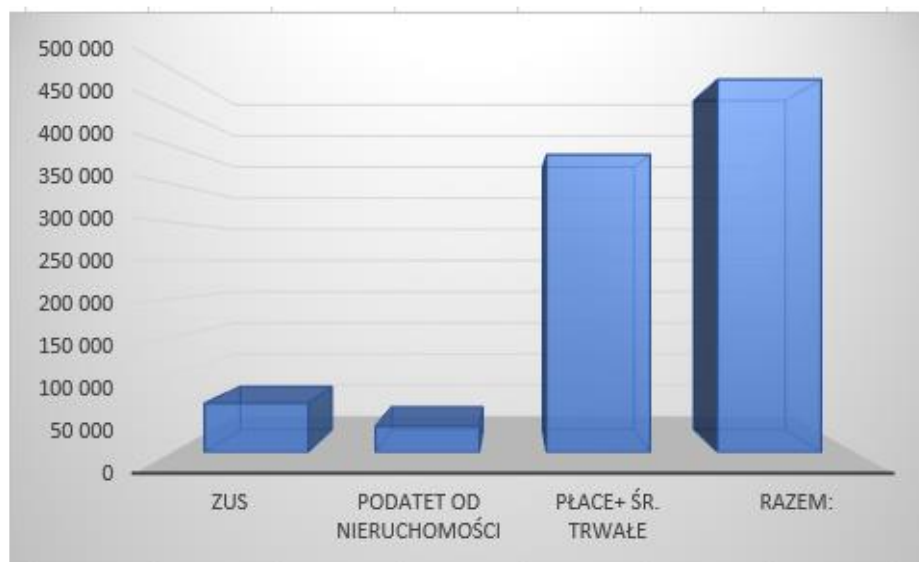
Wysokość otrzymanej pomocy w ramach Tarcz Antykryzysowych analizowanych przedsiębiorstw pokazują wykresy 1-2.

Wykres 1. Przedsiębiorstwo X.

Źródło: badania własne

Wykres 2. Przedsiębiorstwo Y.

Źródło: badania własne

Różnica w wysokości otrzymanej subwencji w obu spółkach wynika głównie z prowadzenia innego profilu działalności jak i ilości zatrudnionych osób. Ponadto jedna z analizowanych spółek należy do sektora gastronomicznego, który najbardziej ucierpiał w czasie pandemii poprzez wprowadzenie jedynie produkcji typu- na wynos. Firma pomimo otrzymanego wsparcia zakończyła rok ubiegły ze stratą w wysokości ponad 167 tysięcy i nadal zмага się ze skutkami pandemii, niewątpliwym zaś sukcesem można nazwać utrzymanie

stałego poziomu zatrudnienia. Jeśli zaś chodzi o drugą analizowaną spółkę, jej kondycja i pozycja na rynku jest znacznie silniejsza. Pomimo początkowych problemów spowodowanych wprowadzeniem lockdownu i ograniczeniem pracy przerobowej zakładu- przejście na system jednozmianowy z tryzmiannowego , firma dzięki zgromadzonym z lat ubiegłych znacznym oszczędnością poczyniła kilka inwestycji(modernizacja linii produkcyjnej), które umożliwiły jej wejście na rynek Niemiecki. Dzięki nawiązaniu współpracy z firmą niemiecką oraz pozyskaniu dodatkowych środków pochodzących z Tarcz Antykryzysowych spółka zakończyła ubiegły rok z zyskiem przekraczającym **740.000 zł.**

Podsumowanie

Na obecnym etapie można jedynie szacować zyski i straty, wyciągać wnioski na przyszłość analizując, jak koszty pomocowe przekładają się na stan polskich przedsiębiorstw oraz na funkcjonowanie rynku pracy. Wreszcie, pewnym miarodajnym efektem działania Tarczy jest obecne PKB Polski, które jednak warto czytać w kontekście wysokości długu publicznego oraz stanu deficytu budżetowego. Podsumowując wymienione rozwiązania pomocowe w ramach Tarczy Antykryzysowej można stwierdzić, że niewątpliwie złagodziły gospodarcze skutki kryzysu pandemicznego a doświadczenie wynikające z analizy udzielonego wsparcia może być wykorzystane w przyszłości, przy ewentualnych kolejnych kryzysach.

Literatura:

1. Barczyński A., *Analiza rynku pracy dla osób niepełnosprawnych w świetle zmian wynikających z nowelizacji z dnia 29.10.2010r.*, Warszawa 2012, s.75.
2. Brożyna E., *Osoby niepełnosprawne i ich pracodawcy w regulacjach prawnych*” Krajowa Izba Gospodarczo Rehabilitacyjna, Warszawa 2008, s. 39
3. Dz. U. z 2011r. Nr 127, poz.721 ze zm. Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, rozdział 6 Zakłady pracy chronionej i zakłady aktywności zawodowej, według stanu prawnego na dzień 1 stycznia 2009 r.
4. Dz.U.2021.0.573 t.j. - Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych na dzień 07.11.2021r.
5. Florczak-Nowak Z. „*Status zakładu pracy chronionej, „Praca i Rehabilitacja*”, Warszawa 2019, nr 7.
6. Garbat M., *Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością – bariery i koszty*. Zielona Góra 2013r., s.166.
7. Giedrynowicz-Niewińska A., M. Szablowska-Juckiewicz, *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2014, s.154.
8. Grzonka L., *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2010, s.29.
9. <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,84,dane-dotyczace-zakladow-pracy-chronionej>
10. <https://niepelnosprawni.gov.pl/p,84,dane-dotyczace-zakladow-pracy-chronionej>

11. <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa/pytania-i-odpowiedzi>
12. https://www.pfron.org.pl/fileadmin/ZPCh_raport_koncowy_pelny.pdf
13. Klimkiewicz L., P. Nowacki, M. Rączka, *Chroniony rynek pracy, w: Prawo pracy 2012*, red. K. Jaśkowski, Warszawa 2012, s.805.
14. Wielgórka D., *Problemy funkcjonowania zakładów pracy chronionej a koncepcja zintegrowane rozwoju*, Wrocław 2011, s.786.

HEALTH CARE SECTOR SITUATION IN ASPECT OF SOCIAL WELFARE IN PALESTINE

Lama Dweik¹

Summary

The aim of this study is to get to know to the health sector in Palestine and its different aspects and if it does contribute to social welfare. What Is the Healthcare Sector? The healthcare sector consists of businesses that provide medical services, manufacture medical equipment or drugs, provide medical insurance, or otherwise facilitate the provision of healthcare to patients. A universally agreed-upon classification of sectors does not exist, but the key sectors of the healthcare industry can be broadly classified into four sectors called 'Health care services and facilities', 'Medical devices, equipment, and hospital supplies manufacturers', Medical insurance, medical services. Palestine is living under occupation since 1948, so social welfare is almost not there, as well as Health care sector. The health care system in Palestine, though it is a caring, educated and productive one, struggles to provide adequate services for the population. In part, this is because of the interconnectedness of the health care system with other social systems like education, food production and utilities, as well as the high levels of unemployment, poverty, conflict and displacement in the region. The World Bank reports a poverty level of 26 percent in the region, along with an unemployment rate of 15 percent in the West Bank and 47 percent in Gaza. The difficult conditions in which many Palestinians live exacerbate the shortcomings of the health care system and make it more challenging for Palestinians to access quality health care when they need it.

Keywords: Palestine, health system, health care, social welfare

Health Care in Palestine

Health care professionals in Palestine work tirelessly to care for the large population. The healthcare sector consists of businesses that provide medical services, manufacture medical equipment or drugs, provide medical insurance, or otherwise facilitate the provision of healthcare to patients².

Hospital room in Palestine - Health Infrastructure

The Palestinian public health system lacks sufficient infrastructure to serve the enormous population in need of medical care. Years of restrictions on imports — the Israeli and Egyptian blockade of Gaza in particular³ — have left the Palestinian hospital system with critical

¹ Birzeit University, Palestine

² "Health System Resilience: Lebanon and Palestine Case Studies" by Alaa Mousa et al. (2020). This article examines the resilience of the healthcare systems in Lebanon and Palestine, including their ability to respond to shocks and provide social welfare. It discusses the challenges and opportunities for strengthening healthcare and social welfare in Palestine.

³ <https://www.anera.org/blog/healthcare-in-palestine/> 21.03.2022.

shortages of supplies like medical equipment, prescription drugs, over-the-counter medications and protective gear. Ongoing conflict has also left many hospitals and clinics in disrepair, and restrictions on goods make it difficult to procure supplies for rebuilding⁴.

Electricity and water shortages also impede the health care industry in its work. Electricity in both Gaza and the West Bank can be intermittent and unpredictable. The lack of reliable electricity makes it even more difficult to care for patients — even where medical equipment exists, doctors cannot always operate it. The lack of running water also leads to challenges in maintaining sanitary medical facilities⁵.

The personnel infrastructure is limited as well. Palestine suffers from a shortage of family medicine doctors, especially those who practice in children’s health. Specialty fields such as neurology, oncology, pediatric surgery and psychiatry suffer heavy personnel shortages. In part, shortages arise because doctors who want to specialize in these fields must leave Palestine for training and do not always return once their education is complete. Medical care in both the West Bank and Gaza suffers from physician shortages⁶.

Palestinian Refugee Camps

Health care in the West Bank and Gaza faces significant challenges in extending quality medical care into the refugee camps. Palestinians represent the world’s largest displaced population. Thousands of refugees live in camps in Gaza and the West Bank — about 500,000 in the West Bank and 200,000 in Gaza, all crowded into small spaces with minimal services. Ninety percent of refugee families in the West Bank, along with 100 percent of refugees in Gaza, report that their children are not in good health. Poverty, poor sanitation, lack of electricity and running water, food insecurity and minimal medical facilities all contribute to health issues in the camps⁷.

Permits and Restricted Travel

The Palestinian health care system faces barriers in the form of permit restrictions that limit Palestinian access to health care. Restrictions on access and movement are common in Palestine, and they make access to health care incredibly difficult. Many specialized hospitals

⁴ World Health Organization (WHO) - Occupied Palestinian Territory; www.who.org The WHO website provides information on the health situation and healthcare system in the occupied Palestinian territory. It offers reports, publications, and data on various aspects of healthcare, including social welfare programs and initiatives.

⁵ "Palestine: Health in the Occupied Palestinian Territory" by The Lancet (2018); This publication in The Lancet provides an overview of the health situation in the occupied Palestinian territory, including the challenges faced in delivering healthcare and addressing social welfare needs. It offers insights into the intersection of health and social welfare in Palestine.

⁶ "Access to Health Services in the Gaza Strip: A Study of Social Determinants" by Rula Ghandour et al. (2021); This scientific study examines the social determinants of access to health services in the Gaza Strip. It explores the social welfare factors that influence healthcare access and utilization, shedding light on the challenges faced by the population.

⁷ <https://www.anera.org/blog/healthcare-in-palestine/> 21.03.2022

are located in East Jerusalem, but Palestinians are often denied permits to travel there, even to receive desperately needed medical care. Gaza health care is severely affected since Gaza is subject to particularly heavy restrictions⁸. These restrictions on travel have a crippling effect on patient care. Nearly one out of every five Gaza patients who apply for a visa to get medical care in East Jerusalem, Jordan, Israel or even the West Bank receives a denial or experiences a significant delay. But restrictions on travel limit the accessibility of West Bank health care as well, especially in Area C⁹.

Child Health Care in Palestine

Children's health care makes up a large portion of Palestine's health care services because the population as a whole is so young. Forty percent of Palestinians are younger than 18. The main health care provider for children in Palestine is the Palestinian Ministry of Health, which provides primary care services for children up to five years of age. It also operates about one-third of the hospitals in the West Bank and Gaza and provides secondary care for children in those hospitals. In addition to the Palestinian Ministry of Health, families have a few other options for children's health services¹⁰:

1. The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA), which provides primary health care services.
2. Nongovernmental organizations (NGOs), which offer some primary health care services, some secondary care services and, in Jerusalem, many of the tertiary — the most specialized — care services.
3. The Palestinian Red Crescent, an organization that operates clinics and provides ambulance services.
4. The private sector, a relatively new sector in Palestinian health care.

Access to Children's Health Care in Palestine

Access to children's health care in Palestine is often limited. For children who require specialist care, access is significantly limited — as with adult medicine, most specialist doctors practice in Jerusalem. To travel to Jerusalem, children and their families need permits. For Gaza residents in particular, these permits are notoriously difficult to obtain. Even ambulance

⁸ "Healthcare Access and Utilization among Palestinian Refugees in West Bank, Occupied Palestine: A Cross-Sectional Study" by Hisham Abu-Zeid et al. (2020); This scientific publication examines the access to and utilization of healthcare services among Palestinian refugees in the West Bank. It discusses the challenges faced by refugees in accessing healthcare and the implications for social welfare.

⁹ United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA); UNRWA focuses on providing healthcare services and social welfare support to Palestine refugees. Their website offers insights into the healthcare challenges and initiatives in the Palestinian refugee context, highlighting the role of social welfare in improving health outcomes.

¹⁰ "Child Health in Palestine: A Call for Social Determinants Approach" by Rula Ghandour et al. (2020); This research article focuses on child health in Palestine, emphasizing the need for a social determinants approach to address the health challenges faced by children. It examines various factors influencing child health and proposes strategies for improvement.

transfers to Jerusalem are often challenging to arrange¹¹. Shortages of medical equipment and a dearth of trained staff also compound the difficulty of accessing quality health care for children. In particular, Palestine suffers from a severe shortage of services for children with disabilities, child protection and children's mental health.

Health Problems for Children in Palestine

The population of Palestine as a whole experiences poverty, migration, ongoing conflict and poor environmental quality. These issues and the social effects they give rise to have a detrimental effect on children's health in particular. Many children in Palestine suffer from poor nutrition, mental health issues and abuse or other violence¹².

The generally accepted worldwide standard of child health is the under-five mortality rate (UFM), which measures the proportion of children who die before their fifth birthdays. Countries such as Finland and Iceland, who lead the world with their low UFM rates, see deaths of only two children per 1,000 live births. The average UFM in high-income countries generally is five deaths per every 1,000 live births. Israel has a UFM of four, and Lebanon has a UFM of seven. In Palestine, the UFM is currently holding at 20.3 out of every 1,000 live births¹³.

Children who survive still face severe health problems, including the following:

1. Poor Nutrition - Especially in Gaza, where an enormous 62 percent of the population lives with food insecurity, children's nutrition is generally poor. A 14+ year blockade of land and sea borders severely limits the goods that can come into the territory, and many families who live in poverty do not have the money to buy fresh fruits and vegetables. Malnutrition leads directly to stunted growth. In the West Bank, the level of stunting in children is almost 8 percent. In Gaza, where malnutrition is more prominent, the level of stunting rises to 13 percent. Iron deficiency is also common, especially among Gaza's children¹⁴.
2. Mental Health Issues - The ongoing conflict in the region has left many Palestinian children dealing with mental health issues such as depression and anxiety. In 2013, a study found that a staggering 93 percent of Palestinian children experience fear, a loss

¹¹ "Childhood Disability in the Occupied Palestinian Territories: A Pilot Prevalence Survey with a Case-Control Component" by Huda Abu-Saad Huijer et al. (2021); This study focuses on childhood disability in the occupied Palestinian territories. It highlights the challenges faced by children with disabilities and the need for comprehensive child health care services.

¹² "Child Health in the Gaza Strip: Challenges and Prospects" by Rand Salman and Jumana Odeh (2020); This article examines the challenges and prospects of child health care in the Gaza Strip. It explores the impact of the socio-political context on child health outcomes and discusses potential strategies for improving child health care in the region.

¹³ "Barriers and Facilitators to Accessing Child Healthcare Services in Palestine: A Qualitative Study" by Taghreed Hijazi et al. (2021); This qualitative study explores the barriers and facilitators to accessing child healthcare services in Palestine. It provides insights into the factors that affect access to care and suggests recommendations to enhance child health services.

¹⁴ "Child Health in the West Bank, Palestine: Challenges and Opportunities" by Niveen M. E. Abu-Rmeileh et al. (2019); This research article addresses the challenges and opportunities in child health care in the West Bank, Palestine. It discusses key health issues affecting children and proposes strategies for improving child health outcomes.

of security and feelings of being threatened. One out of every five children has had to move either permanently or temporarily because of the ongoing conflict. Children in Gaza experience these upheavals more often than children in the West Bank, and children in Palestinian refugee camps experience them more often than children in rural areas¹⁵.

Among Palestinian teenagers, mental health issues are common as well in response to traumatic events. Studies report that 80 percent of Palestinian teenagers have witnessed shootings, 28 percent have seen a stranger being killed and 11 percent have witnessed the killing of a friend or neighbor. Witnessing these traumatic events can lead to chronic mental health issues.

Violence

The conflict in the region also leaves many Palestinian children living with the daily threat of violence. Forty-eight percent of Palestinian children have experienced firsthand violence or directly witnessed a close family member becoming a victim of violence. Violence is common both in homes and at school as nerves strain under the stress of daily life. Ninety-three percent of Palestinian mothers report that their children have experienced violence in the home. And 45 percent of mothers report that their children have experienced violence at school. Verbal and physical abuse from teachers — as well as from other students — is not uncommon¹⁶.

The security instability in the region contributes to high levels of violence against children as well. Children on their way to school are sometimes attacked and beaten. More than 1,800 children have been killed since 2000 as a direct result of the occupation. So life in Palestine is hard because of many reasons including the lack of health care and the existing of the occupation so social welfare does not exist.

References:

1. "Access to Health Services in the Gaza Strip: A Study of Social Determinants" by Rula Ghandour et al. (2021); This scientific study examines the social determinants of access to health services in the Gaza Strip. It explores the social welfare factors that influence

¹⁵ "Child Health in the West Bank, Palestine: Challenges and Opportunities" by Niveen M. E. Abu-Rmeileh et al. (2019).

¹⁶ B'Tselem: The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories - Website: <https://www.btselem.org/>; United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) - oPt - Website: <https://www.ochaopt.org/>; Human Rights Watch (HRW) - Israel/Palestine - Website: <https://www.hrw.org/middle-east/n-africa/israel/palestine>; Al-Haq - Palestinian Non-Governmental Human Rights Organization - Website: <https://www.alhaq.org/>; Amnesty International - Israel and the Occupied Palestinian Territories - Website: <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/israel-and-occupied-palestinian-territories/>.

healthcare access and utilization, shedding light on the challenges faced by the population.

2. "Barriers and Facilitators to Accessing Child Healthcare Services in Palestine: A Qualitative Study" by Taghreed Hijazi et al. (2021);
3. "Child Health in Palestine: A Call for Social Determinants Approach" by Rula Ghandour et al. (2020);
4. "Child Health in the Gaza Strip: Challenges and Prospects" by Rand Salman and Jumana Odeh (2020);
5. "Child Health in the West Bank, Palestine: Challenges and Opportunities" by Niveen M. E. Abu-Rmeileh et al. (2019).
6. "Childhood Disability in the Occupied Palestinian Territories: A Pilot Prevalence Survey with a Case-Control Component" by Huda Abu-Saad Huijer et al. (2021);
7. "Health System Resilience: Lebanon and Palestine Case Studies" by Alaa Mousa et al. (2020).
8. "Healthcare Access and Utilization among Palestinian Refugees in West Bank, Occupied Palestine: A Cross-Sectional Study" by Hisham Abu-Zeid et al. (2020);
9. "Palestine: Health in the Occupied Palestinian Territory" by The Lancet (2018);
10. Al-Haq - Palestinian Non-Governmental Human Rights Organization - Website: <https://www.alhaq.org/>;
11. Amnesty International - Israel and the Occupied Palestinian Territories - Website: <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/israel-and-occupied-palestinian-territories/>.
12. B'Tselem: The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories - Website: <https://www.btselem.org/>;
13. <https://www.anera.org/blog/healthcare-in-palestine/>
14. Human Rights Watch (HRW) - Israel/Palestine - Website: <https://www.hrw.org/middle-east/n-africa/israel/palestine>;
15. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) - oPt - Website: <https://www.ochaopt.org/>;
16. United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA);
17. World Health Organization (WHO) - Occupied Palestinian Territory; www.who.org

OPIEKA NAD PACJENTEM Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI JAKO PROBLEM ZDROWOTNY W XXI WIEKU

Krzysztof Biesiada¹

Streszczenie

Temat zaburzeń czy mówiąc bardziej potocznie – chorób psychicznych, jeszcze do niedawna stanowił swoiste tabu, kojarzące się z „czymś niezrozumiałym”, „niebezpiecznym” lub „niepoprawnym politycznie”, co jednocześnie niewątpliwie wiązało się z niską świadomością społeczną. Rozwój medycyny, zarówno w zakresie farmakoterapii, jak i psychoterapii (czyli niebiologicznej metody leczenia), oraz akcje społeczne w rodzaju „Schizofrenia – otwórzcie drzwi” (program realizowany na świecie od 1996 r. przez Światowe Towarzystwo Psychiatryczne (WPA), w Polsce koordynowany przez Polskie Towarzystwo Psychiatryczne) czy Forum Przeciw Depresji (www.forumprzeciwdepresji.pl) przyczyniają się jednak powoli do zmiany tego stanu rzeczy. Bez wątpienia każda inicjatywa mająca na celu rozpowszechnianie rzetelnej, aktualnej wiedzy naukowej dotyczącej zaburzeń psychicznych i możliwości ich leczenia prowadzi do poprawy sytuacji osób chorujących, jak również osób z ich otoczenia rodzinnego i społecznego.²

Słowa kluczowe: zaburzenia psychiczne, problemy zdrowotne XXI wieku

Zanim przejdziemy do zapoznania się z podstawowymi informacjami na temat różnych zaburzeń psychicznych, warto zatrzymać się na pojęciu „choroby psychicznej”. Pamiętać należy, że współcześnie w psychiatrii ze względu na stygmatyzujący charakter tego określenia proponowane jest używanie określenia „zaburzenie psychiczne”¹. Termin „choroba psychiczna” odnosi się do tzw. psychoz – zaburzeń, w których objawy są w sposób jakościowy (a nie tylko ilościowy) odmienne od sposobu przeżywania rzeczywistości przez osoby zdrowe, gdzie chorzy nie mają poczucia choroby, niezwykłości swojego sposobu myślenia i postrzegania, np. przekonania, że inni ludzie sterują ich myślami. Różne krótkotrwałe zaburzenia funkcjonowania psychicznego, które choć mogą być nieprzyjemne jednak nie zakłócają znacząco codziennego funkcjonowania, zdarzają się każdemu (np. niepokój o przyszłość, niepewność czy zamknęło się drzwi).³

U osób z zaburzeniami psychicznymi podobne objawy utrzymują się znacznie dłużej i w znacznie większym nasileniu, co wiąże się z zakłóceniem codziennego funkcjonowania i poczuciem subiektywnej uciążliwości (np. lęk o przyszłość uniemożliwiający podejmowanie decyzji, wielokrotne, przymusowe sprawdzanie czy drzwi zostały zamknięte). Dyskomfort ten często motywuje osoby doświadczające problemu do poszukiwania pomocy lekarskiej lub psychologicznej, choć niekiedy dzieje się to z inicjatywy osób trzecich (np. zaniepokojonej

¹ Powiślańska Szkoła Wyższa

² Kiejna A., Małyńczak K: Psychiatria. Podręcznik akademicki. Wydawnictwo Uniwersytet Medyczny, Warszawa 2016, s. 59.

³ Ibidem, s. 62.

rodziny). Istotne jest zatem stwierdzenie tzw. klinicznego znaczenia objawów: uznania, że dane zjawisko psychiczne jest nieprawidłowe, a jego rozpoznanie jest przydatne w postępowaniu klinicznym wobec przeżywającej je osoby². Co więcej, zaburzenia psychiczne mogą mieć różny przebieg: postępujący, przewlekły, nawrotowy albo krótkotrwały, przemijający i występować nie tylko „pojedynczo”, ale też wspólnie (tzw.comorbidity, np. zaburzenia nerwicowe i zaburzenia osobowości, zaburzenia osobowości i uzależnienia od substancji psychoaktywnych).⁴

Chorób psychicznych jest bardzo dużo i nie sposób jest wymienić ich wszystkich. Można się jednak pokusić o wyróżnienie kilku podstawowych rodzajów. Jakie są więc rodzaje chorób psychicznych. Wymienić można:

- Zaburzenia nerwicowe - (nazywane również zaburzeniami lękowymi) charakteryzują się doświadczaniem przez pacjentów nieuzasadnionego lęku. Wśród najczęściej występujących wyróżnia się: zespół lęku uogólnionego, zaburzenia lękowe z napadami paniki, zaburzenia obsesyjno-kompulsywne (nerwica natręctw) oraz różnego rodzaju fobie (m.in. fobia społeczna, agorafobia, arachnofobia, klaustrofobia, tokofobia, demofobia, antropofobia). Zaburzenia nerwicowe mogą być również wynikiem reakcji na silny stres (np. zaburzenia stresu pourazowego - PTSD, zaburzenia adaptacyjne).
- Zaburzenia urojeniowe - zespołem urojeniowym lub uporczywymi zaburzeniami urojeniowymi. Ich charakterystyczną cechą jest występowanie pojedynczego urojenia lub ich zespołu. Towarzyszą temu zaburzenia osobowości oraz intelektu. Schorzenie to może skutecznie utrudniać codzienne funkcjonowanie człowieka. Osoba chora może być przekonana o tym, że jest śledzona, obgadywana przez wszystkich, zdradzana przez partnera, śmiertelnie chora itp.
- Schizofrenia - to choroba przewlekła, która wymaga leczenia. Przejawia się zmienionym chorobowo, niewłaściwym postrzeganiem, odbiorem oraz oceną otaczającej rzeczywistości. Pacjenci cierpiący na schizofrenię zazwyczaj nie potrafią dokonywać krytycznej i realistycznej oceny samego siebie, otoczenia oraz relacji z innymi ludźmi. Istnieje kilka rodzajów schizofrenii, m.in.: paranoidalna, katatoniczna, prosta, nie różnicowana i hebefreniczna. W Polsce najczęściej diagnozowana jest schizofrenia paranoidalna.
- Zespoły otępienne - to zaburzenia psychiczne, które dotyczą głównie osoby starsze. Są one związane z zaburzeniami funkcji poznawczych. Objawiają się między innymi pogorszeniem pamięci i koncentracji. W niektórych przypadkach może dojść do tego, że pacjent nie będzie w stanie samodzielnie funkcjonować. Wśród zespołów otępiennym wyróżnia się: chorobę Alzheimera, otępienie z ciałami Lewy'ego, otępienie czołowo-skroniowe, chorobę Picka, chorobę Parkinsona oraz inne.
- Zaburzenia afektywne - obejmują zaburzenia psychiczne, które dotyczą głównie zmian nastroju o podłożu patologicznym. Najczęściej spotykanymi schorzeniami tego rodzaju

⁴ Kleina, op.cit., s. 63

są: depresja (polega na obniżeniu nastroju) oraz mania lub hipomania (polega na podwyższeniu nastroju). Zaburzeniom afektywnym towarzyszą między innymi zaburzenia aktywności, zachowania, myślenia, rytmów biologicznych.⁵

Leczenie szpitalne wpisuje się jednak w stary model terapii zaburzeń psychicznych, który wymaga szybkiej reformy. Pacjentom należy zapewnić nie tylko szybką pomoc, ale również wsparcie społeczne, uwzględniając zwłaszcza takie grupy jak dzieci i młodzież, a także osoby starsze. Rolę tą mają spełniać tworzone w ramach programu pilotażowego Środowiskowe Centra Zdrowia Psychicznego.⁶

Farmakoterapia:

Leki mogą być użyteczną opcją postępowania, szczególnie jeśli zachowanie ma podłoże psychiatryczne (np. psychoza lub mania) lub gdy zachowanie naraża pacjenta lub innych na znaczące bezpośrednie ryzyko. Leki powinny być stosowane tylko wtedy, gdy ryzyko zaniechania tego jest większe, niż nieodłączne ryzyko wprowadzenia leku w już stresującą sytuację. Zespoły opieki zdrowotnej muszą wziąć pod uwagę:

- ryzyko dla pacjenta lub innych osób;
- konsekwencje potencjalnej eskalacji przemocy;
- ryzyko potencjalnych działań niepożądanych leków.⁷

Zasadniczo lek doustny powinien być zawsze oferowany i stosowany tam, gdzie to możliwe. Opcje pozajelitowe należy brać pod uwagę tylko wtedy, gdy podanie doustne nie jest możliwe. Niezależnie od wybranej drogi, lek musi działać bardzo szybko, z efektem utrzymującym się zaledwie kilka godzin, w celu zmniejszenia ryzyka szkód i zminimalizowania pobudzenia oraz przemocy.

Dostępny jest niewielki zakres leków, do podawania doustnego lub pozajelitowego, zwykle domięśniowego. Najczęściej zalecanymi opcjami są: **benzodiazepina, lorazepam**, typowy antypsychotyczny **haloperidol** i obie mają wyraźne dowody na skuteczność. Teoretycznie benzodiazepiny mogą powodować znaczną sedację prowadzącą do depresji oddechowej, którą można odwrócić za pomocą dożylnego flumazenilu.⁸ **Lorazepam** działa krótko i nie zawiera aktywnych metabolitów, a depresja oddechowa jest bardzo mało prawdopodobna, przy stosowaniu przepisanych dawek. Lorazepam jest zatem bezpieczniejszą opcją pierwszego rzutu niż inne, dłużej działające benzodiazepiny, takie jak diazepam. Nie należy go stosować domięśniowo, w celu szybkiego uspokojenia, gdyż zwiększa ryzyko wystąpienia depresji oddechowej u pacjenta. **Haloperidol** nie jest zalecany jako monoterapia pierwszego rzutu. Dzieje się tak, ponieważ może wydłużyć odstęp QT, co może prowadzić do

⁵ Blikiewicz A.: Psychiatria. Podręcznik dla studentów medycyny, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2011, s. 134-136.

⁶ Ibidem, s. 138.

⁷ Dudek D.: Pacjent na oddziale psychiatrycznym, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2013, s. 137.

⁸ Ibidem, s. 140.

zaburzeń rytmu serca a także może powodować pozapiramidowe skutki uboczne. Oba te działania niepożądane są zależne od dawki, a te ostatnie można leczyć lekami antycholinergicznymi, takimi jak procyklidyna. Może być podawany doustnie lub domięśniowo i może być stosowany jednocześnie z lorazepamem. **Olanzapina** jest nietypowym lekiem przeciwpsychotycznym. Nie należy go podawać domięśniowo jednocześnie z domięśniowym lorazepamem, ze względu na ryzyko depresji oddechowej i bradykardii, w przypadku jednoczesnego stosowania (choć można je podawać razem doustnie). Pomiędzy dawkami należy zachować co najmniej dwugodzinną przerwę. **Prometazyna** podawana we wstrzyknięciu domięśniowym, jest potencjalną alternatywą, gdy domięśniowy lorazepam nie jest dostępny. Wykazano jego skuteczność zarówno w monoterapii, jak i w połączeniu z haloperidolem. Prometazyna ma wolniejszy początek działania niż inne opcje, takie jak domięśniowy lorazepam, co może być problematyczne, jeśli pacjent jest krępowany. Prometazyna doustna nie jest zalecana w tym wskazaniu, ponieważ ma powolny początek działania. **Arypiprazol** podawany we wstrzyknięciu domięśniowym ma słabszą podstawę dowodową skuteczności w szybkim uspokajaniu niż inne, bardziej znane leki. Może być podawany z lorazepamem, a razem ma większy efekt niż arypiprazol w monoterapii.

W placówkach psychiatrycznych, gdzie przyczyna ostrych zaburzeń zachowania ma często charakter psychotyczny, pacjenci mogą odnieść korzyść z podania leku przeciwpsychotycznego, jeśli nie został on wcześniej przepisany, zwłaszcza jeśli stosowanie samej benzodiazepiny było niewystarczające.⁹

Niektórym pacjentom wydaje się, że do rozwiązania wszelkich ich problemów psychicznych wystarczające będzie zażywanie odpowiednich leków. Prawda jest jednak taka, że rzadko można osiągnąć zadowalające rezultaty z wykorzystaniem samej tylko farmakoterapii. W leczeniu w psychiatrii bardzo ważną rolę odgrywają bowiem oddziaływania psychoterapeutyczne. Chociażby regularne rozmowy z psychologiem pozwalają m.in. zmienić obraz postrzegania samego siebie, psychoterapia może z kolei umożliwić „przepracowanie” nierozwiązanych, od lat nawet gnieźdzących się w mentalności chorego, konfliktów natury psychologicznej.

Psychoterapia to jednak termin bardzo ogólny – wbrew pozorom ta metoda leczenia w psychiatrii jest wyjątkowo wręcz różnorodna. Wyszczególnia się bowiem wiele różnych rodzajów psychoterapii – poszczególne z nich różnią się od siebie zarówno tym, w jakich zaburzeniach dają one najlepsze rezultaty, ale i założeniami prowadzenia samej terapii. Jako przykłady wyróżnianych rodzajów psychoterapii wymienić można:

- terapię psychoanalityczną,
- terapię psychodynamiczną,
- terapię poznawczo-behawioralną,
- terapię rodzinną.¹⁰

⁹ Gałecki P., Szulc A.: Psychiatria, Wydawnictwo Edra Urban & Partner; Wrocław 2018, s. 145-148.

¹⁰ Ibidem, s. 151.

Do nowoczesnych metod opieki nad pacjentem z zaburzeniami psychicznymi jest:

- Terapia elektrowstrząsowa polega na wywołaniu napadu drgawkowego za pomocą prądu elektrycznego (o napięciu do 450 V i natężeniu do 0,9 A), który jest przepuszczany przez mózg. Wówczas dochodzi m.in. do gwałtownego uwolnienia neuroprzekaźników w ośrodkowym układzie nerwowym, pobudzenia zaburzonej osi podwzgórze-przysadka, zwiększenia przepuszczalności bariery krew-mózg. Terapia elektrowstrząsowa przynosi pozytywne rezultaty w przypadku 70-80 proc. pacjentów w ciężkiej depresji.
- Przechczaszkowa stymulacja magnetyczna (transcranial magnetic stimulation – TMS) to obecnie jedna z najpopularniejszych metod stymulacji mózgu. Metoda ta, bazująca na prawie indukcji elektromagnetycznej Faradaya, umożliwia nieinwazyjną i niebolesną stymulację ośrodkowego i obwodowego układu nerwowego. Jej efektem depolaryzacja i hiperpolaryzacja neuronów, co prowadzi do zmian w aktywności mózgu.
- Biofeedback, czyli biologiczne sprzężenie zwrotne, to nieinwazyjna technika treningu mózgu, która wykorzystuje jego plastyczność oraz warunkowanie instrumentalne. Polega ona na dostarczaniu pacjentowi informacji zwrotnej (w postaci dźwięku lub animacji) o zmianach fizjologicznych jego organizmu. Aktywność bioelektryczną mózgu rejestruje aparat EEG. Obraz fal mózgowych odtwarza aktualny stan pacjenta: stan pobudzenia powoduje wzrost częstotliwości fal, a stan odprężenia i relaksu – ich spadek. Pacjent uczy się reakcji swojego mózgu, dzięki czemu może modyfikować jego pracę tak, aby przynosiła pożądane rezultaty.
- Głęboka stymulacja mózgu - metoda jest zarezerwowana dla pacjentów, u których nie powiodło się leczenie bardziej konwencjonalnymi i mniej inwazyjnymi metodami.¹¹

Literatura:

1. Kiejna A., Małyszczak K.: Psychiatria. Podręcznik akademicki. Wydawnictwo Uniwersytet Medyczny, Warszawa 2016;
2. Blikiewicz A.: Psychiatria. Podręcznik dla studentów medycyny, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2011;
3. Dudek D.: Pacjent na oddziale psychiatrycznym, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2013;
4. Gałęcki P., Szulc A.: Psychiatria, Wydawnictwo Edra Urban & Partner; Wrocław 2018.

¹¹ Gałęcki P., Szulc A.: Psychiatria, Wydawnictwo Edra Urban & Partner; Wrocław 2018, s. 161-162

ECONOMIC AND SOCIAL SITUATION AFTER PANDEMIC IN PALESTINE

Majda Abu Sharar¹

Summary

The economic and social situation in Palestine has been significantly impacted by the COVID-19 pandemic. The pandemic brought about various challenges, exacerbating pre-existing socio-economic disparities and vulnerabilities in the region. Here is a summary of the economic and social situation in Palestine after the pandemic:

1. **Economic Impact:** The pandemic has severely affected the Palestinian economy, leading to a contraction in various sectors such as tourism, trade, and services. Lockdown measures, movement restrictions, and reduced global economic activity have resulted in declining incomes, business closures, and rising unemployment rates.
2. **Employment and Income:** The pandemic has led to widespread job losses and income reductions, particularly in sectors heavily reliant on labor, such as construction and agriculture. Many Palestinians, especially daily wage workers and informal sector workers, have experienced financial hardships and struggled to meet their basic needs.
3. **Poverty and Food Security:** The pandemic has worsened poverty and food insecurity in Palestine. The loss of income, rising prices, and limited access to essential goods and services have pushed more households into poverty. Vulnerable populations, including refugees and marginalized communities, have been disproportionately affected.
4. **Health System:** The Palestinian health system faced significant strain during the pandemic. The increased demand for healthcare services, shortage of medical supplies and equipment, and limited healthcare infrastructure posed challenges in effectively responding to the health crisis. The pandemic also highlighted pre-existing gaps in healthcare access and quality.
5. **Education:** The closure of schools and educational institutions disrupted learning for Palestinian students. The transition to remote learning has been challenging, especially for those lacking access to technology and internet connectivity. The educational divide widened, affecting the educational attainment and well-being of children and youth.
6. **Social Dynamics:** The pandemic has had social implications, affecting social interactions, mental health, and social cohesion. Lockdowns, movement restrictions, and isolation measures have disrupted social life and community engagement. Vulnerable groups, including women, children, and persons with disabilities, faced heightened risks and barriers to support services.

Efforts are being made by the Palestinian government, civil society organizations, and international entities to mitigate the socio-economic impact of the pandemic. These include economic stimulus packages, social protection programs, and initiatives to strengthen

¹ Birzeit University, Palestine

healthcare and education systems. However, long-term sustainable solutions are needed to address the complex challenges faced by Palestine in the post-pandemic era.

Keywords:economics situation, social situation, pandemic, Palestine

Introduction

The COVID-19 disease has started to spread in Wuhan, China in December 2019, and was declared a pandemic by the World Health Organization (WHO) director-general on 11 March 2020. Today there are over 5 million cases of COVID-19 globally and counting according to the WHO (2020-pandemic). The COVID-19 pandemic indisputably amounts to an unprecedented global public health challenge in the twenty-first century² (Crisis Group, 2020). Its socioeconomic, political, and public health consequences, both everlasting and interim, are still inconspicuous according to the WHO. As the COVID-19 continues to spread globally, vulnerable populations living in countries with weak health systems are at high risk of being hit the hardest³. In conflict-torn countries and humanitarian settings, health and socioeconomic systems are already fragmented and overstretched to counter an outbreak⁴. Furthermore, these settings suffer chronically from different forms of fragility, including weak health governance, high poverty and unemployment rates, high-density populations and overcrowded refugee camps⁵. They also suffer from poor access to essential water, sanitation, and hygiene (WASH) services, which are necessary to infection prevention and control. Health systems in these countries are ill-equipped and depleted by protracted conflicts and a large prevalence of co-morbidities such as non-communicable diseases (NCDs) according to WHO. All these factors increase the pandemics' transmissibility and high case-fatality, and deter the COVID-19 preparedness and response modalities⁶.

Regional context

The Middle East and North Africa (MENA) region is particularly experiencing multiple conflicts and political instabilities, which bring with them global health challenges. The impacts of devastating conflicts, and political and social tensions in the region have been driving the emergence and spread of infections such as Cholera and COVID-19⁷. The capacity to implement physical distancing and essential hygiene measures in conflict settings may prove

² <https://www.crisisgroup.org/> 21.03.2022.

³ <https://www.rescue.org/report/irc-annual-report-2020>, 21.03.2022.

⁴ op.cit.

⁵ London School of Higiene and Tropical Medicine, Annual Report, 2020;

⁶ op.cit.

⁷ The World Bank - West Bank and Gaza: Economic Monitoring Report; The World Bank provides regular reports on the economic situation in the West Bank and Gaza, including the impact of the pandemic. Their reports offer analysis, data, and recommendations for economic recovery and resilience-building efforts. Website: <https://www.worldbank.org/en/country/westbankandgaza>

unattainable⁸. Humanitarian settings suffer from damaged health systems where they lack healthcare professionals, medicines, and equipment. Refugee camps and besieged areas also suffer from a lack of governance and access to essential needs and safe WASH services⁹.

The COVID-19 casualty and fatality rates are varied in the MENA region. According to the WHO, more cases have been reported in conflict-free countries with strong health systems (e.g. Qatar) compared to conflict-affected countries with poor health systems (e.g. Yemen). This is largely attributed to insufficient surveillance and testing capacity in conflict settings¹⁰. On the other hand, fatality cases are relatively low in Turkey, Palestine, and Iran and high in Algeria and Egypt, when compared to the rest of the region's countries. Fatalities were high in countries who have a high percentage of elderly people in the population, large population density, and those with weak testing, diagnostic, and treatment capacities¹¹.

Despite this, the region's governments have taken various and different degrees of containment measures to mitigate the COVID-19 spread. These include complete or partial lockdown of cities, and different levels of physical distancing and hygiene promotion activities¹². Some in-conflict countries, have ceased fire and eased political tension in line with the current situation¹³, yet the Israeli occupation multiplied attacks on Palestinians and aborted measures to curb the COVID-19 spread. This public health crisis clearly reveals major gaps in the political and social systems of countries facing conflicts in the MENA region, where vulnerability, disparity, unpreparedness, distrust, and injustice are evident from the lack of strategic and comprehensive policies, resources misallocation, and lack of investment in public health priorities. Therefore, there are serious concerns about the current MENA region's capacity that needs an immediate real investment¹⁴ to halt the spread of this pandemic¹⁴.

A group of global public health scholars from the MENA region and local researchers from Palestine who specialised in health systems, health policies, and burden of diseases led this policy analysis. We seek to explore and analyze the health system's response to the COVID-19 pandemic in conflict settings with a focus on Palestine. Our observations and reflections were

⁸ Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS); The PCBS collects and publishes data on various socio-economic indicators in Palestine. Their website offers statistical reports, surveys, and publications that cover the economic and social situation before and after the pandemic. Website: <http://www.pcbs.gov.ps/>

⁹ International Labour Organization (ILO) - Decent Work and Social Protection in the Occupied Palestinian Territory; The ILO offers publications and reports on labor market conditions, employment policies, and social protection in the occupied Palestinian territory. Their publications shed light on the impact of the pandemic on workers and the need for inclusive recovery measures. Website: <https://www.ilo.org/beirut/countries/occupied-palestinian-territory/lang--en/index.htm>

¹⁰ <https://www.crisisgroup.org/>, 10.03.2022.

¹¹ <https://amse-med.eu/conferences/past-conferences/amse-online-2020/>, 10.03.2022.

¹² <https://www.oecd.org/economic-outlook/december-2020/>, 10.03.2022.

¹³ <https://www.crisisgroup.org/>, 10.03.2022.

¹⁴ The Lancet - Health in Palestine; The Lancet, a renowned medical journal, has published articles and research related to health and healthcare in Palestine. Their publications discuss the impact of the pandemic on health systems, public health, and healthcare delivery in the region. Website: <https://www.thelancet.com/series/health-in-palestine>

generated using a synthetic analysis based on empirical evidence and official published outlets. Our aim is to explore and understand policy failures and successes related to the COVID-19 health system response by state and non-state actors and recommend potential public health solutions and alternatives¹⁵.

The Covid-19 pandemic in 2020 came to double the burdens for governments and international bodies. In fact, the Covid-19 pandemic revealed the fragility of the global economy, and absence of the concept of “food security” in most countries. This has resulted from the disruption of international trade for months. Consequently, the poor and the most marginalized countries suffered from huge economic and social effects, as these countries were mainly suffering from high rates of poverty, unemployment, malnutrition, absence of good health systems, and absence of effective social justice policies on the ground¹⁶. The reality becomes even more complex, in the context of the occupied West Bank and Gaza Strip, which is subject to the policies of the Israeli occupation that continue to rob Palestinian resources, confiscate land and control movement, crossings, imports and exports. Nonetheless, but the impact of the Israeli occupation is much greater, as it affects individuals and acts for displacing them from their homes, arrest them and killing them, under false security pretexts, which makes achieving development an impossible mission under occupation. In addition, the poor ability of the Palestinian government to adopt and implement real policies on the ground to empower the steadfastness of Palestinian society under the Israeli occupation¹⁷.

COVID-19 has compounded the dire economic conditions in the Occupied Palestinian Territory (oPt), which were moving from bad to worse before the pandemic. The pandemic struck at a particularly distressing time for the oPt. Even before it hit, forecasts for the Palestinian economy in 2020 and 2021 were already bleak, with GDP per capita projected to decrease by 3% to 4.5%, according to the report. High poverty and unemployment rates had persisted and GDP per capita declined for the third consecutive year as the Palestinian economy continued to slide in 2019 and the first half of 2020, the report says. In 2019, real GDP grew by less than one percentage point, not better than the two preceding years. The West Bank registered its lowest growth rate since 2012 (1.15%), while Gaza’s growth was virtually zero as it failed to rebound from the two consecutive GDP contractions of -7.7% and -3.5% in 2017 and 2018 respectively¹⁸.

¹⁵ "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on Palestinian Households: Evidence from a Multi-Dimensional Assessment" by R. Khalidi, F. Raad, A. Alazraq, The Palestinian Economic Bulletin; 2021.

¹⁶ "Assessing the Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinian Households: A Case Study of the West Bank" by S. S. Othman, M. R. Alabbadi, and L. H. Shaheen, Palestine Journal of Studies, 2021.

¹⁷ Journal of Palestine Studies; The Journal of Palestine Studies is a scholarly journal that publishes research articles and analysis on various aspects of Palestinian life and the Palestinian-Israeli conflict. It covers socio-economic issues, including the impact of the pandemic, from a multidisciplinary perspective. Website: <https://www.palestine-studies.org/journal>

¹⁸ "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on the Palestinian Economy" by A. S. Abu-Qarn and S. Abu-Bader, Review of Development Economics, 2021.

COVID-19 deepens the economic pain

Lockdown measures to control COVID-19 since it was reported in the oPt in early March have had grave fiscal implications. Barely a month after the outbreak, revenues collected by the PNA from trade, tourism and transfers declined to their lowest levels in 20 years. The fiscal impact is heightened by the additional expenditure on health, social welfare and support for the private sector necessitated by the pandemic. Furthermore, the Palestinian economy has been highly dependent on official and private transfers. Both, however, are projected to decline in the aftermath of the pandemic. Donor support in 2020 is expected to fall to about \$266 million, the lowest in more than a decade. Various estimates on the cost of the pandemic point to an economic loss in the range of 7% to 35% of GDP, depending on forecast assumptions about the severity and duration of the pandemic. Fiscal revenues are expected to nosedive in tandem with GDP¹⁹. Under occupation, the PNA lacks the policy space and economic policy tools to deal with the massive challenge posed by the pandemic. It has no access to external borrowing, no national currency, no independent monetary policy and no fiscal space²⁰.

“The international community should urgently redouble support to the Palestinian people to enable them to cope with the economic fallout from the pandemic. There is no alternative to donor support for ensuring the survival of the Palestinian economy,” UNCTAD Secretary-General Mukhisa Kituyi said. According to PCBS statistics, there are approximately 5,000 restaurants and cafes in Palestine, 700 in Ramallah alone, all of which have been closed since mid-March. There are about 21,000 workers in these establishments (2% of the labour force), most of them working on a day/hourly basis, now facing a complete loss of income. This sector could encounter a potential loss of approximately \$114 million monthly, pushing many establishments to bankruptcy if the crisis continues for a longer time period²¹.

Global interest rates are expected to continue declining, pushing local rates down, and increasing demand for loans, mortgages, and refinancing requests, in addition to high demand for lending due to poor economic conditions resulting from the crisis. Credit losses and default rates are expected to increase and the default rate could reach 8% in the current year (compared to 4% in 2019), leading to losses and affecting local financial stability. Furthermore, increased government reliance on the banking sector, the PMA contra-pandemic instructions, and decline in deposits growth could lead to liquidity problems in the banking sector²².

In terms of food security, the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) confirms that Palestinian herders are facing problems due to increases of input prices,

¹⁹ "The Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinians: Evidence from a National Survey" by T. Sadeq S. S. Othman, *Economics of Peace and Security Journal*, 2021.

²⁰ "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on Palestinian Households: Evidence from a Multi-Dimensional Assessment" by R. Khalidi, F. Raad, A. Alazraq, *The Palestinian Economic Bulletin*; 2021.

²¹ "The Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinians: Evidence from Household-Level Data" by R. Hodrob, S. Nuseibeh, S. A. Ghafour, *Middle East Development Journal*, 2021.

²² "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on the Palestinian Economy" by A. S. Abu-Qarn, S. Abu-Bader, *Review of Development Economics*, 2021.

particularly since they lack liquidity and suppliers are only accepting cash payments²³. Pesticide, fertilizer, and seed prices have been increasing for several consecutive weeks and farmers are concerned about their capacity to control pests during the upcoming season. Fear of contagion and uncertainty in market demand are affecting production decisions, and some producers reported producing only for household consumption due to the reduced market demand, and many have reported profit losses and a widening gap between wholesale and retail prices. As for food consumption, Palestinians are facing poor/borderline food consumption levels and adopting negative coping strategies. Many families are skipping meals, eating cheaper food, or borrowing food from friends because stores no longer sell on credit²⁴.

East Jerusalem will also suffer economically as a result of the COVID-19 crisis. East Jerusalem residents are already in a precarious economic situation, with more than 77% living below the poverty line, compared to 23% of West Jerusalem Jewish Residents. The East Jerusalem economy is heavily dependent on the wholesale trade and services sectors, including accommodation and food, where these sectors constituted around 77% of East Jerusalem's GDP. Additionally, 27.5% of East Jerusalem's labour force are employed in trade, restaurants, and hotels²⁵.

Even prior to the Coronavirus pandemic, more than a quarter of Palestinians lived below the poverty line. The share of poor households is now expected to increase to 30% in the West Bank and to 64% in Gaza. Even more striking is the youth unemployment rate of 38%, well beyond the Middle East & North Africa's regional average. The economy's potential remains confined by restrictions on the movement of people and goods. The report makes a case for developing a digital economy to help bridge this divide and create high-end jobs. "The digital economy can overcome geographic obstacles, foster economic growth and create better job opportunities for Palestinians. With its tech-savvy young population, the potential is huge. However, Palestinians should be able to access resources similar to those of their neighbors', and they should be able to rapidly develop their digital infrastructure as well," added Shankar²⁶.

The report emphasizes that digital infrastructure is foundational to the development of a digital economy. At a time when other countries are contemplating the use of 5G, the Palestinian territories are among the last places in the Middle East to launch 3G in the West Bank and 2G in Gaza. The operators are at a competitive disadvantage, facing restrictions on access to spectrum, sites for network coverage and import of certain telecom equipment. They

²³ Assessing the Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinian Households: A Case Study of the West Bank" by S. S. Othman, M. R. Alabbadi, and L. H. Shaheen, Palestine Journal of Studies, 2021.

²⁴ <https://amse-med.eu/conferences/past-conferences/amse-online-2020/>, 10.03.2022.

²⁵ The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on the Palestinian Economy" by A. S. Abu-Qarn, S. Abu-Bader, Review of Development Economics, 2021.

²⁶ Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS); The PCBS collects and publishes data on various socio-economic indicators in Palestine. Their website offers statistical reports, surveys, and publications that cover the economic and social situation before and after the pandemic. Website: <http://www.pcbs.gov.ps/>.

compete against operators who can offer unlicensed 4G/LTE services in the West Bank and 3G in Gaza for those in proximity to Israeli networks (through pre-paid SIM cards). The World Bank report recommends specific reforms to be made in collaboration with Israel, including the revival of the Joint Telecommunications Committee to resolve bilateral issues, agreeing on a timeframe for the allocation of 4G spectrum and ultimately 5G, lifting restrictions on equipment needed to introduce new technologies, and mitigating the effect of unauthorized telecom activity in the Palestinian territories²⁷.

It also calls on the PA to act on developing a comprehensive strategy for the sector, establishing an independent regulator and prioritizing the passing of a new telecommunications law in line with international best practice. The role of the donors is vital to provide support for the institutional development needed in the telecom sector, help with innovative financing schemes to mitigate the political risks and increase private sector investment²⁸.

The Palestinian Authority's fiscal situation is expected to become increasingly complicated due to a decline in revenues and a substantial increase in public spending on people's medical, social, and economic needs. Even with reallocations of some expenditure, the financing gap could increase alarmingly, from an already high USD 800 million in 2019 to over USD 1.5 billion in 2020 to adequately address these needs. The economy's potential remains confined by restrictions on the movement of people and goods. In addition, unless gender is integrated into national and institutional efforts to combat COVID-19 in Palestine, the pandemics' socioeconomic impact will likely aggravate gender inequalities and women's vulnerabilities, according to a new gender analysis by UN Women.

References:

1. <https://www.crisisgroup.org/>.
2. London School of Higiene and Tropical Medicine, Annual Report, 2020.
3. The World Bank - West Bank and Gaza: Economic Monitoring Report; <https://www.worldbank.org/en/country/westbankandgaza>.
4. Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS); <http://www.pcbs.gov.ps/>.
5. International Labour Organization (ILO), <https://www.ilo.org/beirut/countries/occupied-palestinian-territory/lang--en/index.htm>.
6. <https://amse-med.eu/conferences/past-conferences/amse-online-2020/>,
7. The Lancet - Health in Palestine; <https://www.thelancet.com/series/health-in-palestine>.
8. "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on Palestinian Households: Evidence from a Multi-Dimensional Assessment" by R. Khalidi, F. Raad, A. Alazraq, The Palestinian Economic Bulletin; 2021.

²⁷ <https://www.crisisgroup.org/>, 10.03.2022.

²⁸ London School of Higiene and Tropical Medicine, Annual Report, 2020.

9. "Assessing the Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinian Households: A Case Study of the West Bank" by S. S. Othman, M. R. Alabbadi, and L. H. Shaheen, Palestine Journal of Studies, 2021.
10. Journal of Palestine Studies; <https://www.palestine-studies.org/journal>.
11. "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on the Palestinian Economy" by A. S. Abu-Qarn and S. Abu-Bader, Review of Development Economics, 2021.
12. "The Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinians: Evidence from a National Survey" by T. Sadeq S. S. Othman, Economics of Peace and Security Journal, 2021.
13. "The Socioeconomic Impact of the COVID-19 Pandemic on Palestinian Households: Evidence from a Multi-Dimensional Assessment" by R. Khalidi, F. Raad, A. Alazraq, The Palestinian Economic Bulletin; 2021.
14. "The Socioeconomic Impact of COVID-19 on Palestinians: Evidence from Household-Level Data" by R. Hodrob, S. Nuseibeh, S. A. Ghafour, Middle East Development Journal, 2021.
15. <https://www.oecd.org/economic-outlook/december-2020/>.
16. <https://www.rescue.org/report/irc-annual-report-2020>.

THE PLACE OF THE AGRICULTURE SECTOR IN THE TURKISH ECONOMY

Rabia Aydin¹

Summary

The agricultural sector has an important place in Turkey. The sector employs a significant part of the country's population. It produces essential foodstuffs to feed the country's population, provides raw materials to the industrial sector, and contributes to total exports through the export of agricultural products. The agriculture sector holds a significant place in the Turkish economy, playing a crucial role in employment, food production, and rural development. Here is a summary of the place of the agriculture sector in the Turkish economy:

1. **Employment:** Agriculture is an important source of employment in Turkey, particularly in rural areas. It provides livelihoods for a substantial portion of the population, contributing to rural development and reducing unemployment rates. The sector offers diverse employment opportunities, including farming, animal husbandry, agribusiness, and related services.
2. **Food Production:** The agriculture sector in Turkey plays a vital role in ensuring food security and meeting domestic demand for agricultural products. The country has a diverse agricultural landscape, allowing for the production of a wide range of crops, including cereals, fruits, vegetables, livestock, and dairy products. The sector contributes to the availability of locally produced, fresh, and nutritious food for the population.
3. **Export and Trade:** Agriculture is an important contributor to Turkey's export earnings. The country exports various agricultural products, such as grains, fruits, vegetables, nuts, and processed food items. Agricultural exports contribute to foreign exchange earnings, enhance trade relations with other countries, and support the overall balance of trade.
4. **Rural Development:** The agriculture sector is closely tied to rural development in Turkey. It provides opportunities for income generation and economic activities in rural areas, helping to reduce regional disparities and improve living standards. Government policies and programs often target agricultural development to promote rural infrastructure, access to markets, and social well-being.
5. **Sustainability and Environmental Considerations:** The agriculture sector in Turkey faces challenges related to sustainability, resource management, and environmental conservation. Efforts are being made to promote sustainable agricultural practices, including efficient water use, soil conservation, biodiversity preservation, and organic farming. Balancing economic development with environmental stewardship is a key consideration for the sector's long-term viability.

¹ Anadolu University, Turkey.

Overall, the agriculture sector holds a significant place in the Turkish economy, contributing to employment, food production, rural development, and export earnings. The sector's importance is recognized through government support, policies, and initiatives aimed at enhancing agricultural productivity, sustainability, and competitiveness in domestic and international markets.

Keywords: turkish economy, agriculture sector,

A brief history of agriculture

It dates back hundreds of years, which are common agricultural techniques in today's Turkey. Another situation that should be mentioned for the pre-Ottoman and Ottoman period, is the interaction between different groups that took place in the Anatolian lands had a great impact on the agricultural and social structure. With the settlement of Nomadic Turks in Anatolia in the 11th century, sedentary agriculture and production based on nomadic livestock became widespread. With the changes made with the Tanzimat edict of the Ottoman Empire, innovations were also made in the field of agriculture. They tried to increase production. For example, cotton farming was encouraged in the 1860s². However, they could not utilize the increased production domestically, so they exported cotton. In the same years, the state-supported the production of products such as silk tobacco. These products were among the important products in domestic and foreign trade. In addition, there was an increase in sugar beet, fig, and merino cultivation³.

On the other hand, the agricultural infrastructure was not very good in these periods. So, the farmers were working hard but getting low yields. In addition, there was a tax called 'tithe tax', which was taken from the farmers during the Ottoman period and this tax was too much for them. Years of wars also restricted agricultural production. The state did not have a balanced distribution of land and a fair tax system. The Ottoman Empire also did not have, seed development, credit support, or product evaluation⁴. As can be seen, there was no actual agricultural policy in this period. Attempts to increase agricultural production have been ineffective and the desired development has not been achieved. The Ottoman State could not adequately monitor the changes in industry and agriculture, and production continued under traditional conditions⁵.

² "The Role of Agriculture in Economic Development: A Comparative Study of Turkey and Mexico" by B. Ozkan, I. Ethem Guney, Journal of Economic Cooperation and Development, 2018.

³ Turkish Statistical Institute (TurkStat) - Agriculture Statistics: The official website of TurkStat provides comprehensive agricultural statistics and reports, including data on production, trade, employment, and other relevant indicators. You can access the agriculture section on their website at: <https://biruni.tuik.gov.tr/agricultureMenu.do>

⁴ <https://www.ifad.org/en/web/operations/w/country/turkiye>, 21.02.2022.

⁵ Aksoy, Zühre and Özlem Öz, *Protection of traditional agricultural knowledge and rethinking agricultural research from farmers' perspective: A case from Turkey*. Journal of Rural Studies, 2020, 80: 291-301.

Developments in production

In the years when the republic was proclaimed, about half of the GDP came from agriculture. In addition, 90% of employment was in agriculture. The development of agriculture in Turkey started with the Republic. Before Atatürk declared the Republic, he implemented supportive policies in agriculture in 1923⁶. We can list them as follows; To support the farmer with more credits, import agricultural machinery, and increase the number of animals. Atatürk thought that the basis of the national economy was agriculture⁷.

The following developments have occurred with the innovations made. For example, in grain production, the cultivation area has expanded by 9%, and grain production has increased by 63%. In legumes, the cultivation area expanded by 17%, production increased by 72%, cultivation area in sugar beet expanded by 205%, and production increased by 2700%⁸. The cultivation area of potatoes expanded by 39% and production increased by 47%. Development in agriculture increased by 100%, and the share of agriculture in national income was 42%. while its share in exports increased to 85%.

Due to the Second World War, agriculture in Turkey was adversely affected from 1939- to 1949 and agricultural production decreased. Then, between 1950-1953, the agricultural sector showed rapid development. During this period, the Marshall Plan was the driving force. The number of tractors used in agriculture has increased, agricultural credits have been increased, and positive conditions such as good climatic conditions have increased production. The cultivation area has increased from 14.5 million hectares to 18.8 million hectares. The share of agriculture in national income decreased to 37.5%, the population living in rural areas to 68% of the total population, and the GNP increased by 11.3% annually⁹.

In 1973, Land and Agricultural Reform Law No. 1757 was enacted. The Land and Agricultural Reform Law was first started to be implemented in Şanlı Urfa Province, but the implementation came to an end in 1978 with the annulment decision of the Constitutional Court. During this period, there were major collapses in the economy¹⁰. The reasons for the stagnation in the economy can be listed as follows; social and political instability, oil crisis,

⁶ A.P. Thirlwall, Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies, Seventh Edition, Palgrave Macmillan, Hampshire, 20003

⁷ "Agricultural Productivity Growth in Turkey: Implications for Sustainable Development" by Y. S. Baskaya, A. İ. Keçeci Journal: Sustainability, 2017.

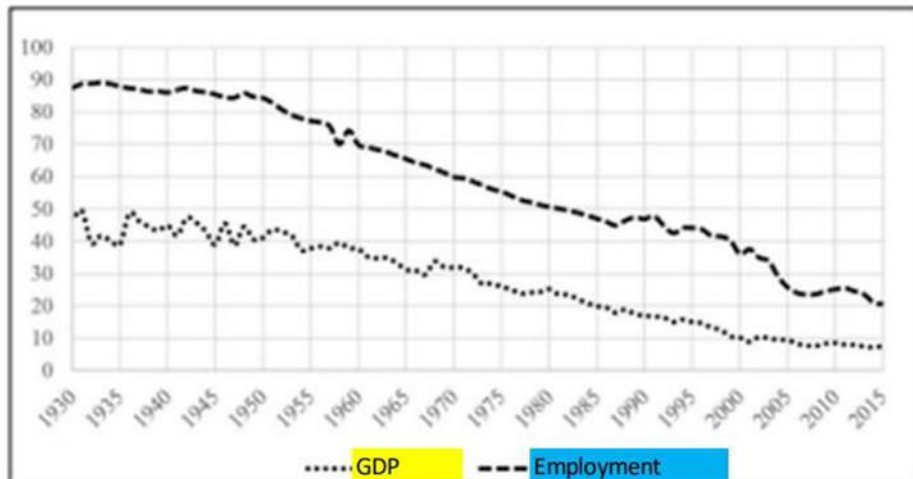
⁸ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1dac72fb-en/index.html?itemId=/content/component/1dac72fb-en>, 12.02.2022.

⁹ Ministry of Agriculture and Forestry: The website of the Ministry of Agriculture and Forestry of Turkey offers valuable insights into agricultural policies, programs, and initiatives in the country. It provides information on agricultural development strategies, support schemes, and sectoral reports. You can visit their website at: <http://www.tarimorman.gov.tr/>

¹⁰ N. Pinar „Turkey's Place in World Agriculture”, İzmir Commodity Exchange Report, 2005.

currency bottleneck, and the Cyprus war are considered the most important reasons. After 1980, the state switched to free-market conditions and encouraged private enterprises to invest. Again, this period had a negative impact on the agricultural sector and caused a decrease in production. The growth rate in agriculture did not exceed 2% on average¹¹.

Fig. 1.

Source: own research

Products exported in Turkey and developments in export

Another variable that shows the place of agriculture in the country's economy is foreign trade. Turkey; exports hazelnuts, dried figs, seedless raisins, pistachios, dried apricots, tobacco, olive oil, cotton, legumes, fresh fruits, and vegetables to many countries, especially to the European Union Countries and the United States¹².

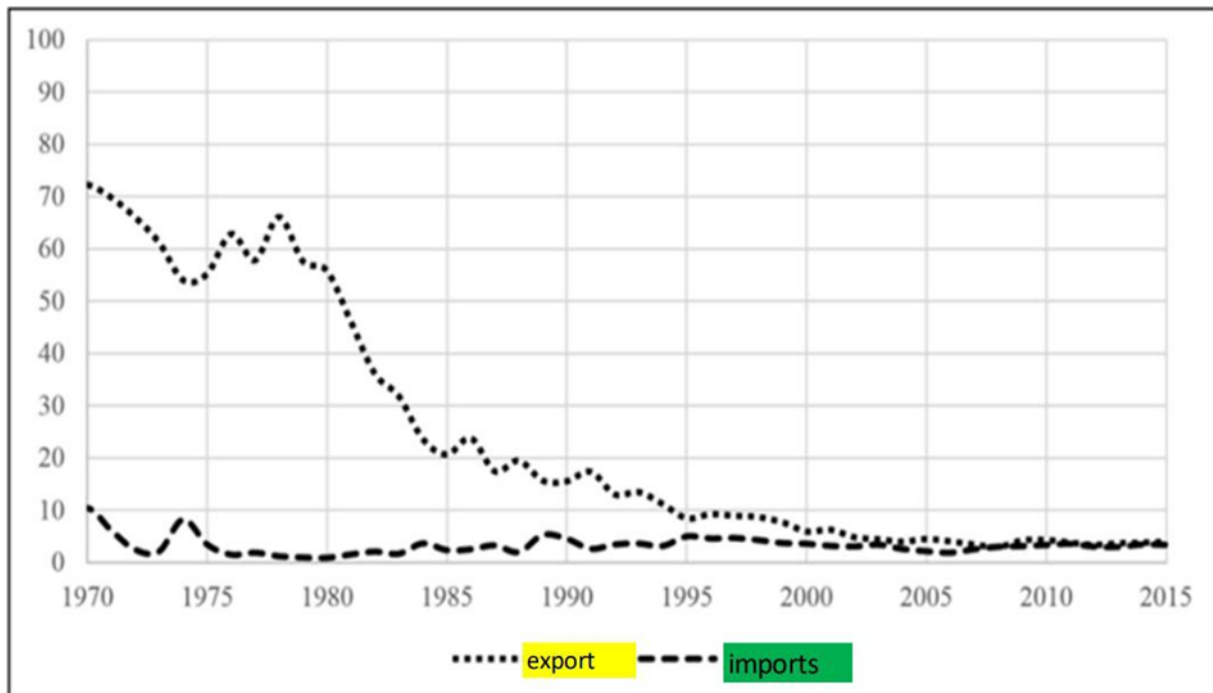
The graph shows us the export and import share of agriculture between 1970 and 2015. After the 2000s, the share of agriculture in trade does not change significantly. The share of agriculture in exports is 4%, imports its share in it is around 3%. In the nineteen-eighties, Turkey followed an open economy policy. In this period, the share of agricultural exports decreased significantly. In the early 1980s, the share of agriculture in exports was 55%. decreased to 8%. Import share increased from 1% to 5% in the same period. In this case, the export is valid for export. It can be said that open economic policies are effective¹³.

¹¹ <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=TR>, 12.02.2022.

¹² "The Role of Agriculture in the Turkish Economy: A Sectoral Shift Analysis" by M. A. Gürsel, B. Ulaşan, Topics in Middle Eastern and North African Economies, 2014.

¹³ "Agricultural Growth and Policies in Turkey: Developments and Outlook" by C. Emre Çelebi, Y. Caglar Publication: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Country Report, 2019.

Fig. 2

Source: own research

As of 2014, fruits and nuts come first with a 24% share in Turkey's exports of agricultural and food products. This is followed by canned goods (11.6%), flour and starch (9.2%), animal and vegetable oils (6.5%) and other products¹⁴.

According to foreign trade data published based on the General Trade System (GTS) for 2021¹⁵:

1. In the first 11 months of 2021, the prominent products in exports were Hazelnut (1.13 billion dollars), Flour (1.02 billion dollars) and Pasta (0.70 billion dollars), respectively.
2. When the foreign trade data for the first 11 months of 2021 are analyzed by sectors, Nuts (2.143 million dollars), Sugar and Sugary Products (2.044 million dollars), Fresh Fruit (1.990 million dollars), Vegetable Oil (1.549 million dollars) and The Fisheries Products (1,133 million dollars). Sectors were listed as the sectors that export the most. 43.3% of total exports were realized by these 5 sectors.

¹⁴ <https://www.eurasian-research.org/publication/agriculture-of-turkey-production-trade-and-policy-reforms/>, 12.02.2022.

¹⁵ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) - Turkey: The FAO website provides resources and publications related to agriculture and food security in Turkey. It offers reports, studies, and statistical data on various aspects of the agriculture sector. You can find information about Turkey's agriculture on the FAO website at: <http://www.fao.org/turkey/en/>

3. While the most exported products in December 2021 were listed as Hazelnut, Mandarin and Flour.

Share of agriculture in GDP

In the first period of the Republic (1923 -1929), the share of the agricultural sector in GDP was 44.5% and the growth rate was 27. Since then, the agricultural sector has developed, and the share of agriculture in the economy has decreased with the increase in the share of the industrial sector and the services sector in the economy. The share of agriculture in Turkey, which continued its industrialization in 2005, is 12%. In 2014, it decreased to 8.8%¹⁶.

When we look at the graph, we can see the values between 2015 and 2021. The share of agriculture in GDP, which was 8.8% in 2014, decreased to 6.9% in 2015. In addition, values have a fluctuating structure between these years. There were no major changes. The share of agriculture in GDP increased again in 2020 compared to other years but it decreased to 5.6% in 2021¹⁷.

When the structure of employment in Turkey is examined, it is seen that the agricultural sector is always important. The share of the agricultural sector in employment in Turkey has been decreasing over time. This development is accepted as a structural transformation. While 46% of those employed in Turkey in 1990 worked in the agricultural sector, today approximately 21.1% work in the agricultural sector. Although the share of the agricultural sector in general employment has decreased by approximately 50% in the last 20 years, a significant part of the population is still employed in the agricultural sector¹⁸.

Conclusion

The history of Anatolian agriculture for thousands of years has been affected by political, social and economic events. Significant structural changes have occurred, but today's agricultural structure still bears the traces of the past. The agricultural sector makes a significant contribution to the Turkish economy in terms of employment. However, this contribution has been decreasing over the years. Since the development rate of the agricultural sector is lower than other production sectors, its share in the gross domestic product has gradually decreased over the years. The share of the agricultural sector in exports has decreased

¹⁶ Barbaros, R. F., Akgüngör, S. ve O. Aydoğuş, 2007. Competitiveness of Turkey's Organic Exports in the European Union Market. 105th EAAE Seminar 'International Marketing and Trade of Quality Food Products', Bologna.

¹⁷ Central Bank of the Republic of Turkey - Research and Data: The Central Bank of Turkey provides economic research and data, including reports and publications on the agriculture sector. Their website offers insights into the role of agriculture in the broader economy, including its contribution to GDP, employment, and inflation. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/en/tcmb+en/main+menu/research+and+data/>

¹⁸ Agriculture and Economic Growth Nexus in Turkey: A Multivariate Analysis" by Z. Yildirim, M. Yildirim, N. Ozek Journal: Theoretical and Applied Economics Publication Year: 2012

in recent years. The reason for this is that it no longer exports unprocessed agricultural products. It shows that it processes and markets these products by increasing their added value.

References:

1. "Agricultural Growth and Policies in Turkey: Developments and Outlook" by C. Emre Çelebi, Y. Caglar Publication: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Country Report, 2019.
2. "Agricultural Productivity Growth in Turkey: Implications for Sustainable Development" by Y. S. Baskaya, A. İ. Keçeci Journal: Sustainability, 2017.
3. "The Role of Agriculture in Economic Development: A Comparative Study of Turkey and Mexico" by B. Ozkan, I. Ethem Guney, Journal of Economic Cooperation and Development, 2018.
4. "The Role of Agriculture in the Turkish Economy: A Sectoral Shift Analysis" by M. A. Gürsel, B. Ulaşan, Topics in Middle Eastern and North African Economies, 2014.
5. Agriculture and Economic Growth Nexus in Turkey: A Multivariate Analysis" by Z. Yildirim, M. Yildirim, N. Ozek Journal: Theoretical and Applied Economics Publication Year: 2012
6. Aksoy, Zühre and Özlem Öz, *Protection of traditional agricultural knowledge and rethinking agricultural research from farmers' perspective: A case from Turkey*. Journal of Rural Studies, 2020.
7. Anonymous, 2011. <http://www.tuik.gov.tr>.
8. Barbaros, R. F., Akgüngör, S. ve O. Aydoğuş, 2007. Competitiveness of Turkey's Organic Exports in the European Union Market. 105th EAAE Seminar 'International Marketing and Trade of Quality Food Products', Bologna.
9. Central Bank of the Republic of Turkey - Research and Data: The Central Bank of Turkey provides economic research and data, including reports and publications on the agriculture sector. Their website offers insights into the role of agriculture in the broader economy, including its contribution to GDP, employment, and inflation. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/en/tcmb+en/main+menu/research+and+data/>
10. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) - Turkey <http://www.fao.org/turkey/en/>
11. http://www.tarim.gov.tr/arayuz/10/icerik.asp?efl=sanal_kutuphane .
12. <http://www.taryat.gov.tr/index.php/en/yayinlar/grafik>
13. <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistiktablo.do?istab-id=618> .
14. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=TR>.
15. <https://www.eurasian-research.org/publication/agriculture-of-turkey-production-trade-and-policy-reforms/>.
16. <https://www.ifad.org/en/web/operations/w/country/turkiye>.

17. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1dac72fb-en/index.html?itemId=/content/component/1dac72fb-en>.
18. Ministry of Agriculture and Forestry: <http://www.tarimorman.gov.tr/>
19. N. Pınar „Turkey's Place in World Agriculture”, İzmir Commodity Exchange Report, 2005.
20. Pınar N. „Turkey's Place in World Agriculture”, İzmir Commodity Exchange Report, 2005.
21. Thirlwall, A. P. (2003), Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies, Seventh Edition, Palgrave Macmillan, Hampshire.
22. TKB, 2007. Enterprises Operating in Organic Agriculture (<http://www.tarim.gov.tr>).
23. Turkish Statistical Institute (TurkStat) - Agriculture Statistics: <https://biruni.tuik.gov.tr/agricultureMenu.do>.

PRZYRZĄDOWE I BEZPRZYRZĄDOWE TECHNIKI UDRAŻNIANIA DRÓG ODDECHOWYCH

Żaneta Rutkowska¹

Streszczenie

Przyrządowe i bezprzyrządowe techniki udrażniania dróg oddechowych są istotnymi procedurami stosowanymi w przypadkach zagrożenia lub utrudnienia prawidłowego oddychania. Streszczenie tematu obejmuje:

1. Przyrządowe techniki udrażniania dróg oddechowych: Przyrządowe techniki wykorzystują specjalne urządzenia i narzędzia do usunięcia obiektów lub zapewnienia przepływu powietrza. Przykładami są intubacja dotchawicza, zastosowanie rurki ustno-gardłowej lub maski do twarzy z workiem samopompującym. Te techniki są stosowane w zaawansowanych przypadkach, gdy konieczne jest dokładne i kontrolowane udrażnianie dróg oddechowych.
2. Bezprzyrządowe techniki udrażniania dróg oddechowych: Bezprzyrządowe techniki są prostszymi metodami udrażniania dróg oddechowych, które mogą być stosowane w nagłych przypadkach lub przez osoby bez specjalistycznego sprzętu. Przykłady obejmują uderzenia w plecy (Heimlich), uciskanie nadbrzusza, a także pochylenie głowy i uniesienie brody (manewr wyciągu żuchwy). Te techniki mają na celu usunięcie przeszkód lub odblokowanie dróg oddechowych, umożliwiając swobodne oddychanie.

W przypadkach utrudnienia oddychania, zarówno przyrządowe, jak i bezprzyrządowe techniki udrażniania dróg oddechowych mogą być decydujące dla przywrócenia prawidłowego przepływu powietrza i zapewnienia niezbędnego natlenienia organizmu. Ważne jest, aby te techniki były stosowane przez odpowiednio przeszkolonych profesjonalistów lub osoby dobrze zaznajomione z procedurami i wytycznymi w celu uniknięcia powikłań i zapewnienia skutecznej pomocy w nagłych przypadkach.

Słowa kluczowe: techniki udrażniania dróg oddechowych, prawidłowa wentylacja,

Wstęp

Ratowanie ludzkiego życia jest nieodzownym elementem ludzkiej egzystencji. Tematem jest przedstawienie przyrządowych i bezprzyrządowych metod udrażniania dróg oddechowych, służących zapewnieniu wentylacji u poszkodowanych, które zgodnie z nowelizacją ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym mogą być wykorzystywane przez ratowników medycznych pełniących służbę w Szpitalnych Oddziałach Ratunkowych, Państwowej Straży Pożarnej oraz służb działających w ramach Ochotniczych Straży Pożarnych.

¹ Powiślańska Szkoła Wyższa

Najczęstszą przyczyną niedrożności dróg oddechowych u poszkodowanych jest zmniejszenie napięcia mięśniowego, w wyniku czego dochodzi do zapadania się języka, co powoduje zamknięcie dróg oddechowych na poziomie gardła i krtani, dlatego odpowiednie zabezpieczenie drożności dróg oddechowych za pomocą specjalnych przyrządów lub rękoczynów daje poszkodowanemu realne szanse przeżycia. Dokonując oceny wstępnej poszkodowanego już w pierwszej fazie udzielania pomocy według schematu ABC, należy zauważyć, że A (Airway) dotyczy drożności dróg oddechowych. Bez właściwego postępowania ratunkowego na tym etapie dalsze czynności ratunkowe mogą stać się nieskuteczne². Metody związane z zapewnieniem oraz utrzymaniem drożności dróg oddechowych u nieprzytomnego poszkodowanego należą do kluczowych interwencji medycznych zarówno na poziomie pierwszej pomocy, kwalifikowanej pierwszej pomocy, jak i medycznych czynności ratunkowych. Szacuje się, że wykonywanie tych czynności nawet czterokrotnie zwiększa szanse chorego na przeżycie do czasu przyjazdu karetki i udzielenia profesjonalnej pomocy przedszpitalnej.

Bezprzyrządowe techniki udrożniania dróg oddechowych to między innymi *rękoczyn czoło – żuchwa*. Jest techniką wykorzystywaną u poszkodowanego, u którego nie podejrzewa się urazu odcinka szyjnego kręgosłupa. Poprawne wykonanie rękoczynu czoło – żuchwa powoduje napięcie mięśni przedniej części szyi między kością gnykową a krtanią, co podciąga do góry podstawę języka i odsłania wejście do krtani, umożliwiając swobodny przepływ powietrza do płuc. Polega na tym, że ratownik jedną rękę kładzie płasko na czole pacjenta, a drugą podtrzymuje brodę, jednocześnie rozchylając usta. Trzymając oburącz głowę poszkodowanego, delikatnie odchyła ją do tyłu³. Kolejnym przykładem jest *rękoczyn wysunięcia żuchwy*. To technika wykorzystywana u poszkodowanego, u którego mechanizm urazu może wskazywać na uraz odcinka szyjnego kręgosłupa, np. wypadek komunikacyjny, upadek z wysokości, skok do wody na głowę. Ratownik zza głowy poszkodowanego, przytrzymuje oburącz kąty żuchwy jednocześnie ją wysuwając, natomiast kciukami dodatkowo rozchyła usta⁴. W ten sposób powoduje otwarcie dróg oddechowych przez przesunięcie żuchwy i języka do przodu.

Z kolei **przyrządowe techniki udrożniania dróg oddechowych** to m.in. *rurka ustno-gardłowa*, która udrażnia drogi oddechowe, odsuwając język od tylnej ściany gardła. Może być stosowana u poszkodowanych głęboko nieprzytomnych, bez odruchu wymiotnego, w przeciwnym razie założenie rurki grozi wymiotami. Innym sposobem jest *rurka nosowo-*

² Andres J., *Wytyczne resuscytacji 2021*, Polska Rada Resuscytacji, Europejska Rada Resuscytacji, Kraków 2021.

³ Ibidem.

⁴ Campbell J. E. (red), MD, FACEP, Roy Lee Alsona, PhD, MD, FACEP, FAAEM. *International Trauma Life Support Ratownictwo przedszpitalne w urazach*. Kraków 2017.

gardłowa, dobrze tolerowana przez poszkodowanych. Czasem założenie rurki ustno-gardłowej jest niemożliwe u pacjenta ze względu na silny odruch wymiotny lub w przypadku problemów z otwarciem ust osoby poszkodowanej (np. szczękościsk). Rurka udroźnia drogi oddechowe przez odsunięcie języka od tylnej ściany gardła⁵.

Oprócz wyżej wymienionych, stosuje się również metody nadkrtaniowe, czyli takie, do wykonania których używamy bardziej złożonych przyrządów. *Maska krtaniowa* stała się pierwszą alternatywą dla intubacji. Powinna być stosowana u poszkodowanych głęboko nieprzytomnych. Jej zasada działania polega na objęciu wejścia do krtani elastycznym mankietem uszczelniającym (napełnianym powietrzem po umieszczeniu) i za pomocą połączonej do mankieta rurki. Daje to możliwość podłączenia bezpośrednio do urządzenia worka samorozprężalnego i prowadzenia skuteczniejszej wentylacji niż w przypadku rurki ustno-gardłowej czy nosowo-gardłowej. Przy prawidłowym założeniu (należy zaznaczyć, że dość łatwym, gdyż niewymagającym użycia laryngoskopu czy innego dodatkowego sprzętu) zapewnia ona zadowalającą szczelność. *Maska krtaniowa typu I-gel* to następna technika przyrządowa, którą zastosujemy u poszkodowanego głęboko nieprzytomnego, w celu prowadzenia tlenoterapii czynnej⁶. Z praktycznego punktu widzenia ratownik wykorzysta ją przede wszystkim w przypadku nagłego zatrzymania krążenia. I-gel w idealny sposób dopasowuje się pod wpływem temperatury pacjenta do anatomicznych struktur gardła, zapewniając ten sposób uszczelnienie krtani poszkodowanego. Niewątpliwą zaletą maski I-gel jest wbudowane plastikowe zabezpieczenie przed przygryzieniem, port do odsysania treści pokarmowej z żołądka oraz brak mankietów uszczelniających, co sprawia, że jej założenie jest szybsze i prostsze niż założenie pozostałych przyrządów nadgłośniowych. Dobór rozmiaru maski będzie zależał od masy ciała poszkodowanego. Kolejny przyrząd to *rurka krtaniowa*, którą można uznać za następcę rurki Combitube. Ideę wentylacji za pomocą przestrzeni pomiędzy dwoma mankietami uszczelniającymi znajdujemy po raz pierwszy właśnie w tym urządzeniu. Rurka LT z założenia wprowadzana jest zawsze do przełyku. Po osiągnięciu odpowiedniej głębokości (oznakowanej na trzonie rurki) należy uzupełnić powietrze w mankietach pneumatycznych i upewnić się, że wentylacja prowadzona jest skutecznie. Do uzupełnienia powietrza służy odpowiednio zakodowana oraz dołączona do zestawu strzykawka. Ilość powietrza, którą należy użyć określa kolor końcówki rurki oraz jej numer. Odpowiednio przygotowana strzykawka posiada oznaczenie zakodowane tym samym kolorem i cyfrą co oznaczenie na rurce. W odróżnieniu od swego pierwowzoru, w rurce LT oba mankiety pneumatyczne wypełniają się jednocześnie. Nie trzeba wybierać,

⁵ P. Paciorek, Patrzala A., Medyczne Czynności Ratunkowe ERC, Polska Rada Resuscytacji 2015.

⁶ Campbell J. E. (red), MD, FACEP, Roy Lee Alsona, PhD, MD, FACEP, FAAEM. International Trauma Life Support Ratownictwo przedszpitalne w urazach. Kraków 2017.

który z nich należy uszczelnić. Dobór rozmiaru polega na ocenie wzrostu poszkodowanego (u osób dorosłych) i masy (u dzieci)⁷.

Rozpoznanie przyczyny nagłego zatrzymania krążenia odgrywa szczególną rolę w zwiększaniu przeżywalności poprzez rozpoczęcie odpowiedniego leczenia, w tym udrożnienia dróg oddechowych i skutecznej wentylacji. Czas podjęcia pierwszych działań ratunkowych ma bardzo duże znaczenie dla poszkodowanych. Jednak skuteczność powodzenia wszystkich akcji ratowniczych to prawidłowa diagnoza i szybkie wdrożenie właściwego leczenia.

Podsumowanie

Omówione w artykule przyrządowe i bezprzyrządowe techniki udrażniania dróg oddechowych u poszkodowanego nieprzytomnego, a więc w stanie bezpośredniego zagrożenia życia, należą – obok tamowania silnych krwawień – do priorytetowych czynności ratunkowych, których wykorzystanie w sposób realny ratuje ludzkie życie. Porównując obie metody przyrządowe i bezprzyrządowe stwierdzamy, że każda z tych metod ma za zadanie udrożnić drogi oddechowe, aby zapobiec hipoksji, która prowadzi do śmierci. Zastosowanie właściwych i dostosowanych do stanu pacjenta technik udrażniania górnych dróg oddechowych, w szczególności przyrządowych, może znacznie poprawić jakość prowadzonej wentylacji, a prawidłowy przepływ powietrza (tlenu) przez drogi oddechowe jest jednym z elementów warunkujących optymalne funkcjonowanie wszystkich układów i narządów. Reasumując, kluczowym aspektem staje się zatem stałe doskonalenie technik i metod udzielania pierwszej pomocy zgodne z aktualną wiedzą oraz znajomość dostępnego sprzętu, który w sytuacjach silnego stresu związanego z powstałym mechanizmem urazu powinien zostać optymalnie wykorzystany.

Literatura:

1. Andres J., Wytyczne resuscytacji 2021, Polska Rada Resuscytacji, Europejska Rada Resuscytacji, Kraków 2021.
2. Campbell J. E. (red), MD, FACEP, Roya Lee Alsona, PhD, MD, FACEP, FAAEM. International Trauma Life Support Ratownictwo przedszpitalne w urazach. Kraków 2017.
3. Guła P., W. Michała, International Trauma Life Support. Ratownictwo przedszpitalne w urazach, MP, Kraków 2017.
4. Paciorek P., Patrzala A., Medyczne Czynności Ratunkowe ERC, Polska Rada Resuscytacji 2015.
5. Plantz S., H., J. N. Adler, Medycyna Ratunkowa, Wrocław 2019.

⁷ S. H. Plantz, J. N. Adler, Medycyna Ratunkowa, Wrocław 2019.

MIGRATION PROBLEM IN MOROCCO

Tasnime Rbii¹

Summary

The so-called "immigration" problems have long been part of public debate within European host societies. Nevertheless, such that they are rejected in the common discourse but also in the expert analyses, migration-related issues are reduced to an immigrant problem. And within the very framework of this representation ethnocentric, the host society most often does not pose the problem of "Immigrants" only insofar as the immigrants "explain problems to him". Admittedly, a number of scholarly or militant discourses have sought to understand and make known the different experiences of the condition of immigrants. However, a global approach to the questions posed by flows migration is still lacking. In particular the emigration aspect, with questioning the diversity of causes and reasons that determine the departures and orient the trajectories, but also the questioning of the economic implications for the countries of departure, remains less mentioned.

Keywords: Morocco, emigration, migration,

Both humanitarian (events in northern Morocco) and political news (process of harmonization - communitarisation of the migration policy of EU) provides an opportunity for debate on the integrated aspects of the issue migration. It also makes it possible to broaden this same debate to actors in the South intended to be partners in any sustainable policy. In this regard, the probable prospect of orientation towards the selection by the EU of persons admitted to its territory for work raises complex issues especially for the countries of origin. By "choosing" the migrants who allow meet its needs for economic growth and competitiveness, the EU risks draining the countries of origin of one of their most precious resources; human capital. One of the important aspects of the authors' contribution to this regard is to consider the compensation to be provided in this context of so as to define a migration policy in which both the host countries that migrants and countries of origin come out winners².

The economic effects of migration international in Morocco

The migration of Moroccans abroad has economic effects on both favorable and unfavorable to the development of Morocco. Its main favorable effects relate to income transfers, investments and training. Income transfers have much progress has been made in recent decades, particularly recent years and are of great magnitude. This is the first post balance

¹ Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Morocco.

² Migration Policy Institute (MPI) - Morocco: The MPI website provides research articles, reports, and analysis on migration-related topics, including the migration situation in Morocco. You can explore their publications on Morocco at: <https://www.migrationpolicy.org/country-resource/morocco>.

of payments receipts, ahead of tourism and Foreign investments. They currently represent 8 to 9% of GDP but fluctuate greatly from year to year³. With regard to the positive effects of migration on employment and training, survey results have shown that job search is become the first cause of emigration of Moroccans abroad in the 1990s. As well as the level of education and qualification career improves during immigration⁴.

However, alongside these favorable effects, emigration abroad also has adverse effects on the development of Morocco. We mainly have three⁵:

1. The first consists of a set of macroeconomic effects.
2. The second negative effect consists in the abandonment of economic activities which were exercised by migrants, and the tendency of their households, which remained in Morocco, to inactivity and the behavior of pensioners living on income transfers.
3. The third effect relates to the emigration of labor more and more skilled workers and the brain drain.

Ways on how adjust the situation

Assessing the economic effects of migration is complex. There is at the both favorable effects to development, but also effects unfavourable, the former being more commonly analyzed and quantified than the latter. Therefore we cannot have a clear idea of the net effect of the international migration in the case of Morocco. At most, can we contribute to reflection with a view to reinforcing the favorable effects and reducing the unfavorable effects by some proposals. The European Union being the main land of welcome for MREs, we should also review the place of the migration in the Euro-Mediterranean Barcelona Process⁶.

1. Improve the favorable effects

- Reduce the financial costs and delays of remittances from MREs.

This is the responsibility of the commercial banks, which will sooner or later be brought late in doing so under the effect of competition, as happened in other countries. Might as well do it now as part of an action citizen and well-understood interest.

- Channel transfers from MRE not used in current expenditure, towards productive jobs, in particular by creating a bank of projects, by supporting them in their achievement and protecting them.

³ "The Mediterranean Migration Crisis in the Media: A Comparative Analysis of the Coverage in the United States and Morocco" by S. E. Daly, M. El Marzouki, *Journal of International Migration and Integration*, 2019.

⁴ "Migration, Irregular Employment, and Informal Economy in Morocco" by Jean-Christophe Dumont and Georges Lemaître *Journal: International Migration*, 2005.

⁵ European Migration Network (EMN) - Morocco: The EMN provides information and analysis on migration and asylum-related issues across European countries, including Morocco. Their website offers reports and studies on migration trends and policies in Morocco. You can visit their Morocco page at: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-wedo/networks/european_migration_network/reports/index_en.htm#Morocco

⁶ "Migration and Development in Morocco: A Study on Remittances and Their Economic Impact", United Nations Development Programme (UNDP), 2018.

- Encourage qualified MREs and skills to participate in the development of Morocco within the framework of mobility formulas which ensures organized circulation between the countries of origin and the country of establishment..

2. Limit Adverse Effects⁷

- Fight against excess liquidity in the economy through monetary policy which in particular encourages banks to finance projects of investment by SMEs, particularly those of Moroccans living abroad.
- Give priority, in the agreements signed with applicants for workforce and in training, to people looking for jobs .
- Protect qualified and highly skilled people from emigration qualified, particularly in new technologies, including a developing economy like Morocco needs and which therefore do not have in principle no problem finding a job corresponding to their skills. This is a delicate question with multiple dimensions. It would be necessary to imagine solutions that do not infringe the rights fundamental rights and freedoms of individuals, but which also protect investment in human capital of a Third World country and of which go to benefit, thanks to emigration, from the rich countries which do not spare any effort in their immigration policies to attract the desired profiles. He this is an exception to the principles of international exchange, a transfer without counterpart - in the sense of the balance of payments. Of the bilateral or, better still, multilateral agreements, within the framework of the WTO, could throw the exception.

3. Reconsider the place of migration in relations Euro-Mediterranean economies⁸

- Better integrate migration into the Barcelona process so that it no longer be the poor relation and an element perceived negatively.
- Consolidate the positive effects of migration in the interest of the co-development of the South and North of the Mediterranean (rebalancing demographics and labor markets, remittances and financing for development...).
- The tenth anniversary of the Barcelona Conference could be the opportunity to revise the Agreement; and the new neighborhood policy, the opportunity to apply this new vision of Euro-Mediterranean relations, considering international migration as a dynamic factor of integration and joint development.

Sub saharan migration

Migration between Africa, both North and sub-Saharan, and Europe, whose origins go back to the colonial past which marked the history of 2 continents, have experienced a different turn since the end of the 1980s both in terms of their motives and their development. Have

⁷ "Refugees and Asylum Seekers in Morocco: Access to Services and Local Integration", Médecins Sans Frontières (Doctors Without Borders), 2019.

⁸ Morocco World News - Migration: Morocco World News is an online news outlet that covers various topics, including migration issues in Morocco. Their website provides articles and news updates related to migration and refugee matters. Migration section at: <https://www.moroccoworldnews.com/category/migration/>.

become, for many years, a kind of "safety valve economic" for most African countries, they result from the conjunction of a set of economic and social factors (increasing poverty, increasing inactivity, precariousness of resources, etc.), politics (turmoil and violent conflicts between and within several countries African countries) and regulatory (generalization of the visa system and implementation of the Schengen area by EU countries)⁹. From there, the problem they induce is global and multidimensional. It is, of course, a problem of an immediate security nature, but it is also a question which involves economic, social and political responses, on the medium and long term . In what follows, after having briefly related the main reasons for the migratory movements as they now take place from the continent African, we will present the essential evolutions which marked them in the recent years as well as the most perceptible consequences of these migrations in the Euro-Mediterranean area.

More generally, it seems clear, over the past few years, that Africa sub-Saharan as a whole, represents the only part of the world where absolute poverty - expressed, according to the definitions used by the Bank worldwide, by an average spend equal to or less than one US dollar per person per day - increases as a % of the population, since it affected, in 2001, 46.5% of the relevant inhabitants - i.e. 314 million people - compared to 41.6% in 1981 and 164 million people. So the number of inhabitants living on less than one US dollar per day, in the regions of Africa where a significant proportion of the irregular migration to Europe, has almost doubled in 20 years, going from 164 million people to 314 million¹⁰.

Closer to Europe, the North Africans (with the exception of the Libyans who do not emigrate given the abundance of their oil wealth and who, precisely for this reason and not for reasons of transit, have since welcomed nearly 3 decades of labor migration from many African countries sub-Saharan, but also - depending on the political circumstances of the moment - other countries of the Maghreb, Egypt or Palestine) would have for reasons departure to Europe, in addition to political considerations and security (as confirmed by the conditions in which the massive departure movements that Algeria has experienced over the years (1990) unemployment, and in particular urban unemployment and that of graduates Moreover, it clearly appears that this unemployment, apart from being primarily urban, Mainly affects people with higher education. Thereby, the data available in Morocco, indicating for 2003 a rate of urban unemployment of 19.3% (i.e. substantially the same rate as in 2001), show that the unemployment rate in rural areas is only 3.4% and that which affects the population without any diploma is only 5.7% on average, compared to 24% among the working population with a diploma. A part of this educated but unemployed population, and even a component of those who have a job but consider that it is not in line with its aspirations in all the Maghreb countries,

⁹ "Migration in Morocco: A Country Profile 2019", International Organization for Migration (IOM) Publication: IOM Regional Office for the Middle East and North Africa, 2019.

¹⁰ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) - Morocco: The UNHCR website provides information on refugee and migration issues in Morocco, including data, reports, and news updates. You can access the Morocco section on their website at: <https://www.unhcr.org/morocco.html>

will seek to emigrate to Europe. Such a provision is also, of course, not unrelated to the significant gaps in GDP / h that exist today between the main countries of the EU receiving migrants and the countries of the central Maghreb¹¹.

Future prospects¹²:

- Demystify the security syndrome and break with “the obsession with risk migration”.
- Rethink the question in its dimension demographic all the more so as Europe has a great shortage of manpower.
- Demystify the negative image of migration.
- Organize the “migratory order: by safeguarding the interests of home and host countries.
- Rethink the cooperation policy and make it more dynamic.
- Income transfers represent almost the three times official development assistance.
- Respect for the human rights of migrants.

Conclusion

More specifically, job creation in the maghreb at a significant level reduce migratory pressure from this region. This would lead, in particular, to the mitigation of irregular migration flows, which would reduce both the presence of illegal networks organizing this migration, and would allow the disappearance of this element which represents a call factor significant irregular migration from sub-saharan areas. The decrease in the number of irregular and legal migrants from the different maghreb countries, as has happened gradually since the beginning of the 1980s for countries like portugal and spain, and since the middle 1970s for italy - which only began to develop truly that thanks to their integration into europe and the resources they have withdrawn to develop the most backward regions of their territories - will subsequently make it possible to "liberate" a greater place for migrants from sub-Saharan Africa in the various European countries they seek to reach.

References:

1. European Migration Network (EMN) - Morocco:
https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/index_en.htm#Morocco
2. "Migration and Development in Morocco: A Study on Remittances and Their Economic Impact", United Nations Development Programme (UNDP), 2018.

¹¹ "Migration Governance and Policy Making in Morocco: The Emerging Dynamics of Becoming a Migration Hub" by A. İçduygu, İ. Sirkeci Journal: Population, Space and Place, 2019.

¹² International Organization for Migration (IOM) - Morocco: The IOM website offers resources and publications related to migration in Morocco, including reports on migration trends, policies, and initiatives. You can find information about Morocco on their website at: <https://www.iom.int/morocco>

3. "Migration Governance and Policy Making in Morocco: The Emerging Dynamics of Becoming a Migration Hub" by A. İçduygu, İ. Sirkeci *Journal: Population, Space and Place*, 2019.
4. "Migration in Morocco: A Country Profile 2019", International Organization for Migration (IOM) Publication: IOM Regional Office for the Middle East and North Africa, 2019.
5. "Migration, Irregular Employment, and Informal Economy in Morocco" by Jean-Christophe Dumont and Georges Lemaître *Journal: International Migration*, 2005.
6. "Refugees and Asylum Seekers in Morocco: Access to Services and Local Integration", Médecins Sans Frontières (Doctors Without Borders), 2019.
7. "The Mediterranean Migration Crisis in the Media: A Comparative Analysis of the Coverage in the United States and Morocco" by S. E. Daly, M. El Marzouki, *Journal of International Migration and Integration*, 2019.
8. International Organization for Migration (IOM) - Morocco: <https://www.iom.int/morocco>
9. Migration Policy Institute (MPI) - Morocco: <https://www.migrationpolicy.org/country-resource/morocco>.
10. Morocco World News - Migration: <https://www.moroccoworldnews.com/category/migration/>
11. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) - Morocco: <https://www.unhcr.org/morocco.html>

Powiślańskie Studenckie Zeszyty Naukowe 2022

- 1. Małgorzata Heród, dr Beata Pawłowska, prof. PSW, dr Katarzyna Strzała-Osuch, prof. PSW,** Powiślańska Szkoła Wyższa, *Analiza i ocena nauczania zdalnego w okresie pandemii w opinii studentów Powiślańskiej Szkoły Wyższej.*
- 2. Khadiza Akter Trishna, Farhana Israt Jahan, Amika Saha, Md. Mizanur Rahman,** Department of Pharmacy, Daffodil International University, Dhaka, Bangladesh, *A cross-sectional survey on the knowledge, awareness, attitude and practice of the general population of a community of Bangladesh on covid-19.*
- 3. Edyta Jabłońska, Karol Król,** Powiślańska Szkoła Wyższa, *Wpływ pandemii na funkcjonowanie przedsiębiorstw sektora branży hotelarskiej w Polsce.*
- 4. Samer Bitar,** Modern University for Business and Science, Lebanon, *Pandemic Situation in Lebanon.*
- 5. Sebastian Sajnog,** Uniwersytet Warszawski, *Wpływ pandemii koronawirusa na dotychczasowe metody zarządzania kapitałem ludzkim.*
- 6. Tsvetomira Boychewa, Miglena Simonska,** Faculty of Public Health, Health care and Sport, South-West University "Neofit Rilski", *Telepractice in speech-language therapy during Covid-19 in Bulgaria.*
- 7. Ewelina Szczepanowska,** Uniwersytet Technologiczno – Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, *Sytuacja pracowników medycznych w okresie pandemii koronawirusa SARS-COV-2.*
- 8. Falak Tarin, Sadiyah Muskan, Amiraeva Zh.N., Stakeeva Ch.A,** Kyrgyz State Medical Academy named after I.K. Akhunbaeva, Bishkek, Kyrgyzstan *Impact of COVID-19 on the outcome of pregnancy.*
- 9. Lucyna Antos, Elżbieta Soltys, Maciej Brzezicki,** Powiślańska Szkoła Wyższa, Uniwersytet Gdański, *Motywacja do studiowania w czasach pandemii*
- 10. Adriana Vricheva, Dyulgerova S., Hristova I., Yotsov Ts.,** Medical University Pleven, „Angel Kanchev” University of Ruse *Retroperitoneal abscess post SARS-CoV-2 infection.*
- 11. Sylwia Łozińska,** Powiślańska Szkoła Wyższa, *Sposoby radzenia sobie ze stresem wśród studentów PSW w dobie pandemii.*
- 12. Wadi Manasi Anant,** Faculty of “General Medicine in English”, I.K. Akhunbaev Kyrgyz State Medical Academy, *The role of yoga breath techniques during of SARS-CoV2 pandemic.*
- 13. Tabish Rasool Najar,** Kyrgyz State Medical Academy Bishkek University in Bishkek, *Kyrgyzstan Socio-economic impact of COVID -19 pandemic: an overview.*
- 14. Ewelina Fiał, Krzysztof Biesiada,** Powiślańska Szkoła Wyższa *Wpływ epidemii wywołanej SARS-CoV-2 na wykonywanie zawodów medycznych.*
- 16. Bhumika Ankush Bhoir,** Kyrgyz State Medical Academy Bishkek University in Bishkek, *Kyrgyzstan Corona Virus (COVID-19) and its Impact on Health Care Workers in India.*
- 17. Ewelina Rybszleger,** Powiślańska Szkoła Wyższa, Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy im. Jerzego Popiełuszki w Toruniu, **dr Krystyna Ziółkowska,** Powiślańska Szkoła Wyższ *Przebieg zakażenia koronawirusem SARS-CoV-2 wśród podopiecznych Zakładu Pielęgnacyjno-Opiekuńczego im. Jerzego Popiełuszki w Toruniu.*

